

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАКОГІН ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.985:343.222.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ ЧЕРЕЗ
НЕОБЕРЕЖНІСТЬ**

Спеціальність 081 – Право
Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.В. Макогін

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України
Тіщенко Валерій Володимирович

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Макогін І.В. Методика розслідування вбивств, вчинених через необережність. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (галузь знань 08 – «Право»). – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2025.

Дисертація є спеціальним комплексним дослідженням криміналістичних методів і засобів розслідування вбивств, що вчиняються через необережність.

Розслідування вбивств через необережність являє собою суттєву складність, пов'язану з доказуванням необережної форми вини, із встановленням всіх обставин вбивства та дійсної поведінки учасників події, з відмежуванням від інших видів кримінальних правопорушень, що посягають на життя і здоров'я особи, а також від казусу. У зв'язку з цим у дисертації розглянуто теоретичні основи побудови методики розслідування вбивств через необережність, здійснено їх кримінально-правовий і криміналістичний аналіз, проаналізовано особливості програмування початкового і подальшого етапів їх розслідування та дані рекомендації з тактики і технології проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій.

Зазначено, що методика розслідування кримінальних правопорушень визначається, як основна категорія криміналістики. Аналіз теоретичних положень щодо рівня і видів криміналістичних методик дозволяє прийти до висновку про доцільність їх класифікації таким чином:

1. Базова модель окремої криміналістичної методики (базова методика).
2. Неускладнені криміналістичні методики, що розробляються на основі конкретного виду кримінального правопорушення (видові методики).
3. Криміналістичні методики, що розробляються щодо певного підвиду кримінального порушення.

4. Криміналістичні методики, що розробляються щодо групи злочинів на основі конкретного криміналістично-значущого критерія (позавидові методики).

5. Ускладнені методики, в яких використовуються різні криміналістично-значущі критерії (родові, міжродові, міжвидові, комплексні).

Базовою методикою у розслідуванні вбивств, вчинених через необережність, є загальна методика розслідування вбивств. Саму ж методику розслідування вбивств через необережність доцільно вважати її видовою методикою.

Відзначено, що умисні вбивства і вбивства, вчинені з необережності, мають як спільні, так і відмінні криміналістично-значущі риси.

Спільними рисами є: 1) настання наслідків у вигляді позбавлення життя як одного, так і кількох потерпілих; 2) схожість у способах спричинення смерті; 3) можливі дії винуватої особи, пов'язані з приховуванням вбивства і своєї вини у ньому. *Відмінність* виявляється у наступному: 1) при вчиненні вбивства з необережності завжди відсутні дії з підготовки до його вчинення; 2) у механізмі вчинення вбивства з необережності спостерігається передкримінальна поведінка винної особи, що свідчить про її протиправну самовпевненість або протиправну недбалість; 3) завжди спостерігається життєва ситуація, що впливає на рішення винної особи діяти певним чином або утриматися від конкретних дій, що призводить до настання смерті потерпілої особи; 4) відсутність у винної особи заінтересованості у смерті потерпілого; 5) відсутність у винної особи умислу на позбавлення життя потерпілого.

Настання однакового наслідку у вигляді настання смерті іншої людини, нерідко схожості у способі дій з вчинення вбивства, а іноді наявності дій з його приховування і своєї причетності до злочину значно ускладнюють процес виявлення і дослідження доказів і вирішення питання про наявність чи відсутність умислу на вбивство. Разом з тим, спостерігаються певні

особливості у вчиненні вбивств з необережності, які властиві саме такому виду вбивств.

Зазначені обставини зумовлюють доцільність розроблення окремої методики розслідування вбивств через необережність.

Розглядаючи особливості у діяльності з розслідування вбивств, вчинених через необережність, необхідно вказати на те, що на початку розслідування доцільно використовувати загальні положення, або базову модель, методики розслідування вбивств з побудовою загальних версій про вчинення умисного вбивства і вбивства через необережність. Коли виявляються ознаки, що вказують на можливість вчинення вбивства через необережність, рекомендується застосовувати спеціальну методику його розслідування.

Серед обставин, що підлягають доказуванню у розслідуванні вбивств через необережність, потрібно особливу увагу звернути на ті з них, які дозволяють встановити необережну форму вини, та розмежувати такі вбивства з умисними. Потрібно також встановити, чи не мав місце казус (так званий ексцес вини).

Загалом до обставин, що підлягають доказуванню у розслідуванні вбивств через необережність, слід віднести такі: 1) факт вчинення вбивства через необережність; 2) причини настання смерті; 3) час і місце вчинення вбивства (нанесення смертельного ушкодження і настання смерті); 4) зовнішні умови, що відносяться до обстановки злочину; 5) механізм вбивства, в тому числі спосіб його вчинення і приховування; 6) хто вчинив вбивство; 7) форма вини і винуватість конкретної особи; 8) відсутність у винної особи мотивів і мети вбивства потерпілого; 9) емоційний і психічний стан винної особи; 10) кількість потерпілих і дані, що характеризують кожного потерпілого; 11) зв'язки і стосунки, що існували між винною і потерпілою особою.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є важливою складовою всіх окремих методик розслідування.

Вважаємо, що криміналістична характеристика злочину, передбаченого ст. 119 КК України, – це певна система відомостей (інформації) про криміналістично-важливі риси злочину даного виду, що відтворюють певні усталені зв'язки між ними, слугують для побудови й перевірки слідчих версій та пошуку слідів у розслідуванні вбивств з необережності.

Визначено, що для криміналістичної характеристики злочину досліджуваної категорії доцільно виділити такі структурні елементи у вигляді даних про: 1) особу злочинця і його ставлення до вчинених ним дій; 2) особу потерпілого; 3) механізм вчинення вбивства, що включає в себе опис типових попередніх дій як винної особи, так і всіх учасників події, безпосереднього діяння з вчинення і приховування злочину; 4) обстановку злочину; 5) слідову картину події.

У криміналістичній характеристиці вбивств з необережності аналіз саме його механізму показує особливості злочинної події, що досліджується, та її наслідків, а також подальших дій винної особи.

За результатами дослідження матеріалів кримінальних проваджень за ст. 119 КК України можна зробити висновок, що вбивства через необережність характеризуються такими типовими способами вчинення:

- використання вогнепальної зброї;
- нанесення ударів по тілу потерпілої особи, що несумісні із життям;
- підпал приміщення чи іншого об'єкту, що викликало смерть потерпілої особи;
- порушення певних правил безпеки поводження з небезпечними для життя предметами і речовинами інших правил безпеки або службових обов'язків, що призвело до смерті потерпілого;
- злочинна бездіяльність винної особи.

Основним аспектом у проблемі приховування вбивства через необережність є психологічний фактор даної діяльності.

Встановлено, що на початковому етапі розслідування вбивств з необережності починається вирішення таких стратегічних завдань: 1) з'ясування сутності кримінально релевантної події; 2) з'ясування основних обставин події та її попередня кваліфікація; 3) встановлення і затримання підозрюваної особи. Напрямок та зміст засобів і методів їх вирішення зумовлюються вихідними типовими слідчими ситуаціям.

На нашу думку, *типова слідча ситуація* в розслідуванні кримінального правопорушення може розглядатися як узагальнююча характеристика стану розслідування на початковому і подальшому його етапі по конкретному виду злочину, що відзначається наявністю або відсутністю певної криміналістично-значущої інформації про сутність і обставини досліджуваної події й винну особу та утворює відповідний вектор у визначенні завдань та напрямків розслідування.

Аналізуючи слідчу та судову практику розслідування вбивств через необережність, можна виокремити такі групи типових слідчих ситуацій, що *виникають на початковому етапі розслідування* даного виду кримінального правопорушення:

- ситуація, що характеризується наявністю повних даних про місце, час, спосіб, форму вини та інші обставини розслідуваного вбивства, а підозрюваного в його здійсненні затримано;

- ситуація, в якій є дані щодо обставин події злочину, а також причетності до нього відомої особи, яка вчинила вбивство, однак підозрюваний покинув місце злочину, а також місце проживання і тому не був затриманий;

- ситуація, що характеризується наявністю деяких даних про вбивство (час, місце, спосіб вбивства, відсутність або наявність даних про особу жертви), але відсутні дані щодо форми вини і причетності до нього конкретної особи;

- ситуація, пов'язана зі зникненням конкретної особи і відсутністю її трупа, при наявності даних про те, що ця особа вбита, її труп заховано, а винна особа невідома.

Усю зібрану інформацію працівники правоохоронних органів мають проаналізувати, визначити чи дійсно сталося вбивство з необережності, можливо мала місце інша подія або злочин. Потрібно пам'ятати, що яка б із вказаних слідчих ситуацій не спостерігалася у кримінальному провадженні, слідчому необхідно належним чином фіксувати всі свої процесуальні дії, оскільки це забезпечує правову об'єктивність розслідування.

Констатовано, що криміналістичний аналіз вихідних слідчих ситуацій несе фундаментальне інформаційне й організаційно-методичне навантаження, оскільки зумовлює постановку відповідних першочергових тактичних завдань, розробку кола слідчих версій та напрямок і зміст розслідування на його початковому етапі.

Доведено, що планування *подальшого етапу* розслідування вбивств через необережність здійснюється в залежності від ступеня вирішення завдань його початкового етапу та слідчої ситуації, яка склалась після завершення останнього. Доволі сприятливою для розслідування є ситуація, у відповідності до якої з джерел інформації *вбачаються дані, щодо наявності вбивства з необережності, обстановка на місці події не змінена, а підозрюваний відомий і затриманий*. У такому випадку, програма проведення подальшого розслідування спрямована на перевірку зазначених даних.

Друга слідча ситуація характеризується тим, що *основні обставини вбивства через необережність з'ясовані, особа підозрюваного встановлена, але не затримана*. В даній слідчій ситуації необхідно продовжувати збір і перевірку доказів щодо сутності і обставин вчинення злочину, а також доказів, що вказують на винуватість конкретної особи.

Обґрунтовано, що всі слідчі (розшукові) дії й тактичні операції повинні плануватися і реалізовуватися як єдиний комплекс процесуальних і криміналістичних засобів з вирішення конкретних завдань на відповідних

етапах з врахуванням конкретної слідчої ситуації у розслідуванні вбивств через необережність за попередньо розробленою програмою і динамічним алгоритмом їх проведення.

Ключові слова: вбивства через необережність, методика розслідування кримінальних правопорушень, встановлення форми вини, типові слідчі ситуації, стратегічні і тактичні завдання розслідування, тактика і технологія слідчих дій і тактичних операцій.

SUMMARY

Makohin I.V. Methods of Investigation of Murders Committed through Negligence - Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 - "Law" (branch of knowledge 08 - 'Law') - National University "Odesa Law Academy". Odesa, 2025.

The dissertation is a special comprehensive study of forensic methods and means of investigating murders committed through negligence.

The dissertation is a special comprehensive study of forensic methods and means of investigating murders committed through negligence.

Investigation of negligent homicide is a significant difficulty associated with proving the negligent form of guilt, establishing all the circumstances of the murder and the actual behaviour of the participants in the event, and distinguishing it from other types of criminal offences that infringe on the life and health of a person, as well as from an accident. In this regard, the thesis examines the theoretical foundations of the methodology for investigating negligent homicide, provides a criminal law and forensic analysis of it, analyses the specifics of programming the initial and subsequent stages of their investigation, and provides recommendations on the tactics and technology of conducting certain investigative actions and tactical operations.

It is noted that the methodology for investigating criminal offences is defined as the main category of criminalistics. The analysis of the theoretical provisions on the level and types of forensic techniques allows us to conclude that it is advisable to classify them as follows:

1. The basic model of a particular forensic technique (basic technique).
2. Uncomplicated forensic techniques developed on the basis of a specific type of criminal offence (specific techniques).
3. Forensic techniques developed for a specific subtype of criminal offence.

4. Forensic techniques developed in relation to a group of crimes based on a specific forensically significant criterion (non-specific techniques).

5. Complicated techniques that use different forensically significant criteria (generic, intergeneric, interspecific, complex).

The basic methodology in the investigation of murders committed through negligence is the general methodology for investigating murders. The methodology of investigating negligent homicide itself should be considered as a specific methodology.

The common features are: 1) consequences in the form of deprivation of life of both one and several victims; 2) similarity in the methods of causing death; 3) possible actions of the perpetrator related to concealment of the murder and his/her guilt in it. *The difference* is as follows: 1) in the case of negligent homicide, there are always no actions to prepare for its commission; 2) in the mechanism of negligent homicide, there is a pre-criminal behaviour of the perpetrator, which indicates his/her unlawful self-confidence or unlawful negligence; 3) there is always a life situation that influences the perpetrator's decision to act in a certain way or to refrain from specific actions, which leads to the victim's death; 4) the perpetrator has no interest in the victim's death; 5) the perpetrator does not intend to take the victim's life.

The occurrence of the same consequence in the form of the death of another person, often similarity in the manner of committing the murder, and sometimes the presence of actions to conceal it and one's involvement in the crime significantly complicate the process of identifying and examining evidence and deciding on the presence or absence of intent to kill. At the same time, there are certain features of negligent homicide that are inherent in this type of murder.

These circumstances make it expedient to develop a separate methodology for investigating negligent homicide.

Considering the peculiarities in the investigation of negligent homicide, it should be noted that at the beginning of the investigation it is advisable to use the general provisions, or basic model, of the methodology for investigating homicide

with the construction of general versions of intentional and negligent homicide. When signs indicating the possibility of negligent homicide are found, it is recommended to use a special methodology for its investigation.

Among the circumstances to be proved in the investigation of negligent homicide, special attention should be paid to those that allow for the establishment of a negligent form of guilt and the distinction between such homicides and intentional homicides. It is also necessary to establish whether there was a mishap (the so-called excess of fault).

In general, the circumstances to be proved in the investigation of negligent homicide include the following: 1) the fact of negligent homicide; 2) the causes of death; 3) the time and place of the homicide (infliction of fatal injury and death); 4) external conditions relating to the crime; 5) the mechanism of the homicide, including the manner of its commission and concealment; 6) who committed the homicide; 7) the form of guilt and the guilt of a particular person; 8) the absence of motives and purpose for the victim's murder; 9) the emotional and mental state of the perpetrator; 10) the number of victims and data characterising each victim; 11) the connections and relationships that existed between the perpetrator and the victim.

The forensic characterisation of criminal offences is an important component of all individual investigative techniques.

We believe that *the forensic characterization of the crime under Article 119 of the Criminal Code of Ukraine* is a certain system of data (information) on the forensically important features of this type of crime which reproduce certain established links between them and serve to build and verify investigative versions and search for traces in the investigation of negligent homicide.

It is determined that for the forensic characterisation of a crime of the category under study, it is advisable to distinguish the following structural elements in the form of data on: 1) the identity of the perpetrator and his/her attitude to the actions committed by him/her; 2) the identity of the victim; 3) the mechanism of committing murder, which includes a description of typical

preliminary actions of both the perpetrator and all participants to the event, the direct act of committing and concealing the crime; 4) the crime setting; 5) the trace picture of the event.

In the forensic characterisation of negligent homicide, the analysis of its mechanism shows the peculiarities of the criminal event under investigation and its consequences, as well as the further actions of the perpetrator.

Based on the results of the study of criminal proceedings under Article 119 of the Criminal Code of Ukraine, it can be concluded that negligent homicide is characterised by the following typical ways of committing it:

- use of firearms;
- infliction of blows to the body of the victim that are incompatible with life;
- arson of a room or other object that caused the death of the victim;
- violation of certain safety rules for handling life-threatening objects and substances, other safety rules or official duties, which resulted in the death of the victim;
- criminal inaction of the perpetrator.

The main aspect in the problem of concealment of negligent homicide is the psychological factor of this activity.

The author establishes that at the initial stage of investigation of negligent homicide, the following strategic tasks are initiated: 1) clarification of the essence of the criminally relevant event; 2) clarification of the main circumstances of the event and its preliminary qualification; 3) identification and detention of the suspect. The direction and content of the means and methods of their solution are determined by the initial typical investigative situations.

In our opinion, *a typical investigative situation* in the investigation of a criminal offence may be considered as a generalised characteristic of the investigation status at the initial and subsequent stages of the investigation of a particular type of crime, which is marked by the presence or absence of certain forensically significant information about the nature and circumstances of the

event under investigation and the perpetrator, and forms an appropriate vector in determining the tasks and directions of the investigation.

Analysing the investigative and judicial practice of investigating negligent homicide, the following groups of typical investigative situations arising at the *initial stage of investigation* of this type of criminal offence can be distinguished:

- a situation characterised by the availability of complete data on the place, time, method, form of guilt and other circumstances of the murder under investigation, and the suspect in its commission has been detained;
- a situation in which there is information about the circumstances of the crime and the involvement of a known person who committed the murder, but the suspect has left the crime scene and his place of residence and therefore has not been detained;
- a situation characterised by the presence of some data on the murder (time, place, method of murder, absence or presence of data on the victim's identity), but no data on the form of guilt and involvement of a particular person;
- a situation related to the disappearance of a particular person and the absence of his or her corpse, with information that this person was killed, his or her corpse was hidden, and the perpetrator is unknown.

All the information collected must be analysed by law enforcement officials to determine whether the murder was really a negligent homicide or whether another event or crime may have occurred. It should be remembered that no matter which of the above investigative situations is observed in criminal proceedings, the investigator must properly record all his procedural actions, as this ensures the legal objectivity of the investigation.

It is stated that the forensic analysis of initial investigative situations carries a fundamental informational, organisational and methodological burden, since it determines the setting of relevant priority tactical tasks, development of a range of investigative versions, and the direction and content of the investigation at its initial stage.

It is proved that planning of the *further stage* of investigation of negligent homicide is carried out depending on the degree of solving the tasks of its initial stage and the investigative situation which has developed after the latter. The situation is quite favourable for the investigation when the information *sources provide evidence of negligent homicide, the situation at the scene has not changed, and the suspect is known and detained*. In this case, the programme of further investigation is aimed at verifying this information.

The second investigative situation is characterised by the fact that the *main circumstances of the negligent homicide have been clarified, the suspect has been identified but not detained*. In this investigative situation, it is necessary to continue collecting and verifying evidence on the nature and circumstances of the crime, as well as evidence pointing to the guilt of a particular person.

It is substantiated that all investigative (detective) actions and tactical operations should be planned and implemented as a single set of procedural and forensic tools to solve specific tasks at the relevant stages, taking into account the specific investigative situation in the investigation of negligent homicide according to a pre-designed programme and a dynamic algorithm for their conduct.

Key words: negligent homicide, methodology of investigation of criminal offences, determination of the form of guilt, typical investigative situations, strategic and tactical tasks of investigation, tactics and technology of investigative actions and tactical operations.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Макогін І.В. Сприйняття та аналіз слідової картини вбивства, вчиненого з необережності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. Вип. 61. С. 93-96. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/19.pdf>
2. Макогін І.В. Завдання, які постають перед слідчим, під час розслідування вбивств з необережності, та способи їх вирішення. *Юридичний вісник*. 2023. Вип. 5. С. 108-113. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v5_2023/14.pdf
3. Макогін І.В. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 5 (52). С. 87-91. URL : http://pjbv.nuoua.od.ua/v5_2023/17.pdf
4. Макогін І.В. Особливості допиту підозрюваної, у вчиненні вбивства з необережності, особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 6 (53). С. 162-165. URL : http://www.pjbv.nuoua.od.ua/v6_2023/30.pdf
5. Макогін І.В. Слідчий експеримент як пізнавальна слідча дія при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Юридичний вісник*. 2023. Вип. 6. С. 248-254. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/32.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні вбивств з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 444-447.
2. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Деякі способи вчинення вбивств з необережності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI*

століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 561-563.

3. Макогін І.В. Призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні вбивств з необережності. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 року). Чернівці : Видавництво Чернівецького національного університету, 2023. С. 85-88.

4. Макогін І.В. Найпоширеніша типова слідча ситуація початкового етапу розслідування вбивств через необережність. *Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану* : міжнар. наук.-практ. конф., присв. 110-річчю від дня народження видатного вченого-криміналіста, доктора юридичних наук, професора Віктора Павловича Колмакова (м. Одеса, 20 жовтня 2023 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 109-112.

5. Макогін І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.). Одеса : Фенікс, 2024. С. 543-544.

6. Макогін І.В. Криміналістична характеристика підозрюваного у вбивстві через необережність. *Методологічні засади криміналістики: традиції та новації* : збірник матеріалів Криміналістичних читань, присвячених пам'яті академіка В. О. Коновалової (м. Харків, 28 березня 2025 р.). Харків : Право, 2025. С. 159-162.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ	15
1.1. Виникнення і розвиток наукових поглядів на поняття вбивств через необережність	15
1.2. Завдання та структура методики розслідування кримінальних правопорушень	25
1.3. Криміналістична характеристика вбивств, що вчиняються через необережність	42
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ	71
2.1. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо вбивств через необережність	71
2.2. Типові слідчі ситуації, тактичні завдання та засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування вбивств через необережність	87
2.3. Тактика і технологія проведення огляду місця події	105
2.4. Тактика і технологія проведення інших слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування	118
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЛЬШОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ	132
3.1. Складання та реалізація програми подальшого етапу розслідування вбивств через необережність	132
3.2. Тактика і технологія допиту підозрюваного, обшуку та слідчого експерименту	138
3.3. Використання спеціальних знань у розслідуванні вбивств через необережність	162
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	197
ДОДАТКИ	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

СОГ	слідчо-оперативна група
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
Ч.	частина
Ст.	стаття
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Права людини історично уплетені в соціальну діяльність людей, їхні суспільні відносини, способи буття індивіда. Вони є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх суспільних і особистих відносин, координації їх вчинків і діяльності, запобігання суперечностей, протиборства, конфліктів на основі сполучення волі індивіда з волею інших людей, з нормальним функціонуванням суспільства і держави. Такі права, як право на життя, свободу й особисту недоторканність, є найбільш важливими і повинні беззастережно дотримуватися й охоронятися державою. Конституція України проголошує: «Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч.1 ст.3 Конституції України) [67]. Тому законодавець приділяє значну увагу кримінально-правовій охороні суспільних відносин у зазначеній сфері, виділяючи кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, які містяться в Розділі II Особливої частини Кримінального кодексу України. Такі кримінальні правопорушення і боротьба з ними є постійним об'єктом дослідження науковців. Вбивство з необережності відповідно до КК України належить до кримінальних правопорушень, за які передбачено застосування обмеження чи позбавлення волі як виду покарання, тобто розглядається не як кримінальний проступок, а як злочин.

Заслуговує на увагу позиція науковців, відповідно до якої шкода, завдана злочинами, вчиненими з необережності, загалом перевищує шкоду від умисних злочинів. У деяких випадках сумарну матеріальну та моральну шкоду, спричинену необережними злочинами, взагалі неможливо точно оцінити [121].

Тим не менш, на сьогоднішній день, злочин, передбачений ст. 119 КК України, а саме «Вбивство через необережність», залишається недостатньо дослідженим. Аналізу даного кримінального правопорушення присвячена незначна кількість наукових праць (в основному кримінально-правового і

кримінологічного напрямку), порівняно із дослідженням умисних вбивств та суміжних правопорушень. Вірогідно, це пояснюється уявленням про його меншу суспільну небезпеку ніж інших - умисних видів вбивств. Проте його не можна залишати поза увагою, оскільки вбивства, через необережність мають неабиякий суспільний резонанс, а їх наслідки мають такий же незворотній характер, як і від умисних вбивств - позбавлення життя людини. Розслідування даних правопорушень являє собою суттєву складність, пов'язану з доказуванням необережної форми вини, із встановленням всіх обставин вбивства та дійсної поведінки учасників події, з відмежуванням від інших видів кримінальних правопорушень, що посягають на життя і здоров'я особи, або від казусу.

Вказані особливості зумовлюють звернення до норм чинного кримінального законодавства та його аналізу задля чіткого визначення обставин, що підлягають доказуванню, у розслідуванні вбивств, що вчиняються через необережність, та правильної кваліфікації останніх. Разом з тим такі злочини привертають велику увагу громадськості, яка очікує швидкого, повного і неупередженого їх розкриття з подальшим справедливим покаранням винних осіб. Успіх у розкритті таких злочинів цілком залежить від професіоналізму слідчого і наявності сучасних науково обґрунтованих методик розслідувань.

Слід зазначити, що розробці теоретичних і практичних проблем криміналістики, і зокрема методики розслідування кримінальних правопорушень, приділялась значна увага українських вчених: Ю.П. Аленіна, Л.І. Аркуші, Л.Ю. Ароцкера, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, О.П. Ващук, А.Ф. Волобуєва, О.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, М.В. Даньшина, О.М. Дуфенюк, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутича, О.Н. Колесніченка, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, О.В. Одерія, М.А. Погорецького, О.С. Саїнчина, М.В. Салтевського, О.А. Самойленко, Д.Б. Сергєєвої, Р.Л. Степанюка, В.В. Тіщенко, Д.М. Цехана, О.М. Цільмак, К.О. Чаплинського, С.С. Чернявського,

Ю.М. Чорноус, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітька, М.Г. Щербаковського, Б.В. Щура та ін.

Чимало наукових праць сучасних вчених-криміналістів присвячено проблемам розслідування умисних вбивств. Проте, аналізуючи літературу можна стверджувати, що з моменту проголошення Україною своєї незалежності і на даний час, включаючи дисертаційні дослідження, питанням розслідування вбивств через необережність приділялось мало уваги і, як правило, в загальному контексті методики розслідування вбивств. На теренах незалежної України, була захищена лише одна дисертація А.В. Іваниці на тему «Криміналістична характеристика та особливості розслідування вбивств через необережність» в 2015 році, яка станом на сьогоднішній день, не відповідає викликам сучасності, потребує певного вдосконалення, щоб відповідати вимогам, які постають нині перед слідчими підрозділами. У дисертації Т.О. Пакліної, «Юридико-психологічна характеристика вбивств, вчинених через необережність», захищеній у 2018 році розглядалися лише деякі психологічні аспекти розслідування таких злочинів, яких на даний час недостатньо у повній мірі, для забезпечення швидкого розслідування даних кримінальних правопорушень. Таким чином, цілком впевнено можна стверджувати, що наявних ґрунтовних наукових досліджень з цієї проблеми на сьогодні недостатньо. З іншого боку, відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора України вбачається, що за січень – грудень 2022 року було обліковано 80 кримінальних правопорушень даного виду злочину, за січень – грудень 2023 року – 81 , за січень – грудень 2024 року – 79, проте далеко не всі вони були розкриті і направлені до суду [43].

Наведені положення свідчать про актуальність і своєчасність розробленої проблеми представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30

вересня 2019 року № 722/2019); Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454); Плану Південного регіонального центру Національної академії правових наук України № 148/3-Б «Регіональна юридична наука: сучасні завдання» на 2019–2024 роки. Воно є складовою наукових досліджень, виконаних на кафедрі криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» та відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» «Пріоритетні напрями криміналістичних досліджень у протидії кримінальним правопорушенням» на 2021–2025 роки, як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі у цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 4 листопада 2021 року (протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у формуванні основних положень методики розслідування вбивств через необережність і розробці криміналістичних тактико-організаційних і методичних рекомендацій з проведення досудового розслідування зазначеного виду вбивств.

Для досягнення такої мети були поставлені і вирішувались наступні **завдання:**

- окреслити правові погляди на виникнення поняття вбивства через необережність у минулому та розуміння його сутності і форм у чинному кримінальному законодавстві України;

- показати основні змістовні проблеми стратегії і тактики у побудові криміналістичних методик розслідування для визначення рівня і підстав виокремлення окремої методики розслідування вбивств через необережність;

- визначити коло обставин, що підлягають доказуванню у розслідуванні вбивств через необережність, і вказати на значення встановлення форми вини серед даних обставин;

- з'ясувати структуру криміналістичної характеристики вбивств, що вчиняються через необережність, та показати напрями використання знань стосовно її елементів та їх зв'язків для побудови версій і пошуку слідів у розслідуванні таких вбивств;

- визначити типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування вбивств через необережність, тактичні завдання, які ними обумовлюються, слідчі версії і засоби їх розв'язання;

- вказати на основні положення тактики проведення найбільш характерних слідчих дій і тактичних операцій на початковому етапі розслідування вбивств через необережність (огляду місця події і трупа, допиту свідків-очевидців; пред'явлення для впізнання; освідування запідозрюваної особи) та напрями і форми використання спеціальних знань;

- з'ясувати типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування вбивств через необережність, вказати на тактичні завдання у відповідності до них, версії і тактико-криміналістичні засоби їх перевірки і вирішення;

- виявити основні особливості організації тактичних операцій і тактики проведення окремих слідчих дій на подальшому етапі розслідування вбивств через необережність: затримання і допиту підозрюваної особи, обшуку, слідчого експерименту; призначення і проведення судових експертиз (судово-медичних, судово-біологічних, молекулярно-генетичних, судово-криміналістичних, судово-технічних, судово-психологічних).

Об'єктом дослідження розглядаються правові та криміналістичні аспекти діяльності уповноважених осіб з розслідування вбивств через необережність.

Предметом дослідження є методика розслідування вбивств, вчинених через необережність.

Методи дослідження. Для досягнення мети дисертаційного дослідження з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, його мети і завдань були використані такі загальні методи пізнання як діалектико-матеріалістичний, формально-логічний: аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, порівняння, абстрагування. За допомогою *історико-правового і порівняльно-правового* методів вивчалися питання виникнення і становлення понять злочинів, що вчиняються через необережність, сучасного розуміння таких злочинів, зокрема вбивства через необережність (підрозділи 1.1); *формально-логічний метод* застосовувався для класифікації криміналістичних методик (підрозділ 1.2), правильного встановлення сутності таких понять і формулювання їх визначення як окрема методика розслідування та її структура (1.2), окрема і типова слідча ситуація, для виділення спільних і окремих рис умисних вбивств і вбивств через необережність (1.3). *Системно-структурний метод* використовувався з метою виявлення взаємозв'язку між різними науковими дисциплінами (кримінального процесуального права, кримінального права, криміналістики) і утворення спільного погляду на поняття і зміст обставин, що підлягають доказуванню (1.2), на визначення структури криміналістичної характеристики вбивств через необережність (1.4). Метод *системно-функціонального аналізу* застосовувався для визначення і побудови програми розслідування вбивств через необережність на початковому і подальшому етапі розслідування (2.1 і 3.1). *Конкретно-соціологічний метод* використовувався для опитування працівників правоохоронних органів стосовно проблемних питань, що виникають у розслідуванні вбивств через необережність; *статистичний* - для узагальнення кількісних показників з питань, що відносяться до стану і динаміки вбивств через необережність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше комплексно розглянуто і проаналізовано криміналістичні,

кримінально-правові, процесуальні правові та праксеологічні проблеми розслідування вбивств через необережність, що дало змогу сформувати окрему криміналістичну методику розслідування вказаного виду злочину, орієнтовану на вдосконалення практичної діяльності органів досудового розслідування. У процесі проведення дослідження були отримані результати, що характеризуються певною науковою новизною, а саме:

вперше:

- виокремлені спільні і відмінні криміналістично значущі риси умисних вбивств і вбивств, вчинених через необережність, що дало змогу зосередити увагу на виявленні і врахуванні ознак таких видів вбивств та показати особливості організації і методики їх розслідування;

- запропоновано на початку розслідування насильницького злочину, що супроводжується смертю потерпілого, застосовувати базову модель розслідування вбивств, а після виявлення ознак вбивства через необережність - окрему методику розслідування даного виду злочину;

- обґрунтовано доцільність в аналізі механізму вбивства через необережність виділення чотирьох його стадій, що впливає на з'ясування правової і змістовної сутності події, її обставин та ролі її учасників: 1) докримінальна ситуація, що утворюється і спостерігається безпосередньо перед злочинною подією; 2) поведінка та дії винної особи і особи потерпілого, що передують вчиненню злочину; 3) вчинення злочинної дії і настання смерті потерпілого; 4) дії винної особи після настання смерті потерпілого;

- визначені напрями, засоби і методи вирішення тактичних завдань в залежності від типових слідчих ситуацій на початковому і подальшому етапах розслідування вбивств через необережність;

удосконалено:

- систему процесуальних і криміналістичних засобів встановлення форми вини особи, яка вчинила вбивство або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, та оцінки наявності або

відсутності вини особи за сукупності всіх обставин кримінально релевантної події;

- положення, стосовно кола обставин, що підлягають доказуванню, з урахуванням таких, що підтверджують чи спростовують необережну форму вини підозрюваної особи або її винність в цілому, мотиву і мети докримінальної поведінки винної особи, а також відсутності мотиву і мети вбивства потерпілої особи;

- визначення поняття та структури криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст. 119 Кримінального кодексу України, акцентуючи увагу на тих криміналістично значущих ознаках, що властиві саме вбивству через необережність: даних щодо винної особи та її докримінальної поведінки, механізму та способу вбивства через необережність, обстановки злочинної події, наявності і характеру зв'язків особи злочинця і особи потерпілого, особливостей слідової картини;

- положення щодо вирішення складних завдань розслідування вбивств через необережність за допомогою не тільки окремих слідчих (розшукових) дій, а також за допомогою відповідних тактичних операцій: встановлення підозрюваної особи у масованій бійці, затримання підозрюваного «за гарячими слідами», виявлення трупа зниклої особи та встановлення причин і обставин її смерті, розшук і затримання підозрюваної особи, що переховується від слідства та деякі інші.

дістало подальшого розвитку:

- класифікація криміналістичних методик відповідно до їх рівней і видів, що дозволило виокремити методику розслідування вбивств через необережність як видову, а методику розслідування вбивств в цілому - як базову методику;

- теоретичні положення щодо значення встановлення наявності, форми і видів вини у розслідування подій, що супроводжуються настанням смерті потерпілої особи;

- теоретичні положення щодо виділення і їх вирішення на початковому етапі розслідування вбивств через необережність трьох стратегічних завдань: 1) з'ясування сутності кримінально релевантної події; 2) з'ясування основних обставин події та її попередня кваліфікація; 3) встановлення і затримання підозрюваної особи;

- визначення і значення типових слідчих ситуацій на початковому і подальшому етапах у розслідуванні кримінального правопорушення, зокрема в розслідуванні вбивств через необережність;

- наукові пропозиції щодо виокремлення у положеннях щодо проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій не тільки тактичних, але й технологічних аспектів, що включають організаційно-управлінську діяльність та рекомендації з побудови типових алгоритмів у підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій.

Теоретична та практична значущість одержаних результатів полягає у можливості використання положень, рекомендацій і висновків проведеного дисертаційного дослідження в таких напрямках: 1) *в правозастосовній діяльності*- для використання програм у побудові початкового і подальшого розслідування вбивств через необережність, а також тактики і технологій організації і проведення тактичних операцій і окремих слідчих дій (акт впровадження у практичну діяльність підрозділів Головного управління Національної поліції в Черкаській області від 01 травня 2025 р.); 2) *науково-дослідній діяльності* - для подальшої теоретичної розробки питань, пов'язаних з формуванням криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень з урахуванням їх класифікаційних ознак, властивостей винних осіб, особливостей механізму вчинення і слідової картини, а також з побудови криміналістичних методик різних рівней, форм і видів (акт впровадження в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 02 червня 2025 р.); 3) *освітньому процесі* - при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальне процесуальне право», «Кримінальне

право», «Методика і тактика розслідування кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи» (акт впровадження в освітній процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 12 травня 2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено в тезах доповіді «Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні вбивств з необережності», підготовленій у співавторстві з Чіпко Н.В., автором особисто узагальнено емпіричні дані щодо соціально-демографічних характеристик потерпілих (стать, вік, поведінкові особливості) у кримінальних провадженнях за ст. 119 КК України, а також розкрито причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою жертви та механізмом конфлікту, що призвів до злочину, та тезах доповіді «Деякі способи вчинення вбивств з необережності», підготовленій у співавторстві з Чіпко Н.В., автором особисто обґрунтовано значення форм необережної вини, досліджено специфіку способів приховування злочину, звернувши увагу на їх різноманіття, залежність від конкретних умов і подальший вплив на криміналістичну характеристику злочину.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри криміналістики, кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доповідались на: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 року), Міжнародній науково-практичній

конференції «ІІІ Наукові читання пам'яті Ганса Гросса» (м. Чернівці, 08 грудня 2023 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану» (м. Одеса, 20 жовтня 2023 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.), Криміналістичних читаннях «Методологічні засади криміналістики: традиції та новації» (м. Харків, 28 березня 2025 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 11 публікаціях, з них 5 - у наукових журналах і збірниках наукових праць, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук, а також у 6 тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (207 найменувань) і 10 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з яких основний текст – 193 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1. Виникнення і розвиток наукових поглядів на поняття вбивств через необережність

Згадка про вбивство, тобто позбавлення життя людини іншою особою та її викриття сягає своїм корінням ще у часи створення світу. За Біблією перше в історії людства вбивство було вчинене Каїном, який із заздрощів убив свого брата Авеля. Цікаво, що коли Каїн не визнавав себе винним, Бог вказує йому на сліди крові жертви, залишені в результаті вбивства на місці злочину. Саме з цього моменту виникла потреба у вмінні виявляти і розкривати злочин. Протягом тривалого часу в країні юдеїв панували беззаконня та страждання від дій злочинців. Лише в XIII–XI століттях до н.е., з приходом правління суддів, ситуація почала змінюватися: під час розгляду правопорушень вони почали залучати свідків і призначати випробування для встановлення істини, що свідчить про зародження перших елементів розслідування.

Щодо визначення поняття необережності у діяннях, то слід сказати, що його витoki беруть свій початок ще з доби Стародавнього Вавилону, згідно з рукописами, що збереглися донині, вперше вищевказане поняття зустрічається у найдавнішому кодексі Вавилону – «Закони Хаммурапі», що створений близько 1780 року до н.е. У відповідності до положень тогочасного законодавства, передбачалася відповідальність представників окремих професій за неналежне виконання ними своїх обов'язків. Зокрема, човняр, який укладав договір про перевезення вантажу, у разі його загибелі з власної необережності, був зобов'язаний повністю відшкодувати заподіяні збитки. У випадку пошкодження човна або його посадки на мілину, човняр компенсував половину вартості судна, яке, однак, залишалося у власності замовника. Будівельники несли відповідальність за якість зведених споруд. Аналогічні зобов'язання покладалися також на лікарів, ветеринарів та інших

осіб, чия діяльність була пов'язана з наданням професійних послуг [167, с. 40].

Хоча тогочасне законодавство не містило окремого визначення поняття злочину, деякі зі статей «Законів Хаммурапі» вже містили покарання за посягання на життя і здоров'я вільних осіб. З них, злочини включали вбивства чоловіками своїх дружин і вбивства під час бійок. Певно можна констатувати, що останні види вбивств нерідко вчинялись у формі необережності.

У законах вавилонського царя також містилися положення, що встановлювали обов'язок доведення вини особи у вчиненні злочинів, зокрема вбивства, чаклунства, а також правдивості свідчень у судовому процесі. Водночас законодавство передбачало надзвичайно сувору санкцію для позивача у разі неможливості підтвердження обвинувачення — застосування до нього смертної кари [159]. Уперше в історичній правовій практиці зустрічається вимога своєрідного «експертного» підтвердження фактів господарської недбалості: якщо особа орендувала землю, але нехтувала виконанням необхідних агротехнічних робіт, доведення цього факту тягло за собою конфіскацію земельної ділянки та її повернення законному власнику [9]. Так, зароджувалася певна методика доказування вини порушника, а й власне розслідування кримінального правопорушення.

Римське приватне право, якщо аналізувати різноманітні погляди науковців, стало фундаментом для становлення кримінального права країн Європи. Таким чином, інститут вини та поняття вбивство сягає своїм корінням в історію стародавнього світу і середньовіччя.

У подальшому суттєвий вплив на розвиток кримінального права здійснили юристи Франції, Німеччини, Італії, Нідерландів та інших європейських країн. Зокрема, у XVI столітті римське право набуло статусу імперського законодавства та функціонувало як загальне право на території Німеччини до XVIII століття. Правові традиції імперського законодавства у сфері запобігання та покарання за правопорушення були частково відновлені

з прийняттям у 1532 році так званого «Кодексу Кароліни» («*Constitutio Criminalis Carolina*»). Попри відсутність системності та чіткого розмежування норм кримінального права, зазначений нормативний акт увів до правової доктрини того часу загальні поняття, такі як умисел і необережність. Водночас формулювання цих понять залишалося недосконалим і застосовувалося лише до окремих категорій правопорушень.

Аналізуючи етапи розвитку права на теренах України, слід зазначити, що з прийняттям християнства відбувся поступовий відхід від язичницьких уявлень про злочин та вину. Першими важливими нормативно-правовими актами, в яких знайшло відображення вчення про кримінальну відповідальність, зокрема поняття вини та злочину, стали «Руська правда», «Правда» Ярослава Мудрого, «Правда Ярославичів» і «Устав» Володимира Мономаха. Згідно з позицією більшості дослідників, зазначені джерела права були створені під значним впливом римського права.

У всіх редакція «Руської правди» були наявні норми щодо відповідальності за вбивство. Історик І.Я. Терлюк вказує на те, що Руська Правда була одночасно зводом норм як матеріального, так і процесуального права [166, с. 24], що свідчить про передбачення не тільки кримінальних правопорушень, але й процедури їх розслідування. Дослідник доходить висновку, що у правовій системі Київської держави переважав принцип привілею, суть якого полягала в тому, що система покарань була орієнтована переважно на феодально-залежне населення. Особа та майно холопа фактично не підлягали правовому захисту. Водночас чинні на той час правові норми були спрямовані насамперед на забезпечення інтересів і захист прав представників панівного соціального прошарку [166].

Другим характерним положенням феодального права, що простежується у змісті «Руської Правди», є відсутність чіткого розмежування правопорушень на кримінальні та цивільно-правові. І.Я. Терлюк пояснює це тим, що зокрема, будь-яке правопорушення — незалежно від його характеру, чи то вбивство, чи несплата боргу — позначалося узагальненим терміном

«обида» [166, с. 24]. Відтак можна обґрунтовано припустити, що аналогічні підходи застосовувалися і під час визначення заходів правового реагування у випадках необережного заподіяння смерті на території Київської держави.

Якщо брати до уваги регламентацію норм кримінального права, то слід зазначити, що «Руська правда» приділяла значну увагу аналізу засобів учинення злочину. Для встановлення караності діяння необхідним було з'ясування ряду обставин, зокрема: чи був удар нанесений неоголеним мечем або рукояттю, чи завдано рану батогом, жердиною, долонею, чашею, рогом, мечем, плазом тощо [32, с. 23]. Крім того, важливе місце у правовому регулюванні займало встановлення конкретних умов вчинення правопорушення: вдень чи вночі, з зачиненого чи відкритого приміщення, характер тілесних ушкоджень (побої до крові, до синців або лише словесна сварка), а також наявність умислу чи необережності, стадія вчинення злочину (закінчений злочин або замах), а також обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність [32, с. 267]. Зазвичай судовому слідству передував попередній огляд місця злочину, огляд трупів потерпілих осіб або огляд ран та каліцтв живої особи [32, с. 369].

Щодо регулювання кримінально-правових відносин, ведення кримінального процесу, існуючого порядку доказування за часів Галицько-Волинської держави, то можна стверджувати, що в даний період на теренах української держави продовжували діяти норми Руської Правди.

З утратою політичної незалежності Київською Руссю та включенням українських земель до складу Великого князівства Литовського, на цих територіях починає діяти основне джерело права того часу — Литовський Статут у редакціях 1529, 1566 та 1588 років, положення якого поширюються і на українські землі.

Перший Литовський Статут 1529 року розпочинається з положення, згідно з яким великий князь зобов'язується не піддавати жодного зі своїх підданих покаранню інакше як на підставі доведеного обвинувачення,

підтвердженого належним судовим рішенням [159]. Таким чином, зрозумілим є те, що пошук доказів вини покладался на слідчих і суддів.

Найбільш змістовним у контексті форм і методів доказування був сьомий розділ Першого Литовського Статуту, який містив норми як матеріального, так і процесуального кримінального права. У ньому передбачалося ретельне з'ясування обставин вчинення злочину, зокрема наявності умислу чи необережності, фактів надмірної жорстокості, стану необхідної оборони, а також аналіз речових доказів. Закон вимагав урахування показань свідків, слідів насильства, тілесних ушкоджень і стану тіл загиблих [159, с. 253]. Разом із тим, у положеннях Статуту зберігалися й елементи звичаєвого права: у разі неможливості встановлення фактичних обставин справи, за наполяганням сторін суддя мав право застосувати процедуру жеребу як засіб вирішення спору [159, с. 258].

У положеннях Литовського Статуту передбачалося розмежування випадків заподіяння смерті на умисні та неумисні. До умисних відносилися діяння, вчинені за попереднім планом, що у тексті Статуту позначалося як «позадуму» або «з умислом». Водночас випадки необережного заподіяння смерті були закріплені у статтях 10, 11, 15 та 23 розділу XI Литовського Статуту 1588 року [110, с. 40].

Вже у першому артикулі розділу XIV Литовського Статуту 1588 року, що має назву «Про спійманого з доказами слугу або чийогось підданого — куди мають привести», визначено процедуру дій у випадку втрати обвинуваченого або доказів. Зокрема, передбачалося, що якщо злочинець утік від свого пана або ж останній втратив докази злочину і не з'явився з обвинуваченим до суду, то сам пан або його представник (урядник) зобов'язаний був присягнути, що злочинець дійсно втік, а зникнення доказів відбулось через недосвідченість чи недбалість. Після такої присяги він мав компенсувати позивачеві шкоду, при цьому підтвердивши свої дії присягою або іншими допустимими доказами замість утрачених [55, с. 240].

Слід зазначити, що у разі необережного заподіяння смерті винна особа звільнялася від кримінального покарання, проте була зобов'язана сплатити родичам загиблого так звану "годовщину" — грошову компенсацію. Окрім цього, суд мав враховувати вік правопорушника при вирішенні питання про кримінальну відповідальність. Відповідно до положень Литовського Статуту, кримінальне покарання не застосовувалося до неповнолітніх: за редакцією Статуту 1568 року — осіб, які не досягли 14-річного віку, а починаючи з 1580 року — осіб віком до 16 років [104, с. 212].

З періоду Гетьманщини XVII –XVIII століття Україна була розділена між Росією і Австрією (Австро-Угорщиною), вона не мала своєї державності, зазнавала усіх можливих утисків, не було й виключенням областей дії правових норм.

У середині XVIII століття українські землі були поділені між двома імперіями — Російською та Австро-Угорською. Упродовж приблизно 150 років український народ перебував під владою цих держав, що мали різні політичні режими та правові системи, які суттєво відрізнялися від традиційного устрою, до якого були звиклі мешканці українських територій [163, с. 256].

На території Правобережної України функціонувала польсько-шляхетська судова система, в межах якої застосовувалися польські та литовські нормативно-правові акти. Опосередковане підтвердження цього факту міститься у праці французького дослідника та археолога Блеза де Віженера, виданій у Парижі у 1573 році, де він визначає Правобережжя як «штати польського королівства» [155, с. 36-47].

Так, з 1775 року у Північній Буковині, Східній Галичині та Закарпатті діє правова система Австрійської імперії. Водночас, через обмеженість джерел, ми не маємо достатніх відомостей щодо особливостей кримінального права цього періоду на зазначених територіях, зокрема щодо криміналізації необережного заподіяння смерті та вимог до процесу доказування вини. Проте заслуговує на увагу «Військовий артикул» 1715 року, який містить

окремі криміналістичні положення. Так, артикул 154 регламентував порядок проведення судово-медичного дослідження лікарями з метою встановлення причин смерті: обов'язковим було здійснення розтину тіла, складання письмового висновку та підтвердження його правильності й неупередженості присягою. Такий висновок визнавався судом як належний і беззаперечний доказ [56, с. 156].

Суттєвий внесок у розвиток криміналістичних засад тогочасного права, а також у становлення уявлень про застосування окремих методів криміналістичного дослідження здійснила правова збірка «Права, за якими судиться малоросійський народ» (далі — «Права»), укладена у 1743 році. Це був дійсно помітний та вагомий внесок у розвиток майбутньої криміналістичної науки на теренах українських земель.

Як зазначає О. Л. Дульський, у збірці «Права» 1743 року було передбачено обов'язкове подання до суду доказів, які збиралися особами, що володіли практичними знаннями у певних сферах життєдіяльності громади. Такими неофіційними «експертами» виступали досвідчені люди — ковалі, мельники, повитухи та інші фахівці, чий авторитет ґрунтувався на життєвому досвіді. В умовах обвинувально-змагального судового процесу основний тягар збору доказів покладался на позивача. Саме він ініціював кримінальне переслідування: повідомляв про вчинення злочину, організовував первинні слідчі дії — зокрема, опитування свідків, обшук — за участю представників місцевої влади. У процесі таких дій здійснювався огляд місця події, фіксація та вилучення речових доказів, а також запроваджувалися тимчасові заходи впливу щодо підозрюваного, серед яких могли бути арешт майна, взяття під варту або передача на поруки [41, с. 69].

Наступним нормативно-правовим актом, що регулював питання кримінальної відповідальності за необережне позбавлення життя, став Звід законів Російської імперії 1832 року, який набрав чинності 1 січня 1835 року. У його положеннях було вперше систематизовано види покарань за позбавлення життя — як умисне, так і необережне.

Уложення про покарання кримінальні та виправні, затверджене указом імператора 15 серпня 1845 року, закріплювало диференціацію випадків заподіяння смерті залежно від ступеня їх суспільної небезпеки. Необережне позбавлення життя відносилось до категорії менш небезпечних діянь, що зумовлювало застосування до винної особи пом'якшених форм кримінальної відповідальності.

Формування криміналістики як окремої галузі знань на території України бере свій початок з 1910 року, коли на юридичному факультеті Харківського університету професор А. Д. Кисельов, викладач кримінального права та судочинства, вперше започаткував навчання основам криміналістики. У своїй діяльності він орієнтувався на передовий європейський досвід, зокрема на практику паризького Бюро судової ідентифікації, очолюваного А. Бертильоном. Наступним важливим кроком у розвитку криміналістичних інституцій стало створення у 1912 році Кабінету науково-судової експертизи, що перебував у віданні прокурора Петербурзької судової палати. У структурі цього Кабінету функціонували три спеціалізовані відділи: фотографічний, кримінально-технічний та хімічний, що забезпечували проведення експертних досліджень у межах кримінального провадження.

Після розпаду Російської імперії, у період активних процесів українського державотворення 1917–1921 років, на території України продовжували широко застосовуватися норми кримінального законодавства колишньої імперії, що зумовлювалося як відсутністю уніфікованої національної правової бази, так і впливом попередньої правової традиції. А в 1922 році був прийнятий Кримінальний кодекс України, який визначав два види необережного вбивства.

Аналіз положень статті 147 Кримінального кодексу УСРР свідчить про нормативне закріплення відповідальності за необережне позбавлення життя з урахуванням форми вини. У частині першій йшлося про необережне вбивство, вчинене з недбалості — коли особа не передбачала можливості

заподіяння смерті потерпілому, хоча за обставин справи повинна була і могла це зробити. Частина друга передбачала відповідальність за необережне вбивство, вчинене через злочинну самовпевненість, коли особа усвідомлювала ймовірність настання смерті внаслідок своїх дій або бездіяльності, проте легковажно сподівалась на уникнення таких наслідків [117, с. 46].

У згаданому нормативно-правовому акті здійснювалося чітке розмежування між окремими видами вбивств, зокрема виокремлювалися два різновиди необережного позбавлення життя: загальне необережне вбивство та вбивство, вчинене внаслідок порушення правил безпеки. У цьому контексті М. І. Зубрицький зазначає, що в частині першій статті йшлося про відповідальність за необережне вбивство, вчинене з недбалості, коли особа не передбачала можливості настання смерті, хоча за конкретних обставин повинна була й могла це зробити. У частині другій, натомість, передбачалася відповідальність за необережне вбивство, вчинене через злочинну самовпевненість, коли особа усвідомлювала можливість летального наслідку, але легковажно розраховувала на його відвернення [126, с. 522].

У свою чергу, у КК 1927 року вбивство через необережність було об'єднано з вбивством при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 139 КК).

Подальші зміни у кримінальному законодавстві були зумовлені прийняттям Кримінального кодексу України 1960 року, який залишався чинним до 2001 року. У його положеннях було нормативно закріплено дві форми вини як психічного ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків: умисел (ст. 8 КК) і необережність (ст. 9 КК).

Слід зазначити, що переважна більшість кримінально-правових норм, прийнятих у зазначений період, формувалася під істотним впливом кримінальної політики тодішнього Радянського Союзу. Лише з моменту здобуття Україною незалежності розпочалося поступове становлення національного кримінального законодавства. Конституція України закріпила

фундаментальні права і свободи людини, визначила повноваження органів державної влади, правоохоронних і судових інституцій. Її положення ґрунтуються на положеннях Загальної декларації прав людини 1948 року, що, у свою чергу, обумовлює необхідність розробки методик досудового розслідування з урахуванням не лише Конституції як Основного Закону, а й практики Європейського суду з прав людини.

У 2001 році в Україні приймається новий Кримінальний кодекс, який закріпив поняття вини, а також такої форми вини як необережність, вказавши на два її види: протиправну самовпевненість і протиправну недбалість (ч.1ст. 25 КК). Поняття кримінальної протиправної самовпевненості і кримінальної протиправної недбалості отримали численні коментарі у кримінально-правовій літературі, які заслуговують на увагу [10, с. 77-78; 15, с. 79-92; 91, с. 167-190; 125, с. 606-607].

Таким чином, з розвитком суспільних відносин у правових системах різних країн світу утворюються правові поняття злочину, його складу, ступеня вини злочинця в залежності від умислу та необережності, і як наслідок цього, виникла необхідність розроблення наукових методів розслідування таких злочинів, а також практичних рекомендацій, за якими здійснюється встановлення доказової бази для доведення вини особи.

Поняття вбивства через необережність пройшло тривалий шлях наукового осмислення — від відсутності чіткого розмежування в античному праві до сучасної структурованої доктрини кримінального права. Сьогодні воно є окремим інститутом, що охоплює важливі кримінально-правові та соціальні аспекти. Подальший розвиток цього поняття відбувається в напрямку уточнення форм вини, меж відповідальності та диференціації за ступенем суспільної небезпеки.

1.2. Завдання та структура методики розслідування кримінальних правопорушень

В процесі розслідування встановлення сутності і обставин криміналістично релевантної події використовуються норми кримінального матеріального і процесуального законів, які надають йому певної спрямованості і змісту, є правовою основою для розробки криміналістичних рекомендацій з розслідування кримінальних правопорушень. Найважливіше значення для оптимальної організації розслідування і вирішення його завдань є вимоги кримінального процесуального закону.

Кримінально-процесуальні форми і засоби досудового розслідування створюють необхідні умови для отримання доказів і встановлення всіх обставин та винних осіб у кожному кримінальному провадженні.

Слід пам'ятати, що встановлені обставини повинні також відображувати їх кримінально-правовий аспект, що надає змогу дати належну правову оцінку і здійснити правильну кваліфікацію кримінального правопорушення, що розслідується.

Разом з тим, встановлення сутності розслідуваної події, всіх її обставин, що підлягають доказуванню, а також винних осіб досягається завдяки ефективному застосуванню криміналістичних методів і засобів. Все це свідчить про органічне поєднання знань, вимог і рекомендацій щодо організації розслідування і розкриття кримінальних правопорушень наукових положень кримінального права, кримінального процесуального права і криміналістики.

Кримінальний кодекс та норми кримінального права виступають важливим джерелом формування криміналістичної методики, оскільки саме вони встановлюють кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення. Ці ознаки визначають конкретні завдання досудового розслідування, а також окреслюють коло обставин, які підлягають встановленню, дослідженню та доказуванню в межах кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює нормативну основу для здійснення досудового розслідування, визначаючи загальні принципи, етапність та організаційно-процесуальну послідовність слідчої діяльності. Ці положення слугують базою для періодизації розслідування, яка розробляється у межах криміналістичних методик, а також відіграють ключову роль у формуванні планів проведення досудового слідства. Важливим є те, що КПК містить вичерпний перелік слідчих (розшукових) дій, які є процесуально допустимими засобами збирання доказової інформації. У зв'язку з цим побудова криміналістичних методик і тактичних прийомів має ґрунтуватися винятково на процесуальних формах, передбачених законодавством, що забезпечує як їхню легітимність, так і ефективність у межах кримінального провадження.

Взаємозв'язок між наукою та практикою розслідування злочинів є одним із фундаментальних положень, що лежить в основі криміналістики, а також виступає ключовим джерелом для формування та вдосконалення її методичних розробок. Емпіричні дані, отримані у процесі слідчої, експертної та судової практики, відіграють ключову роль у формуванні наукової основи криміналістики, оскільки саме на їх базі здійснюється аналіз і систематизація закономірностей, притаманних злочинній діяльності. Узагальнення таких закономірностей дозволяє формувати науково обґрунтовані, практично орієнтовані рекомендації щодо ефективного розслідування кримінальних правопорушень. Розроблені в межах криміналістичної тактики та методики алгоритми діяльності слідчого не залишаються суто теоретичними конструкціями — вони проходять апробацію в реальних умовах кримінального провадження, де перевіряється їх дієвість, практична придатність та відповідність процесуальним вимогам. Водночас слідча практика відіграє двоїсту роль: з одного боку, вона є ініціатором і замовником оновлення та вдосконалення методичних підходів, з іншого — безпосереднім виконавцем і оцінювачем запропонованих науковою спільнотою рекомендацій. Саме у взаємодії науки та практики виникають

нові криміналістичні засоби, прийоми й методики, які, пройшовши шлях практичного випробування, стають невід'ємним інструментарієм у діяльності органів досудового розслідування. Працівники практичної ланки, ґрунтуючись на результатах власного досвіду, нерідко виступають авторами нових, ефективних підходів до виявлення, фіксації, дослідження та оцінки доказової інформації, що, у свою чергу, стимулює подальший розвиток криміналістичної науки.

З етимологічного погляду слово «методика» походить від грецького слова *methodos*, що означає «шлях до чогось», «спосіб дослідження» або «спосіб дії». У сучасному розумінні методика розглядається як системна сукупність взаємопов'язаних прийомів, засобів і способів діяльності, які забезпечують ефективне, доцільне та цілеспрямоване виконання певного виду роботи. Вона охоплює не лише практичні інструменти, а й теоретичні підходи до організації процесу, спрямованого на досягнення бажаного результату. У межах криміналістики методика виконує функцію практичного інструментарію, що ґрунтується на загальнонаукових принципах і спеціальних знаннях, адаптованих до завдань досудового розслідування [11, с. 522]. Проте криміналістичну методику- окремого розділу криміналістичної науки розуміють значно ширше: як систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування різних категорій (видів, підвидів, груп) кримінальних правопорушень [86, с. 3]. Криміналістична методика сформувалась як результат інтеграційних і диференціаційних процесів у розвитку наукових знань, що супроводжували становлення криміналістики як окремої галузі. Вона поєднує у собі найважливіші здобутки криміналістичної техніки та тактики, трансформуючи їх у систему практичних рекомендацій, спрямованих на ефективне розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень, формує власну теоретичну базу і використовує її для розробки методів і засобів, спрямованих на встановлення істини і всіх обставин кримінальної події, а також всіх винних осіб [81, с. 347; 174, с.3].

Криміналістична методика, у порівнянні від криміналістичної тактики, спрямована на вирішення стратегічних завдань досудового розслідування, що мають комплексний і системний характер. До таких завдань належать: 1) установлення факту наявності або відсутності самої події злочину; 2) надання юридично правильної кваліфікації вчиненого діяння чи їх сукупності відповідно до норм кримінального права; 3) з'ясування повного кола обставин, що підлягають доказуванню згідно з вимогами кримінального процесуального законодавства; 4) ідентифікація осіб, причетних до злочину, а також встановлення характеру їх участі в його підготовці, реалізації та подальшому приховуванні; 5) виявлення обставин, що мають значення для визначення ступеня суспільної небезпеки злочину, характеристик особи обвинуваченого, а також обставин, які можуть виключати кримінальну відповідальність або бути підставою для закриття кримінального провадження [178, с. 123].

У науковій літературі методика розслідування злочинів трактується у двох взаємопов'язаних аспектах. У теоретичному розумінні вона постає як самостійний розділ криміналістичної науки, в межах якого формулюються науково обґрунтовані положення та розробляються рекомендації, що слугують основою для створення ефективних методів, прийомів і засобів розкриття злочинів різних категорій. У практичному значенні методика розслідування розглядається як технологія організації слідчої діяльності, що забезпечує раціональне планування, вибір обсягу, характеру та послідовності слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій залежно від особливостей конкретного кримінального провадження та поставлених у ньому завдань [84, с. 416].

На теренах суверенної України першою монографічною працею щодо криміналістичної методики розслідування стала робота професора В.В. Тіщенка «Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів» (2007), у якій на сучасній методологічній базі проводився криміналістичний аналіз діяльності з вчинення злочинів та її розслідування, визначалися

принципи формування криміналістичної методики розслідування, теоретичні аспекти планування й організації розслідування, проблеми програмування розслідування на його початковому і наступному етапах [174].

В 2010 році вийшла монографія Б.В. Щура «Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик», в якій велику увагу приділено призначенню і ролі криміналістичної методики в оптимізації досудового слідства, проблемам побудови та реалізації окремих криміналістичних методик [202].

Робота професора В.А. Журавля «Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції» (2012), стала помітним науковим явищем у теорії криміналістики, і може розглядатися зразком інноваційного підходу до формування і систематизації наукових знань, в ній висвітлено появу нових теоретичних ідей щодо розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів.

У контексті визначення поняття методики розслідування кримінальних правопорушень заслуговує на увагу підхід, запропонований В. Ю. Шепітьком. На його думку, методика розслідування — це система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій, спрямованих на організацію, здійснення та запобігання окремим видам злочинів. Таке визначення узгоджується з сучасним розумінням методики як структурного елементу криміналістичної науки, що поєднує теоретичну обґрунтованість із прикладною ефективністю [134, с. 179].

Вагомим є також визначення криміналістичної методики, запропоноване М. П. Салтевським, який розглядає її як завершальний розділ науки криміналістики. На його думку, методика становить систему наукових положень — закономірностей, принципів — та сформованих на їх основі практичних рекомендацій у вигляді алгоритмів і програм, що забезпечують належну організацію процесу розслідування й ефективного запобігання окремим видам злочинів. Такий підхід підкреслює інтеграцію теоретичної та

прикладної складових криміналістики в межах методичної діяльності слідчого [149, с. 411].

Подібне розуміння криміналістичної методики висловлюють також представники наукової школи Національної академії внутрішніх справ. В одному з підручників з криміналістики вони визначають методику розслідування як фінальний структурний елемент криміналістичної науки, який включає в себе систему науково обґрунтованих положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій. Ці рекомендації орієнтовані на забезпечення належного рівня ефективності діяльності слідчого, а також інших уповноважених суб'єктів досудового розслідування, у сфері виявлення, розкриття, документування та попередження окремих категорій кримінальних правопорушень [73, с. 569].

Вартим уваги є підхід, запропонований О. Дуфенюк у підручнику з криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ, щодо проблеми дефініювання поняття криміналістичної методики. Авторка акцентує на відсутності єдиного загальноприйнятого визначення цього терміна, підкреслюючи, що розбіжності у формулюваннях, наведених різними науковцями, не зумовлені принциповими відмінностями у розумінні сутності явища. Замість цього, як зазначає дослідниця, йдеться про варіативність авторського бачення одного й того самого об'єкта дослідження, що реалізується через використання різних форм юридичної термінології та акцентів у межах наукової традиції. Такий підхід засвідчує складність і багатовимірність поняття криміналістичної методики, а також відкриває простір для подальшої наукової дискусії щодо її структури, змісту та функціонального призначення в системі криміналістики [83, с. 499]. Дійсно слід погодитися з думкою даного автора, адже, як свідчить аналіз наукової літератури, більшість дослідників схильні розглядати криміналістичну методику крізь призму двоєдиної природи — як поєднання теоретичної та практичної складових. У цьому контексті авторка визначає криміналістичну методику: а) з теоретичного боку — як розділ криміналістичної науки,

предметом якого є дослідження системи теоретичних положень і практичних рекомендацій, що стосуються організації, планування, керівництва, а також здійснення виявлення й розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; б) з практичного боку — як науково обґрунтований процес реалізації в діяльності органів досудового розслідування криміналістичних методів, прийомів і засобів, спрямованих на розкриття конкретних кримінальних правопорушень. Таким чином, криміналістична методика виступає як інтегративне явище, що забезпечує безперервний зв'язок між науковими дослідженнями і практикою слідчої діяльності [83, с. 499-500].

Вчені-криміналісти, що представляють наукову школу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, трактують криміналістичну методику як цілісну систему наукових положень, спрямовану на вивчення закономірностей, пов'язаних з організацією та реалізацією процесів виявлення, розслідування й запобігання окремим видам або групам злочинів. Відповідно до цього підходу, криміналістична методика також покликана формувати науково обґрунтовані рекомендації щодо ефективного здійснення досудового розслідування, спираючись на виявлені закономірності злочинної діяльності та практики протидії їй [75, с. 341]. Що стосується поняття окремої криміналістичної методики, то його в найбільш повного вигляді визначив В.М. Шевчук. Така методика, на його думку, являє собою інформаційно-пізнавальну модель, яка складається із певної системи методів, засобів, прийомів, рекомендацій, слідчих і судових технологій, що характеризуються типізованим характером, викладені в описовій або формалізованій формі, які стосуються організації та оптимізації процесу збирання, оцінки й використання доказової інформації з урахуванням специфічних ознак вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, з метою підвищення ефективності їх розслідування та профілактики [192, с. 131].

В. Бахін і Н. Карпов підкреслюють, що для ефективного розкриття та розслідування злочинів, а також загалом для підвищення рівня протидії

злочинності, недостатньо обмежуватись лише аналізом особи правопорушника та безпосередніх обставин учинення злочину. На їхню думку, необхідно також досліджувати загальну організацію злочинного світу — його структуру, ієрархію, внутрішні правила взаємодії, а також ті види діяльності, які забезпечують функціонування злочинців у повсякденному житті поза межами моменту вчинення кримінального правопорушення. Такий підхід дозволяє краще розуміти механізми адаптації злочинця в соціумі, особливості його підготовчих і приховувальних дій, а отже — більш ефективно будувати стратегію розслідування і профілактики злочинної поведінки [5, с. 4]. Схожої позиції дотримуються й А. Іщенко та В. Кузьмічов, які наголошують, що для ефективного вдосконалення засобів і методів протидії злочинності недостатньо обмежуватись лише аналізом окремих злочинів та способів їх учинення. На їхню думку, необхідно розглядати злочинну діяльність як складне соціальне явище, яке функціонує в певному середовищі та підпорядковується внутрішнім закономірностям. В умовах сучасної трансформації форм злочинної поведінки застарілі інструменти боротьби втрачають ефективність, що потребує оновлення підходів на основі комплексного дослідження злочинності як соціального процесу [4, с. 132-141].

Як зазначає А. Волобуєв, поряд зі слідчою діяльністю об'єктом вивчення криміналістичної методики слід вважати й злочинну діяльність. На його думку, недостатньо лише аналізувати дії слідчого в конкретній ситуації — не менш важливо з'ясувати мотивацію вибору тієї чи іншої послідовності слідчих дій. Відповідь на це питання, як підкреслює дослідник, потребує врахування особливостей механізму вчинення злочинів певного виду: зокрема, місця, часу, обстановки, способу вчинення, характерних слідів, які залишає злочин, а також індивідуальних рис самих правопорушників. Таким чином, до об'єкта вивчення криміналістичної методики включається не лише діяльність слідчих, а й механізми реалізації злочинної поведінки, що є

важливим джерелом для побудови ефективних алгоритмів розслідування [76, с. 6].

Методика розслідування кримінальних правопорушень є основною категорією криміналістики. Саме вона концентрує у собі всі криміналістичні знання, синергія яких спрямована на формування ефективних та оперативних методів та способів розслідування.

Крім того, як вказує В.В. Тіщенко, методика розслідування злочинів має формуватися та вдосконалюватися з урахуванням необхідності забезпечення оптимального шляху до досягнення основної мети відповідного розділу криміналістики — розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання ефективних методів і засобів розкриття та розслідування різних видів і категорій злочинів [183, с. 19].

Так, методика розслідування вбивств, що вчинені з необережності – це окрема криміналістична методика, що включає систему наукових положень, на яких сформовані основні практичні рекомендації з розслідування злочинів, передбачених статтею 119 Кримінального кодексу України.

Кожна окрема методика розслідування злочинів має власну внутрішню структуру, яка визначається особливостями відповідного виду кримінального правопорушення. Так, на думку А. Ф. Волобуєва, структура окремих криміналістичних методик повинна включати низку ключових елементів. Серед них: криміналістична характеристика злочинів певного виду або групи; особливості порушення кримінального провадження та здійснення початкового етапу досудового розслідування; специфіка подальшого етапу розслідування; методика проведення окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням типових ситуацій і тактичних прийомів; профілактична діяльність слідчого в межах розслідування злочинів відповідної категорії. Запропонований підхід дозволяє системно організувати методику розслідування, забезпечуючи її адаптивність до конкретних обставин справи та водночас — загальну ефективність слідчої діяльності [21, с. 24].

Г. А. Матусовський розробляє комплексну структуру окремої криміналістичної методики, яка охоплює ключові елементи організації та реалізації процесу досудового розслідування. На його думку, така методика повинна включати: криміналістичну характеристику відповідного виду злочину, що охоплює сукупність типових ознак — способи вчинення, умови, сліди, особливості особи злочинця тощо; криміналістичні питання, пов'язані з ініціюванням кримінального провадження, зокрема умови і підстави для його порушення; типові слідчі ситуації, що виникають як на етапі первинного виявлення злочину, так і в процесі його всебічного розслідування; систему слідчих версій і обставин, що підлягають встановленню, відповідно до вимог статті 91 КПК України; питання організації та планування розслідування, включно з побудовою загального плану, визначенням завдань і розстановкою слідчих сил; перелік початкових слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, необхідних для забезпечення невідкладного реагування на вчинене правопорушення; тактичні особливості проведення окремих слідчих дій та їх комплексів, з урахуванням специфіки злочину, характеру слідчої ситуації та поведінки учасників провадження; організацію координації діяльності правоохоронних органів, а також налагодження ефективної міжвідомчої взаємодії з іншими державними структурами, задіяними у процесі розслідування. Таким чином, концепція, запропонована Г. А. Матусовським, підкреслює системний, послідовний і міжвідомчий підхід до побудови криміналістичної методики, що відповідає сучасним вимогам організації слідчої діяльності [89, с. 186-187].

В. П. Корж виділяє низку ключових елементів структури криміналістичної методики розслідування злочинів, серед яких: криміналістична характеристика злочину; типові слідчі ситуації, версії та особливості планування дослідчої перевірки й досудового розслідування; методи, прийоми й способи збирання доказів; організація колективної слідчої діяльності; взаємодія слідчого з оперативними та контролюючими органами;

заходи безпеки для учасників кримінального провадження; тактичні особливості окремих слідчих дій і перевірочних заходів; порядок дослідження документальних джерел; участь спеціалістів; методи забезпечення відшкодування збитків; а також способи подолання протидії слідству та профілактики злочинів [68, с. 19-20].

А. П. Шермет зазначає, що окрема криміналістична методика являє собою систему наукових положень і практичних рекомендацій, які регламентують порядок дій слідчого під час розслідування певного виду злочину. Для кожної категорії злочинів розробляються відповідні алгоритми, що можуть бути адаптовані до різних ситуацій розслідування. Ці алгоритми й становлять структуру окремої методики, яка включає: криміналістичну характеристику злочину; перелік обставин, що підлягають встановленню; особливості порушення кримінального провадження; першочергові слідчі та оперативно-розшукові дії; типові слідчі ситуації та версії; особливості планування; тактику проведення окремих слідчих дій; а також профілактичні заходи, здійснювані в межах розслідування [199, с. 335].

Б. В. Щур пропонує структуру окремої криміналістичної методики, яка охоплює: криміналістичну характеристику злочинів; обставини, що підлягають встановленню; дії слідчого до порушення кримінального провадження; типові слідчі ситуації та систему версій початкового й наступного етапів розслідування; проміжні завдання на кожному етапі та відповідні комплекси слідчих і оперативно-розшукових заходів; способи подолання протидії розслідуванню; а також профілактичну діяльність слідчого [202, с. 139-140].

В. А. Журавель у своїй монографії, присвяченій сучасним науковим концепціям криміналістичної методики, визначає структуру окремої методики розслідування злочинів, до якої входять: криміналістична характеристика злочинів; типові слідчі версії; обставини, що підлягають встановленню; характерні слідчі ситуації; системи слідчих дій і тактичні

операції як інструменти вирішення завдань розслідування; а також профілактичні заходи [46, с. 138-235].

Р.Л. Степанюк пропонує більш лаконічну структуру окремої методики, до якої він відносить такі структурні елементи: криміналістична характеристика відповідного виду, підвиду або комплексів злочинів; початковий етап розслідування; наступний етап розслідування; особливості окремих слідчих дій [161, с. 126].

Аналіз наведених наукових підходів свідчить про відсутність єдиної позиції щодо структури окремих криміналістичних методик. Водночас дослідники єдині в тому, що така методика повинна відображати специфіку вчинення злочинів певного виду (групи) та відповідні особливості їх розслідування. Усі розглянуті автори виокремлюють криміналістичну характеристику злочинів як обов'язковий і самостійний структурний елемент методики.

Питання, пов'язані з особливостями криміналістичної діяльності, залишаються складними та дискусійними. Водночас виділення в структурі методики окремого елемента, присвяченого порушенню кримінальної справи, втратило актуальність у зв'язку зі змінами кримінального процесуального законодавства. Для кожного етапу розслідування кримінального правопорушення характерні власні типові версії, слідчі ситуації, тактичні завдання та тактичні операції. Відповідно, ці елементи доцільно розглядати в контексті специфіки організації розслідування на кожному окремому його етапі.

Аналіз наведених підходів свідчить, що окремі дослідники включають до структури криміналістичної методики такий елемент, як організація та планування розслідування, а також координація й взаємодія слідчого з іншими правоохоронними, державними органами та громадськими об'єднаннями. Водночас доцільним є висвітлення цих аспектів у межах розгляду особливостей кожного з етапів досудового розслідування, з

урахуванням їх практичного значення для реалізації тактичних і стратегічних завдань слідства.

Стосовно структурних елементів, запропонованих Б. В. Щуром, варто звернути увагу на доцільність виокремлення проміжних завдань досудового розслідування, а також відповідних їм комплексів слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, характерних як для початкового, так і для наступного етапів розслідування злочинів. Такий підхід забезпечує поетапну логіку організації слідчої діяльності з урахуванням конкретних цілей, що постають на кожному етапі провадження [202, с. 140]. Слід зазначити, що розслідування, передусім як пізнавальний процес, має індивідуальний і динамічний характер. У зв'язку з цим, у міру надходження нової криміналістично значущої та важливої доказової інформації, особа, яка провадить розслідування, має можливість уточнювати тактичні завдання, вносити корективи до плану розслідування, а також змінювати або доповнювати висунуті версії та комплекс заходів, спрямованих на розкриття конкретного кримінального правопорушення. Відтак як первинні, так і проміжні завдання мають специфіку на кожному з відповідних етапів і повинні аналізуватися з урахуванням цієї етапності.

Узагальнено зміст криміналістичної методики можна охарактеризувати як систему науково обґрунтованих положень і практичних рекомендацій, спрямованих на ефективне розслідування злочинів певних видів. Її структура має типовий характер і корелює зі складовими об'єкта та предмета криміналістичної методики [79, с. 373]. Відтак, методика повинна комплексно відображати специфіку як злочинної діяльності (зокрема її механізму), так і діяльності, спрямованої на її виявлення, документування й розслідування.

Заслуговує на увагу думка В.В. Тіщенко, який вважає, що структура окремої методики повинна зумовлюватися наступними принципами формування таких криміналістичних методик: 1) застосування системно-діяльнісного і функціонального підходів; 2) розробка методичних

рекомендацій на основі кримінально-правової і криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень та їх криміналістичної характеристики; 3) визначення кола обставин, що підлягають встановленню; 4) вказівка на напрями і завдання розслідування з урахуванням його основних етапів; 5) виділення типових слідчих ситуацій, відповідних тактичних завдань та засобів їх вирішення, що концентруються у відповідних програмах розслідування; 6) виокремлення та опис специфічних тактичних засобів і прийомів при проведенні окремих слідчих дій і тактичних операцій [81, с. 349-351]. Думаємо, що наведені принципи і повинні визначати структуру окремої методики розслідування.

Отже, структура методики розслідування окремих видів злочинів як складової частини криміналістичної науки формувалася поступово, набуваючи дедалі більшої визначеності та спеціалізованих ознак стосовно конкретних груп (видів і підвидів) злочинів [23, с. 38].

Вважаю за необхідне як перший структурний елемент методики розслідування злочинів, а саме вбивств вчинених з необережності, виділити криміналістичну характеристику таких злочинів, оскільки вона дає повне уявлення про типові ознаки вказаної категорії (групи) злочинів, наводячи дані про особу злочинця, механізм (в тому числі спосіб) злочинної події, її обстановку, об'єкт посягання та його наслідки. Надалі до структури методики розслідування вбивств доцільно включати обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації, тактичні завдання і типові версії та засоби їх вирішення і перевірки на початковому етапі розслідування; типові слідчі ситуації, тактичні завдання і типові версії та засоби їх вирішення і перевірки на подальшому етапі розслідування.

Р.Л. Степанюк вважає, що положення стосовно особливостей розслідування злочинів слід віднести до конкретно-рекомендаційної частини окремої методики розслідування [161, с. 113], з чим можна повністю погодитися.

Однак, аналізуючи наукову літературу, вбачається, що жоден із вчених не дає визначення поняття методики розслідування вбивств з необережності. Чи можна вважати рекомендації з розслідування вбивств з необережності окремою самостійною методикою? Для відповіді на це питання слід розглянути проблему виділення і класифікації окремих криміналістичних методик.

Окрема криміналістична методика базується на кримінально-правовій і криміналістичній класифікації кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків). Врахування кримінально-правових критеріїв необхідно для того, щоб слідчому було ясно, які ознаки злочину необхідно встановити для його правильної кваліфікації, а від неї залежить вид і ступінь кримінальної відповідальності. Крім того, кримінально-правові ознаки кримінального правопорушення наповнюють конкретним правовим змістом подію злочину, які, в свою чергу, впливають і на їх криміналістичну оцінку і прийняття процесуальних і криміналістичних рішень. Тобто криміналістична класифікація злочинів повинна спиратися перш за все на їх кримінально-правову оцінку і класифікацію. Таку думку підтримують більшість вчених-криміналістів [44, с. 105; 46, с. 69-70; 86, с. 8-9; 174, с. 30-31].

Криміналістична класифікація злочинів розглядається як систематизація злочинів за ознаками, що мають криміналістичне значення, з метою формування криміналістичних характеристик та розроблення відповідних методик їх розслідування [84, с. 420]. Водночас, як слушно зауважує В. А. Журавель, «чистої» криміналістичної класифікації фактично не існує, оскільки вона неминуче ґрунтується на об'єктах і елементах кримінально-правової класифікації. Кримінально-правові ознаки злочину слугують орієнтиром і базою для побудови криміналістичних класифікацій [45, с. 245-246]. Звичайно, криміналістична класифікація злочинів створюється не сама для себе, а слугує класифікації криміналістичних методик розслідування.

Щодо класифікації окремих методик розслідування, то в літературі існує багато різних думок з цього приводу. Проте має діяти такий принцип: «криміналістична класифікація методик має узгоджуватися з криміналістичною класифікацією злочинів, яка, своєю чергою, базується на кримінально-правовій характеристиці діяння, предметі доказування, а також на закономірностях пошуково-пізнавальної діяльності слідчого» [46, с. 91]. Аналіз теоретичних положень щодо рівня та видів криміналістичних методик [45, с. 265-267; 80, с. 573-576; 81, с. 361-362; 202, с. 122-123] дозволяє прийти до висновку про їх упорядкування таким чином:

1. Базова модель окремої криміналістичної методики (базова методика);
2. Прості методики, що будуються на основі певного виду, підвиду злочинів;
3. Ускладнені методики, до яких відносяться родові, міжродові, міжвидові і комплексні.

Базова методика виступає фундаментом систематизації криміналістичних методик і розглядається як концептуальна модель із перевіреною структурою та узагальненими орієнтирами щодо змістового наповнення елементів практичних рекомендацій, що деталізуються на нижчих рівнях методичної ієрархії [14, с. 204].

Вважаємо, що базовою моделлю для розслідування вбивств з необережності є методика розслідування вбивств, як загальна інформаційна модель щодо розслідування всіх його підвидів і груп.

З точки зору кримінального права вбивства поділяються на дві великі групи за формою вини: умисні вбивства і вбивства з необережності, що має велике значення для оцінки суспільної небезпеки таких злочинів та визначення покарання. А чи має поділ вбивств за формою вини криміналістичне значення, що спільного і відмінного у таких кримінальних діяннях і які особливості у розслідуванні вбивств, що вчиняються з необережності?

Спільними рисами є: 1) настання наслідків у вигляді позбавлення життя як одного, так і кількох потерпілих; 2) схожість у способах спричинення смерті; 3) можливі дії винуватої особи, пов'язані з приховуванням вбивства і своєї вини у ньому. *Відмінність* виявляється у наступному: 1) при вчиненні вбивства з необережності завжди відсутні дії з підготовки до його вчинення; 2) у механізмі вчинення вбивства виділяється поведінка винної особи, що свідчить про її протиправну самовпевненість або протиправну недбалість; 3) завжди спостерігається життєва ситуація, що впливає на рішення винної особи діяти певним чином або утриматися від конкретних дій, що призводить до настання смерті потерпілої особи; 4) відсутність у винної особи заінтересованості у смерті потерпілого; 5) відсутність у винної особи умислу на позбавлення життя потерпілого.

Настання однакового наслідку у вигляді настання смерті іншої людини, нерідко схожості у способі дій значно ускладнюють процес виявлення і дослідження доказів і вирішення питання про наявність чи відсутність умислу на вбивство. Зазначені обставини зумовлюють необхідність у розробленні методів і засобів встановлення форми вини у вигляді умислу або необережності, тобто у формуванні підвидової методики розслідування вбивств з необережності.

Розглядаючи особливості розслідування вбивств, вчинених через необережність, можна вказати на те, що спочатку слід використовувати загальні положення, або базову модель методики розслідування вбивств. Тоді ж, коли виявляються ознаки, що вказують на можливість вчинення вбивства через необережність, застосовується спеціальна методика розслідування такого підвиду вбивств.

Таким чином, можна прийти до висновку, що особливості розслідування певних категорій злочинів, у тому числі, вбивств, вчинених через необережність, відображуються насамперед в їх криміналістичній характеристиці, а також в технології розслідування цих злочинів, яка включає в себе визначення загальних і специфічних обставин, що підлягають

встановленню, вказівку на типові версії, слідчі ситуації, тактичні завдання, етапність розслідування, тактичні особливості проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій, їх алгоритмізацію та особливості усунення протидії розслідуванню.

1.3. Криміналістична характеристика вбивств, що вчиняються через необережність

У минулому зміст методики розслідування розпочинався з розгляду кримінально-правової характеристики окремого виду кримінального правопорушення. Але висвітлення кримінально-правових ознак злочину вирішувало переважно завдання правильної юридичної кваліфікації, не забезпечуючи в повному обсязі реалізацію криміналістичних завдань, пов'язаних із організацією та проведенням розслідування.

Необхідно було виділити такі криміналістично значимі ознаки злочинів, які б сприяли інформаційно-пізнавальній діяльності слідчого, оптимізації процесу доказування. Тому в кінці 60-х років минулого століття виникло і знайшло науково аргументацію поняття криміналістичної характеристики злочинів.

У межах криміналістичної методики виокремлюються криміналістично значущі ознаки злочинів та взаємозв'язки між ними, що безпосередньо дозволяють слідчому формулювати типові слідчі версії, визначати напрями розслідування й добирати відповідні засоби та заходи залежно від конкретної слідчої ситуації. Включення такого структурного елементу в окрему методику розслідування є цілком обґрунтованим і логічно необхідним, оскільки неможливо створити ефективні рекомендації щодо організації розслідування злочинів певного виду без попереднього аналізу специфіки відповідної злочинної діяльності. Це пояснюється існуванням тісного діалектичного зв'язку між злочинною діяльністю та діяльністю з її розслідування: закономірності першої зумовлюють закономірності другої, що, у свою чергу, формує підґрунтя для побудови криміналістичних методик.

Будь-які твердження щодо невинуватеності криміналістичної характеристики злочинів слід вважати неправильними й необґрунтованими. Вважаємо обґрунтованою позицію А.Ф. Волобуєва щодо передчасності тверджень про втрату актуальності криміналістичної характеристики злочинів. Як справедливо підкреслює дослідник, сукупність знань про механізм учинення злочинів певного виду виконує важливу пізнавальну функцію в процесі розслідування, адже частково заміщує об'єкт пізнання, моделюючи можливі варіанти його існування. Натомість сучасний стан наукової розробки цього поняття потребує не відмови від нього, а, навпаки, його концептуального переосмислення та очищення від надмірних і теоретично необґрунтованих напашарувань [23, с. 43].

Позиція науковців щодо доцільності виокремлення криміналістичної характеристики злочинів як початкового структурного елементу окремої криміналістичної методики є обґрунтованою та заслуговує на належну увагу [86, с. 5; 88, с. 367; 108, с. 136; 149, с. 417]. Криміналістична характеристика злочину охоплює опис типових механізмів злочинної події, закономірностей утворення та локалізації слідів у навколишньому середовищі, що забезпечує формування обґрунтованих рекомендацій і прийомів для виявлення, фіксації та використання інформації з метою ретроспективного відтворення об'єктивної картини події [117, с. 324].

Криміналістична характеристика, як відмічає В.В. Тіщенко, має практичне значення, оскільки служить слідчому інформаційною базою для: правильного вибору і використання відповідної методики розслідування; побудови моделей вчинення конкретного злочину; аналізу поведінки винного, побудові загальних і окремих версій; прийняття рішень про напрямки розслідування; з'ясування характеру слідової картини, пошуку і виявленню слідів злочину, а також винних осіб [177, с. 267]. Криміналістичну характеристику певної групи злочинів можна розглядати як синтез криміналістично значимих відомостей, що дозволяють створити інформаційну модель злочинів розглянутої категорії. Вона є своєрідним

портретом злочину, науковою абстракцією, яка спирається на те загальне, що поєднує безліч конкретних злочинів визначеної групи [171, с. 852].

Якою ж повинна бути структура криміналістичної характеристики злочинів? Єдиної думки з цього приводу у вчених немає.

Так, І.І. Когутич до її структури відносить, зокрема: способи вчинення злочину; обстановку вчинення; предмет злочинного посягання; наслідки у вигляді будь-яких матеріальних навколишніх змін (слідова картина); мотиви і цілі злочинного діяння; властивості особи злочинця; властивості особи потерпілого [60, с. 547].

В.Ю. Шепітько до основних елементів криміналістичної характеристики злочинів відносить: спосіб злочину; місце та обстановку; час його учинення; знаряддя і засоби; предмет посягання; особу потерпілого (жертви); особу злочинця; типові сліди злочину [84].

Водночас В.П. Бахін у структурі криміналістичної характеристики виокремлює лише чотири ключові елементи: спосіб вчинення злочину, предмет посягання, слідову картину (подію) та характеристику особи злочинця. На його думку, саме ці складові мають чітке прикладне спрямування, що надає криміналістичній характеристиці значення ефективного практичного інструмента у процесі розслідування [122, с. 10].

В.В. Тіщенко вважає, що в структуру криміналістичної характеристики злочинів доцільно включати такі елементи: 1) дані про суб'єктів злочину; 2) дані про цілі і мотиви злочину; 3) дані про об'єкти злочинного посягання (матеріальні об'єкти, предмети і саму людину (потерпілого)); 4) дані, що характеризують обстановку (місце, час та інші умови) злочину; 5) дані про процес (механізм) злочинної діяльності, включаючи відомості про спосіб її підготовки, вчинення і приховування; 6) дані про наслідки вчиненого злочину, в тому числі про потенційні джерела інформації [168, с. 242]. Погоджуючись в цілому з запропонованою структурою, слід зауважити, що мотив і мета характерні лише для умисного кримінального правопорушення,

але вони наявні у діях особи, що передують злочинним наслідкам, і тому потребують криміналістичного аналізу.

В.О. Коновалова до елементів структури криміналістичної характеристики вбивств включає такі елементи: спосіб убивств (готування, вчинення, приховування); місце, час та обстановка; типові сліди; особа злочинця; особа потерпілого [86, с. 22]. З таким поглядом на структуру криміналістичної характеристики вбивств слід повністю погодитися.

Методика розслідування вбивств, вчинених з необережності, деякою мірою схожа на методику розслідування інших суміжних кримінальних правопорушень, але має і свої відмінності, що в першу чергу, відображаються у криміналістичній характеристиці зазначених злочинів. Криміналістична характеристика вбивств з необережності є важливим елементом методики їх розслідування, оскільки вона дозволяє систематизувати інформацію про цей вид злочину, створити його типову інформаційну модель, а також допомагає у його розслідуванні та запобіганні.

Таким чином, для вирішення даного питання необхідно визначити сутність даного поняття та вказати на структуру криміналістичної характеристики вбивств, учинених з необережності, яка є складовою методики розслідування вказаного підвиду вбивств .

Вважаємо, що *криміналістична характеристика злочину, передбаченого ст. 119 КК України*, – це певна система відомостей (інформації) про криміналістично важливі ознаки злочину цього виду, яка відтворює певні усталені зв'язки між ними, слугує побудові й перевірці слідчих версій та пошуку слідів у розслідуванні вбивств з необережності.

Для криміналістичної характеристики злочину досліджуваної категорії доцільним буде виділити такі структурні елементи у вигляді даних про: 1) особу злочинця; 2) особу потерпілого 3) механізм вчинення вбивства, що включає в себе опис типових попередніх дій як винної особи, так і всіх учасників події, безпосереднього діяння з вчинення і приховування злочину; 4) обстановку злочину; 5) слідову картину події.

Розглянемо вказані елементи детальніше.

1. *Дані щодо винної особи.* У кримінальному провадженні значна частина діяльності працівників поліції та суду спрямована на виявлення осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, а також на встановлення з ними контакту та проведення низки слідчих (розшукових) та процесуальних дій. Встановлення особи злочинця є одним із стратегічних завдань розслідування і утворює на думку В.В. Тіщенка, спеціальну криміналістичну технологію [175]. Тому обґрунтовано вважати, що особа злочинця посідає важливе місце в системі криміналістичної характеристики досліджуваного злочину.

Аналіз особи правопорушника є важливим для виявлення закономірних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики, що сприяє встановленню способу вчинення й приховування злочину, а також відтворенню його слідової картини та інших важливих обставин.

Такі залежності (зв'язки) характеризуються як прямими, так і зворотніми функціями. Вони рухаються від особи злочинця та його ознак до їх окремих проявів у злочинній події, таких як спосіб вчинення злочину або сукупність слідів, з яких при їх вивченні та аналізі можуть бути зроблені припущення та висновки про особу злочинця.

З точки зору криміналістики, вивчення особистості злочинця має важливе значення для розслідування [6, с. 109]. Так, інформація про особу дозволяє визначити дані, необхідні для з'ясування механізму злочину, найбільш ефективного розшуку особи, яка вчинила злочин, виявити причини та обставини, що сприяли вчиненню конкретного правопорушення. Крім того, така інформація сприяє встановленню психологічного контакту і застосувати відповідні тактичні прийоми в процесі підготовки і проведення слідчих дій, зокрема допиту підозрюваного. Дані щодо особи злочинця допомагають будувати версії стосовно окремих обставин, які належать до предмета доказування при розслідуванні. В свою чергу, дані про механізм злочину та інші його обставини дозволяють змодельовати особистість злочинця.

Створення типового портрету вбивці через необережність набуває великого значення в побудові криміналістичної характеристики зазначеного підвиду вбивств, оскільки дає змогу розробити типові версії щодо кола підозрюваних осіб, спрямувати зусилля на перевірку висунутих версій щодо конкретної особи в процесі розслідування.

Що ж являє собою особа злочинця? Це поняття розглядалося в кримінології, в науці кримінального права, в криміналістиці. І.М. Даньшин розглядає особу злочинця як сукупність стійких і значущих соціальних, біопсихологічних рис індивіда, які реалізуються у конкретному злочинному діянні та надають йому й самому правопорушнику ознак суспільної небезпечності, що й зумовлює притягнення до кримінальної відповідальності [100, с. 65].

На думку М.В. Салтевського, особа злочинця являє собою інтегровану соціально-біологічну систему, характеристики якої — зокрема фізичні, біологічні та соціальні — об'єктивно проявляються у зовнішньому середовищі та залишають матеріальні сліди. Саме ці ознаки стають джерелом криміналістично значущої інформації, що використовується в процесі виявлення, фіксації та аналізу доказів під час розслідування злочинів [151, с. 112].

Як зазначав П.С. Матишевський, під поняттям «особа злочинця» слід розуміти сукупність соціально значущих характеристик, до яких належать соціально-демографічні, морально-психологічні та психофізіологічні риси. Це комплекс властивостей, що охоплює індивідуальні якості особи, її соціальні зв'язки та стосунки, моральні орієнтири, світоглядні переконання та життєві настанови [119, с. 35].

З позицій криміналістики структура особи злочинця розглядається як система взаємопов'язаних елементів, що охоплює:

- 1) соціально-демографічні характеристики, зокрема соціальне походження, соціальний статус, національну та професійну належність, сімейний стан, посаду, а також рівень матеріального забезпечення;

2) інтелектуальні та освітньо-культурні особливості, що включають рівень інтелектуального розвитку, загальноосвітню підготовку, наявні знання, уміння та навички;

3) морально-світоглядні риси, серед яких — ціннісні орієнтації, життєві прагнення, соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності й звички;

4) психологічні характеристики, тобто особливості психічних процесів, властивостей і станів особистості;

5) біофізіологічні ознаки, які мають соціальне значення, зокрема стать, вік, стан здоров'я, а також фізичні параметри індивіда [121, с.101].

Отже, відомості про особу, що вчинила кримінальне правопорушення як елемент криміналістичної характеристики — це сукупність важливих інтелектуальних, психологічних, фізичних ознак і властивостей, які характеризують особу, винну у вбивстві з необережності, в поєднанні з різноманітними факторами, які вплинули на її злочинну поведінку.

Окрім того, слід погодитися з думкою, що оскільки однією з особливостей розслідування вбивств, у тому числі й через необережність, є наявність конфліктної ситуації, то розуміння суб'єктом розслідування основ управління конфліктом лежить в основі розв'язання всіх тактичних завдань розслідування [152].

Особа, яка вчиняє вбивство з необережності, характеризується специфічними індивідуальними рисами, що вирізняють її серед інших категорій правопорушників (Додаток Б). До таких особистих його рис характеру відносяться переоцінка своїх можливостей, необдуманість вчинків, зневага до інших людей і правопорядку, егоїстичність, імпульсивність, неуважність тощо.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що серед осіб, обвинувачених у вчиненні вбивства з необережності, виокремлюються дві основні групи. Перша характеризується наявністю легковажних мотивів, самовпевненості, авторитарності, жорстокості, неадекватної самооцінки при

прийнятті зобов'язань, пов'язаних із дотриманням норм безпеки. Друга — проявами халатності, недбалості, прагненням мінімізувати інтелектуальні, вольові та фізичні зусилля під час виконання покладених функціональних обов'язків.

На важливості врахування особистісного чинника в контексті необережної злочинності акцентував увагу А. Ф. Зелінський, зазначаючи: «Особа злочинця – альфа і омега кримінальної психології, її наріжний камінь» [52, с. 9]. Результати численних психологічних досліджень підтверджують, що причинами багатьох помилкових рішень, які спричинили шкідливі наслідки, найчастіше є так званий «людський фактор», тобто психофізіологічні особливості особи та межі її індивідуальних можливостей.

А.В. Іваниця, вказує, що «особа злочинця та форма вини мають першочергове значення для криміналістичної характеристики вбивства, учиненого через необережність, із наголошенням на відповідному психоемоційному стані злочинця» [54, с. 18].

Безперечним є той факт, що основою необережної злочинної поведінки виступає суб'єктивний, тобто «людський», чинник. Обрана особою модель поведінки, яка виявляється в порушенні або ігноруванні встановлених правил чи вимог законодавства, створює передумови для вчинення необережного кримінального правопорушення.

Зовнішні чинники істотно впливають на формування соціально-психологічних характеристик особи, таких як поведінкові установки, світоглядні позиції, переконання тощо. У контексті необережного заподіяння смерті, істотне значення можуть мати стани алкогольного або наркотичного сп'яніння, психоемоційне чи фізичне виснаження, зумовлене несприятливою соціальною атмосферою — зокрема в родині, освітньому середовищі, трудовому колективі чи найближчому соціальному оточенні.

Однак кваліфікація злочину та визначення характеру вчиненого діяння і ступеня його суспільної небезпеки неможливі без встановлення форми вини. У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що саме вина

забезпечує належне відображення у свідомості суб'єкта як фактичних, так і юридичних ознак злочину, що є визначальним для надання діянню кримінально-правової кваліфікації [93, с. 71].

Поведінкові чинники, що зумовлюють вчинення необережного кримінального правопорушення, можуть мати різноманітну природу. Серед них можна виокремити:

- зневажливе ставлення особи до встановлених правил і норм, технічних регламентів та основ безпеки, що зумовлюється її схильністю до авантюризму, прагненням до ризику та екстремальної поведінки, а також упевненістю у власній винятковості та безкарності;

- недостатній рівень інтелектуального розвитку, низький освітній і професійний рівень, відсутність належної кваліфікації та практичного досвіду;

- дефіцит навичок самоорганізації, порушення здатності до концентрації уваги, недотримання заданої програми дій, неадекватне оцінювання навколишньої ситуації та слабка адаптивність до її змін.

Аналізуючи матеріали кримінальних проваджень, відкритих за ознаками складу злочину, передбаченого статтею 119 Кримінального кодексу України (вбивство з необережності), можна виокремити низку демографічних тенденцій, характерних для осіб, які вчиняють цей вид злочину.

Зокрема, статистичні дані свідчать про те, що переважну частину таких правопорушників становлять особи віком від 25 до 40 років. Це дає підстави стверджувати, що найбільш уразливою до вчинення вбивств із необережності є категорія соціально активного населення – молодь і люди середнього віку, які беруть активну участь у трудовій, соціальній та побутовій діяльності, що, своєю чергою, зумовлює більшу ймовірність виникнення потенційно небезпечних або ризикованих ситуацій.

Крім того, гендерна структура осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення цього виду злочину, також має виразну

специфіку: за приблизними оцінками, від 70 до 80 % обвинувачених складають чоловіки. Така статистика може бути пояснена як об'єктивними соціальними та поведінковими чинниками, зокрема більшою схильністю чоловіків до ризикованої поведінки, участі у фізично навантажених видах діяльності, керуванні транспортними засобами тощо, так і стереотипами ролей, притаманними сучасному суспільству.

Соціально-економічний профіль осіб, які вчиняють убивства з необережності, засвідчує, що переважна більшість з них мають середню, професійно-технічну або базову вищу освіту. Вища освіта серед таких правопорушників трапляється рідко. Згідно з дослідженнями, приблизно 60 % осіб, які скоїли цей вид злочину, не мають вищої освіти.

Необережні злочини, попри наявність глибоких соціальних чинників, здебільшого є ситуативними. Тяжкі наслідки часто настають у результаті випадкових обставин, а зв'язок між особистістю винного та наслідками є непрямим. Більшість випадків убивств із необережності трапляється в побуті (близько 50 %), інші – під час спортивних чи розважальних подій.

Особи, які вчиняють убивства з необережності, нерідко перебувають у стресовому стані або під впливом алкоголю чи наркотичних речовин. У деяких випадках виявляється схильність до агресивної поведінки. За результатами досліджень, психоемоційний стан таких осіб характеризується як: розпач – 35 %, стрес – 18 %, напруженість – 15 %, сильна перевтома – 4 %, недосвідченість – 2 %. Стан афекту, викликаний розпачем або стресом, вимагає ретельного дослідження суб'єктивної сторони вини.

Водночас близько 40 % правопорушників перебували під впливом алкоголю або наркотиків під час вчинення злочину. Цікаво, що більшість із них офіційно не перебували на обліку у психіатра чи нарколога.

Найчастіше чоловіки скоюють убивство з необережності на тлі зловживання алкоголем. У стані сп'яніння в них проявляється неконтрольована агресія, яка загострюється в конфліктних ситуаціях — під

час побутових сварок, бійок або у місцях дозвілля, як з близькими, так і з незнайомими особами.

Часто вказані особи мають проблемні стосунки з родиною, знайомими чи колегами. За статистикою, 20–30 % винуватців уже мали судимість за менш тяжкі злочини, що свідчить про їхню схильність до ризикованої та конфліктної поведінки.

Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна окреслити типові риси осіб, що вчиняють убивства з необережності. Це, як правило, повнолітні чоловіки віком від 18 років, які мають повну або базову вищу освіту, зазвичай не перебувають у шлюбі та є працевлаштованими. Варто зазначити, що більшість із них (близько 60 %) на момент учинення злочину не перебували у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, а також не були на обліку в наркологічному чи психіатричному закладах. Проте вони мають схильність до агресивних, імпульсивних або ризикових дій, ігнорують інтереси і бажання інших осіб, люблять похизуватися своєю фізичною силою, професійною вправністю, певними вміннями і навичками, переоцінюючи їх та ігноруючи потенціальну небезпеку, яка створюється їх діями щодо інших людей, неадекватно сприймають та оцінюють життєву ситуацію, що склалася на конкретний момент, і приймають невідповідне до неї рішення щодо своїх психічних реакцій і вчинків, часто неочікуваних для оточуючих їх людей, що нерідко призводить до суспільно небезпечних наслідків.

2. Одним із ключових елементів криміналістичної характеристики злочину виступає сукупність ознак, що дозволяє окреслити типові риси **особи потерпілого** у межах певного виду кримінального правопорушення. Ці ознаки мають важливе значення для розуміння механізму вчинення злочину, встановлення мотивів, а також для висунення версій і побудови ефективної стратегії розслідування..

Перелік інформації про потерпілого, що з'ясовується та використовується у процесі виявлення, розслідування і криміналістичної

профілактики злочинів, є досить об'ємним і варіативним. Його зміст визначається як характером кримінального правопорушення, так і соціальним статусом, віком, статтю та іншими особливостями потерпілого. Залежно від виду злочину, значущість окремих характеристик може зростати або зменшуватись, що зумовлює необхідність диференційованого підходу до збору та аналізу таких даних у межах криміналістичної методики [62, с. 203].

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні перш за все розглядається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди [96].

Необхідно зауважити, що у справах про вбивства з необережності відповідно до ч. 6 КПК України потерпілим визнається хтось із близьких родичів або членів сім'ї загиблої особи. Проте з криміналістичної точки зору важливою є саме та фізична особа, якій було заподіяно смерть. У зв'язку з цим, при аналізі криміналістичної характеристики в цьому виді злочинів поняття «жертва» і «потерпілий» можуть використовуватись як синоніми, незважаючи на те, що у процесуальному аспекті вони мають різне значення.

З огляду на криміналістичний аспект, жертва злочину в окремих слідчих ситуаціях може відігравати різні ролі:

- виступати джерелом інформації про обставини злочину, пов'язані з подіями та фактами, що мають значення для розслідування;
- бути об'єктом, при вивченні якого (живої чи загиблої особи) отримується криміналістично значуща інформація з використанням відповідних процесуальних засобів;
- залишатися невстановленою особою, ідентифікація якої є одним із ключових завдань початкового етапу досудового розслідування, оскільки такі дані можуть мати важливе доказове значення.

Під час розслідування вбивств, учинених з необережності, часто виявляється наявність певного зв'язку між потерпілим і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення. Інформація про потерпілого може дати слідству підстави для висування версій щодо особи винного, зокрема з

огляду на характер їхніх взаємин, соціальні чи побутові зв'язки, а також можливі мотиви або обставини, що призвели до трагедії [169]. Важливо й те, що дані про особу потерпілого допомагають становити її роль у механізмі вчинення злочину, характер її поведінки і вплив на дії винної особи. Суттєве значення мають й інші данні про особу потерпілого: соціальний статус жертви, психологічні особливості, певні відомості про спосіб її життя, або ж особисті властивості, які перебувають у зв'язку з вчиненням злочином.

Аналіз криміналістичних джерел дозволяє виокремити типову структуру відомостей про потерпілого, які мають криміналістичне значення та повинні бути встановлені у процесі розслідування:

- Соціально-демографічна характеристика — включає такі базові відомості, як стать, вік, рівень освіти, сімейний стан тощо;
- Кримінально-правова характеристика — відображає участь потерпілого у формуванні конфліктної або криміногенної ситуації, а також його роль у провокуванні або розвитку злочинної поведінки;
- Соціально-рольова характеристика — охоплює соціальні функції та ролі особи: її діяльність як громадянина, працівника, члена родини, учасника соціальних груп;
- Морально-психологічна характеристика — розкриває ставлення потерпілого до соціальних норм, обов'язків, цінностей, а також до людей навколо; відображає його особистісні якості, принципи й взаємодію з оточенням.

Ці аспекти дають змогу краще зрозуміти можливі причини та обставини події, а також сприяють встановленню істини в кримінальному провадженні.

В.Ю. Шепітько розширює цей перелік та зазначає, що «вивчення особи потерпілого повинно включати в себе:

- відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів);

- соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі);
- особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення;
- незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення);
- соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи);
- дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості;
- матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення);
- злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності);
- причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо» [198].

Загалом аналіз особи потерпілого здійснюється у двох вимірах: статистичному — охоплює такі параметри, як вік, стать, національність тощо; та динамічному — зосереджується на поведінці потерпілого в період, що передував злочину, у момент його вчинення та на зв'язку цієї поведінки з діями винної особи.

Згідно з аналізом кримінальних проваджень за ст. 119 КК України(Додаток В), потерпілими частіше стають чоловіки, оскільки вони більш активно вступають у соціальні контакти, мають фізичні можливості для опору, а їхня поведінка нерідко носить агресивний або провокаційний характер. Це часто створює умови, що сприяють виникненню конфліктів.

Особи з емоційно нестабільною поведінкою нерідко самі стають фактором, що сприяє настанню злочинного результату.

Часто жертвами вбивств з необережності стають особи, схильні до конфліктів, що зловживають алкоголем або наркотиками, демонструють зухвалу або хуліганську поведінку. Такі риси особистості, в умовах раптового конфлікту або бійки, можуть призвести до трагічних наслідків. Водночас слід зважати, що в окремих випадках поведінка потерпілого могла бути нейтральною та жодним чином не впливала на дії винного.

У більшості випадків (близько 65%) потерпілий і правопорушник знали один одного до події — були родичами, знайомими, сусідами чи проживали в одному населеному пункті.

Отже, багато випадків вбивств з необережності пов'язані не лише з характеристиками винного, а й із моральними та фізичними якостями потерпілого. У багатьох кримінальних провадженнях потерпілі певною мірою сприяли настанню наслідків своєю поведінкою — наприклад, спільним вживанням алкоголю, агресивним спілкуванням або іншими аморальними діями.

Таким чином, вивчення особи потерпілого є важливим етапом розслідування, оскільки дозволяє формувати версії щодо особи злочинця, мотивів діяння, а також встановити ознаки віктимної поведінки. Інформація про потерпілого часто дає змогу з'ясувати причини та обставини злочину.

3.Обстановка вчинення і приховування вбивств через необережність. Обстановку злочину завжди включають в структуру криміналістичної характеристики злочинів різних категорій. Проте її розуміння нерідко у різних авторів не збігається. Так, В.О. Коновалова, І.В. Борисенко, А.Ф. Волобуєв час і місце вчинення злочину відокремлюють від його обстановки [8, с. 159-163; 65, с. 27-32; 79, с. 374]; інші науковці В.В.Тіщенко, В.Ю.Шепітько, В.Л. Синчук вважають, що поняттям обстановки охоплюються всі умови, в яких здійснюється злочин, в тому числі місце і час його вчинення [87, с. 352; 153, с. 50; 174, с. 65-66]. Останню

точку зору слід підтримати, так як не можна відривати місце і час від інших умов вчинення злочинів.

Щодо структури обстановки, то вона на думку В.А. Динту складається з матеріального, мікросоціального та морально-психологічного середовища. При цьому матеріальне середовище уявляється як сукупність пов'язаних між собою об'єктів, явищ і процесів матеріального світу, в яких вчиняється підготовка, реалізація і приховування злочину у певній системі просторово-часових координат. Мікро-соціальне середовище являє собою безпосереднє соціальне оточення на момент кримінального правопорушення. А морально-психологічне середовище розглядається як «сукупність психічних та моральних станів, настроїв, стосунків між людьми та особою злочинця у період вчинення і приховування злочину» [40, с. 13] .

У злочинах, що вчиняються зі заздалегідь виниклим умислом обстановка запланованого злочину особою підбирається як така, що сприяє досягненню цілей винної особи, враховується зі всіма обставинами, що сприяють або перешкоджають вчиненню злочину, або стає об'єктом впливу задля створення сприятливих умов у реалізації задуманого.

У злочинах, що вчиняються з необережності, обстановка майбутньої події, поведінка її учасників, умови, на фоні яких відбуватиметься подія (свято, вечірка, пам'ятна дата, полювання тощо) винною особою не враховуються або враховуються некритично, в самих загальних рисах.

Обстановка злочину є важливим об'єктом пізнання, оскільки її оцінка в сукупності з іншими встановленими обставинами може свідчити і про інші елементи криміналістичної характеристики (ознаки злочинця, психологічний портрет потерпілого, механізм події, що розслідується, містити вказівку на форму вини винної особи).

Слід враховувати і те, що обстановка злочину є динамічною обставиною і може змінюватися в ході кримінально релевантної події під впливом різних чинників: поведінки її учасників, застосування зброї, сварки

або бійки за участю винної особи, зовнішніх умов: зміна погоди, настання темного часу доби тощо.

Сприйняття слідчим обстановки під час огляду місця події може бути неадекватним з причин впливу зовнішніх факторів на обстановку, а також у наслідок дій злочинця з приховування вбивства, зокрема інсценування події незлочинного характеру. В останньому випадку необхідно зіставити і проаналізувати показання учасників події про первинну обстановку після настання смерті потерпілого, виявляти так звані «негативні обставини», що можуть вказувати на ознаки інсценування, призначити відповідні судові експертизи і провести слідчий експеримент для перевірки версії підозрюваної особи.

4.Механізм вбивства, вчиненого через необережність. У літературі в структуру криміналістичної характеристики злочинів завжди включався такий елемент як спосіб вчинення злочину. Він вважається основним слідоутворюючим її елементом, тісно пов'язаним з особою злочинця, цілями і мотивами його дій, особою потерпілого, обстановкою (місцем, часом та іншими умовами злочину) і слідовою картиною, яка в основному і зумовлюється способом злочинних дій.

Нині в криміналістиці усталено трактують спосіб вчинення злочину як сукупність дій суб'єкта з підготовки, вчинення та приховування злочину, обумовлених об'єктивними й суб'єктивними чинниками [16, с. 18; 86, с. 12; 149, с. 425] . Проте цей підхід стосується виключно умисних злочинів. У решті випадків у структурі способу виділяють дві складові — безпосереднє вчинення та приховування, а в найпростішій формі розглядають лише спосіб вчинення [170, с. 94].

Таким чином, повноцінно структурований спосіб вчинення злочину — це сукупність характерних дій особи, що проявляються в певній взаємозалежній послідовності операцій і прийомів підготовки, вчинення та приховування злочину. Варто зазначити, що аналіз цього способу як складової криміналістичної характеристики широко висвітлювався в

численних наукових дослідженнях [87, с. 770-771; 16, с. 7-45; 149, с. 424-429].

Функціональний бік поведінки правопорушника описує спосіб вчинення злочину як сукупність дій, прийомів і операцій, спрямованих на досягнення конкретного кримінального результату. Думаємо, що характеристика злочинної поведінки особи більш точно і повно охоплюється поняттям *механізму злочину*.

Поняття механізму злочину викликало чималу увагу в наукових криміналістичних дослідженнях, особливо в останні роки [16, с. 20-21; 45, с.157-197; 180, с. 42-48; 181]. Воно ширше за своїм змістом, ніж спосіб злочину, оскільки включає крім останнього такі елементи як використання учасниками події знаряддя і засоби у діях, що передували самому злочину, і застосовувались в ході безпосереднього вчинення останнього, взаємодію учасників події, послідовність дій злочинця з різними об'єктами матеріальної обстановки і потерпілим [181, с. 143]. Тобто опис механізму злочину відображує не тільки статичну, але, що дуже важливо, - динамічну сторону кримінального правопорушення, послідовність і характер дій винної особи та інших учасників події, послідовність подій, явищ на місці вчинення і приховування злочину.

У криміналістичній характеристиці вбивств з необережності аналіз саме його механізму показує особливості злочинної події, що досліджується, та її наслідків, а також подальших дій винної особи. Так, у події вбивства з необережності можна виділити чотири етапи: 1) передкримінальна ситуація, що утворюється перед злочинними діями особи; 2) дії винної особи і особи потерпілого, що передують вчиненню злочину; 3) вчинення злочинної дії і настання смерті потерпілого; 4) дії винної особи після настання смерті потерпілого. Це дає змогу створити інформаційні моделі механізму вбивства з необережності (Додаток Д).

Так, передкримінальна ситуація може являти собою подію кримінального чи некримінального характеру (законне або незаконне

полювання, святкування, застілля тощо), в якій злочинець нерідко, будучи в нетверезому стані, виділяється своєю нахабною поведінкою, бажанням привернути до себе увагу, похваляється своїми вміннями, фізичною силою і т.п.

Надалі між винною особою і потерпілим виникає конфлікт з різного приводу, що переходить у сварку і бійку, інколи із застосуванням предметів, що виявилися під рукою або холодної чи вогнепальної зброї. На цій стадії у зловмисника виникає бажання «покарати» певну особу за дійсну чи вигадану образу, «поставити її на місце», і він застосовує до неї відповідні дії фізичного впливу, але мета, пов'язана з її позбавленням життя в нього відсутня.

Проте в ході бійки, нанесення ударів, тілесних ушкоджень, інших дій насильницького характеру винна особа несвідомо переходить межу бажаного фізичного й психічного впливу і вчиняє дії, що призводять до неочікуваних нею суспільно небезпечних наслідків.

Можливо, що злочинець до певного моменту і не проявляє зі свого боку дій небезпечного характеру для оточуючих осіб. У такому разі необережні дії з боку винної особи проявляються внаслідок неправильної оцінки ситуації, що склалася на певний момент події або відсутності взагалі такої оцінки. Такі злочинні відносяться до імпульсивних і відбуваються нерідко в напруженій обстановці, що швидко змінюється, а свідомість винної особи не справляється з інформацією і вона діє миттєво, інтуїтивно, відповідно до своїх соціально-психологічних установок [53, с. 117]. Наприклад, в темний час доби, мисливець сприйняв хрустіння гілок у кущах за появу якогось звіра і, не переконавшись в цьому, зробив один або декілька пострілів по ймовірній цілі, в результаті чого вбив людину, яка там перебувала.

Дії винної особи після вбивства з необережності можуть бути різними. Якщо на її думку не було свідків злочину, вона може залишити труп потерпілого і обстановку на місці без змін і непомітно зникнути. Якщо були

свідки або незалежно від їх наявності, особа усвідомлює свою провину, розкаюється, то вона може звернутися в правоохоронні органи з відповідною заявою.

В інших випадках вина особа вживає певні заходи з приховування події вбивства, своєї провини та для уникнення кримінальної відповідальності: дає неправдиві показання, створює неправдиве алібі, заховує труп постраждалого, поширює дезінформацію, створює неправдиві докази щодо події та поведінки її учасників. Можливе також здійснення інсценування події: вчинення потерпілим самогубства, настання його смерті внаслідок нещасного випадку, необхідної оборони з боку винного, вбивства невідомими особами та інші дії з приховування злочину та власної вини злочинця.

Вивчення матеріалів кримінальної практики та проваджень засвідчує, що переважна більшість випадків вбивства з необережності відбувається саме внаслідок активних дій, а не через бездіяльність винного. Визначення способу вчинення таких правопорушень у конкретному випадку полягає у встановленні комплексу рухів і операцій, завдяки яким було досягнуто злочинного наслідку.

За результатами дослідження матеріалів кримінальних проваджень за ст.119 КК України свідчать, що вбивства через необережність характеризуються такими типовими способами вчинення:

- використання вогнепальної зброї;
- нанесення ударів по тілу потерпілої особи, що несумісні із життям;
- підпал приміщення чи іншого об'єкту, що викликало смерть потерпілої особи;
- недбале порушення певних правил безпеки або службових обов'язків, що призвело до смерті потерпілого;
- злочинна бездіяльність (Додаток Г).

Отже, крім активних дій, вбивство з необережності може здійснюватися й через пасивну поведінку (бездіяльність), проте такі випадки

трапляються рідко. Зазвичай вони виникають через порушення або ігнорування правил безпеки чи невиконання обов'язків (наприклад, коли матір залишає малолітню дитину без необхідного годування). Злочинна бездіяльність — це пасивна форма протиправної поведінки, що виражається у невчиненні дій, які особа мала та могла здійснити за відповідних умов [30, с. 18].

Слід зауважити, що способи вчинення та приховування вбивств не обов'язково базуються на єдиному задумі чи детально опрацьованому плані. Тому навіть за однакового способу — незалежно від того, чи йдеться про вбивство з необережності, чи про умисне — механізми реалізації цих дій можуть суттєво відрізнятися.

Тим не менш, основним аспектом у проблемі приховування вбивства через необережність є психологічний фактор даної діяльності (Додаток Г). Оскільки рушійною силою, яка є причиною приховування в даному випадку, слугує страх перед покаранням, прагнення захистити себе або ж близьку особу (у разі, коли приховування здійснюється сторонніми особами) від покарання та ін.

Скоєння вбивства може супроводжуватися низкою дій із маскування злочину: ускладненням встановлення особи жертви, імітацією нещасного випадку чи самогубства, знищенням доказів причетності. Часом, після настання смерті потерпілого, винні особи закопують тіло, знищують одяг, документи та інші особисті речі жертви, а також ховають або руйнують знаряддя вчинення злочину.

Досліджуючи кримінальні провадження, можна висувати, що певні аспекти приховування вбивств, що вчинені з необережності, викликані прагненням особи приховати, знищити сліди вбивства, уникнувши тим самим кримінальної відповідальності, і виявляються лише у ході розслідування.

Таким чином, знання різновидів способів вчинення вбивств з необережності, та дій з їх приховування є необхідною умовою при висуненні

версій, стосовно кола осіб, що вчинили злочин, а також у визначенні напрямку розслідування,

5. Слідова картина вбивств через необережність. Інформація про спосіб вчинення таких вбивств залежить від тих конкретних умов, в яких злочинець діяв. У свою чергу, така інформація стає відомою слідчому завдяки *процесам утворення і зберігання слідів*. Тому між наведеними елементами криміналістичної характеристики - способом дій і слідами існують кореляційні залежності, що пов'язують їх між собою та взаємно обумовлюють їх.

Щоб виокремити та охарактеризувати різновиди слідів, що фіксуються на місці необережного вбивства, а також провести криміналістичний аналіз слідової картини цього злочину, слід узагальнити та проаналізувати наукові погляди з даного питання.

Як видно з наукових джерел, однозначного визначення терміну «слідова картина» досі не сформульовано. На практиці її аналіз часто зводиться до випадкового виявлення та фіксації окремих слідів слідчим, експертом чи іншим уповноваженим фахівцем.

За словами В.О. Коновалової, слідова картина злочину виступає новою складовою криміналістичної характеристики й являє собою сукупність слідів, які віддзеркалюють розвиток події та поведінку суб'єкта на місці злочину, що дає змогу сформулювати найбільш обґрунтовані версії обставин його вчинення [65, с. 25-26].

З.М. Топорецька вважає, що слідова картина злочину, як елемент криміналістичної характеристики, має ключове значення: дослідження слідів дозволяє встановити спосіб та механізм вчинення злочину, методи його приховування, особу правопорушника й знаряддя злочину, а також з'ясувати низку фактів під час розслідування, викрити неправдиві свідчення чи приховані докази [184, с. 106-108].

Слідова картина як результат кримінально протиправних дій відповідних суб'єктів кримінальних правопорушень, які складаються під час

розслідування, з більшим чи меншим ступенем вірогідності вказують на подію злочину даного виду, винних осіб, час, місце, спосіб та інші обставини, що мають значення для виявлення, розслідування і попередження таких діянь [205].

Отже, слідова картина вчиненого кримінального правопорушення — це узагальнене поняття, що охоплює опис і характеристику слідів та ознак злочину на момент їх виявлення, що взаємопов'язані між собою, із супутніми обставинами справи та причетними особами. Вона відтворює весь комплекс фактів досліджуваної події, належить до предмета доказування й являє собою сукупність носіїв і потенційних джерел інформації про злочин.

Лише через системний аналіз слідової картини можна виявити закономірності появи й обґрунтованості кожного сліду в конкретних умовах злочину, встановити зв'язок між обстановкою події, особою правопорушника, методом вчинення злочину та об'єктом посягання, відтворити реальний хід події або виявити «негативні» ознаки інсценування.

Як зауважує М.В. Костенко, опис і дослідження слідів здатні наповнити модель суспільно небезпечної події необхідними відомостями, що дає змогу формулювати слідчі версії, виявляти додаткові речові докази й прогнозувати можливі моделі поведінки злочинця [70, с. 12-13].

С.В. Головкін підкреслює, що матеріальна сутність слідів злочину зазвичай залишається відносно незмінною. Проте для отримання з них криміналістично важливої інформації необхідно знати їхні ознаки та механізми утворення, а також точно встановити їхню локалізацію й часово-просторову форму існування [29]. Отже, слідова картина тісно корелює з обставинами вчинення суспільно небезпечного діяння.

За словами М.В. Салтевського, слідова картина поєднує ідеальні уявлення та матеріальні відбитки, що слугують джерелами як видимих, так і прихованих, прогнозованих слідів, що з'явилися під час вчинення злочину [149, с. 420-421].

Дослідження слідів має значну цінність завдяки виявленню закономірного зв'язку між скоєним кримінальним правопорушенням і його відображенням. Сліди, що утворюються під час убивства з необережності, слід розглядати як носії відомостей про обставини цього злочину та як джерело інформації для відтворення події [116].

Оскільки злочини цієї категорії вчиняються без попередньої підготовки, сліди утворюються або в процесі самих протиправних дій, або під час їх приховування. В.В. Тіщенко підкреслює, що зв'язок між способом вчинення злочину та слідами базується на принципі прямого й зворотного зв'язку. Це означає, що їхнє дослідження може здійснюватися двома шляхами: з одного боку — від даних про спосіб вчинення до пошуку, фіксації та аналізу слідів, а з іншого — від вивчення самих слідів до відтворення методу вчинення та інших обставин злочину [182, с. 115].

За словами Є.Д. Лук'янчикова, у процесі розкриття злочину першочергову роль відіграє дослідження його слідів (предметів, фактів), які надалі можуть виступати як судові докази, адже саме сліди злочину є джерелом доказової інформації для встановлення істини у справі [107, с. 67].

У криміналістичній літературі поняття «сліди злочину» трактується в двох вимірах: 1) широке розуміння включає як матеріальні, так і ідеальні відображення кримінального правопорушення, а також інші його наслідки; 2) вузьке розуміння стосується лише матеріально зафіксованих відтворень ознак одного об'єкта (його зовнішньої будови) на іншому внаслідок їхнього контакту. При розслідуванні важливо чітко відрізняти матеріальні сліди (фізичні відбитки, речові докази) від ідеальних (описові характеристики, уявні конструкції).

До першої групи слідів кримінального правопорушення за ст. 119 КК України відносять матеріальні сліди. Згідно з криміналістичною науковою літературою, під ними розуміють будь-які зміни в матеріальному оточенні, що виникли внаслідок дій злочинця на будь-якій стадії вчинення правопорушення.

Зазвичай перераховані види слідів виявляють під час огляду місця події. Слідова картина дозволяє виявити й ідентифікувати різноманітні ознаки, що вказують на особу правопорушника (кількість учасників, професійні навички, характерні риси, звички), спосіб та умови вчинення злочину тощо. Існує висока ймовірність натрапити і на безпосередні сліди самого злочинця — рук, ступнів, взуття тощо.

Крім того, на тілі, одязі чи взутті підозрюваного, а також на речах, що були при ньому, можуть зберегтися сліди з місця події, наприклад: кров'яні плями, клітини епітелію або волосся потерпілої, частинки ґрунту, фарби, волокна деревини чи тканин та інші мікрооб'єкти.

Так, відповідно до вироку Волинського апеляційного суду у кримінальному провадженні № 556/224/19 від 07 лютого 2023 року вбачається, що ОСОБА_7, що була членом Володимирецької районної організації УТМР, маючи посвідчення мисливця і дозвіл на право зберігання та носіння мисливської двоствольної гладкоствольної рушниці, вранці, 21.10.2018 року, разом із знайомими йому мисливцями, серед яких був і ОСОБА_10, прибув на територію мисливських угідь, що розташовані неподалік села Сопачів Володимирецького району Рівненської області, для полювання.

В ході полювання 21.10.2018 року, близько 16 години, обвинувачений, знаходячись в урочищі «Сокулле» у 14 кварталі 7 виділі Любахівського лісництва ДП «Володимирецьке лісове господарство», після спорядження патроном мисливської гладкоствольної рушниці моделі «ТОЗ-63» 16-го калібру (ствол № НОМЕР_1, колодка НОМЕР_2), прицілився у постать, яку він сприйняв за дику тварину і вистрілив.

Після цього ОСОБА_7, не маючи умислу на протиправне заподіяння смерті іншій особі та не передбачаючи можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, хоча за обставинами справи був зобов'язаний і мав реальну можливість це передбачити, виявив злочинну недбалість. Зокрема, він діяв у порушення положень п.п. 3.7, 3.8, 3.10

«Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин», затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 17.10.2011 № 549, які передбачають обов'язковість проведення полювання лише за умов повної видимості, забороняють стрільбу на шум або по невиразно видимій цілі та вимагають максимальної обережності при стрільбі. Не пересвідчившись у відсутності людей у напрямку пострілу, ОСОБА_7 здійснив один постріл, вважаючи, що цілиться у дику тварину, внаслідок чого настали суспільно небезпечні наслідки, які він, діючи з належною обачністю, мав передбачити.

У наслідок здійсненого пострілу картеч, випущена обвинуваченим, влучила в ОСОБУ_10, який у той момент перебував на відстані приблизно 20–30 метрів у кущах і за деревами. Отримане потерпілим вогнепальне сліпе поранення голови супроводжувалося ушкодженням кісток черепа та головного мозку й класифікується як тяжке тілесне ушкодження. Від зазначених травм потерпілий помер 22 жовтня 2018 року.

Своїми необережними діями ОСОБА_7 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою статті 119 Кримінального кодексу України [17].

У цьому випадку до матеріальних слідів злочину належать: тіло ОСОБИ_10 з вогнепальними ушкодженнями, мисливська гладкоствольна рушниця моделі «ТОЗ-63» 16-го калібру, елементи патрона, спорядженого картечню, а також сліди взуття на місці, де перебував обвинувачений. Сукупність виявлених слідових об'єктів підтверджує висновок про вчинення вбивства з необережності.

З матеріалів іншого кримінального провадження Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області у справі № 699/800/19 від 05.09.2022 року вбачається, що обвинувачений ОСОБА_8 16 травня 2019 року близько 22:20, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та знаходячись у місті Корсунь-Шевченківський на перехресті вулиць Ярослава

Мудрого та Шевченка, у зв'язку з раптово виниклими неприязними відносинами, не маючи наміру позбавити життя потерпілого ОСОБУ_10 та не передбачаючи можливості настання його смерті, хоча зобов'язаний і міг це передбачити, наніс потерпілому один удар кулаком правої руки в обличчя. Від удару потерпілий втратив рівновагу, впав з положення стоячи та вдарив лобною частиною голови об тротуарну плитку, внаслідок чого отримав тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя. Згідно з висновком судово-медичної експертизи від 06.06.2019 № 05-11-02/98-19, потерпілий отримав закриту черепно-мозкову травму з крововиливами під м'які мозкові оболонки обох півкуль головного мозку, крововиливами в м'які тканини правої лобної ділянки, забійною раною та садном у цій же ділянці, синець лобної ділянки зліва, крововилив слизової оболонки нижньої губи зліва, що у підсумку спричинило смерть потерпілого.

У даному випадку труп ОСОБИ_10, а саме тілесні ушкодження на останньому, є матеріальними слідами, на підставі яких було проведено судово-медичну експертизу та зроблено відповідний висновок [19].

Слід зазначити, що поряд із матеріальними слідами під час розслідування часто виявляються також джерела ідеальних слідів, які мають значну доказову цінність. Особливістю їх виникнення є відсутність прямого фізичного контакту між об'єктами. У криміналістичній науці такі сліди також іменують інтелектуальними, слідами пам'яті, ідеальними або психічними, оскільки вони фіксують події злочину в свідомості свідків або підозрюваних [150, с. 185-193].

Ідеальні сліди в криміналістиці — це внутрішнє відтворення події в пам'яті людини, яке проявляється через уявні образи зовнішності злочинця, його дій і їх наслідків. Отже, лише людська свідомість може бути джерелом ідеальних слідів, адже вони формується виключно в уяві особистості.

Сліди в свідомості людини — це особлива форма вищого психічного процесу, що характеризується цілеспрямованим, активним і вибіркоким відображенням у чуттєво-раціональній формі. Внаслідок цього в пам'яті

утворюється відносно точний, суб'єктивно-об'єктивний «відбиток» — уявний образ, заснований на раніше сприйнятій інформації, який одночасно виступає формою її збереження [51, с. 177-178].

Згідно з Д.В. Затенацьким, ідеальні сліди — це не лише відображення реальності в свідомості людини, а й спосіб збереження (репрезентації) відповідної інформації [50, с. 46].

З аналізу вказаного вироку Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області у справі № 699/800/19 від 05.09.2022 року, а також з показань обвинуваченого, який повністю визнав свою вину у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою статті 119 Кримінального кодексу України, вбачається, що останній, повертаючись з роботи, помітив, що ОСОБА_11 чіплявся до чужих дітей. Обвинувачений зробив йому зауваження, на що отримав образливу відповідь. У подальшому він один раз ударив ОСОБУ_11 у голову, внаслідок чого потерпілий упав на землю та втратив свідомість. Обвинувачений негайно звернувся до магазину, придбав пляшку води для надання першої допомоги, обливав потерпілого водою, а також викликав швидку медичну допомогу та поліцію, що підтвердили свідки події [19]. Таким чином, показання обвинуваченого та свідків у цій справі можуть розглядатися як ідеальні сліди, які разом із матеріальними доказами підтверджують факт вчинення суспільно небезпечного діяння з необережності.

Отже, слідова інформація, що залишається в навколишньому середовищі після вчинення суспільно небезпечного діяння, і її всебічний аналіз сприяють розкриттю злочину та формулюванню й перевірці версій. Слідова картина невід'ємно пов'язана з обстановкою злочину, а в разі необережних убивств — коли відсутня будь-яка підготовка — високою є ймовірність виявлення як матеріальних, так і ідеальних слідів.

Таким чином, слідова картина вбивства з необережності — це система матеріальних і ідеальних відбитків, які відображають механізм події та

поведінку зловмисника на місці злочину й допомагають встановити форму вини та інші важливі обставини правопорушення.

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

2.1. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо вбивств через необережність

Методика розслідування кожного виду кримінального правопорушення включає в себе визначення обставин, що підлягають встановленню (доказуванню). З'ясування предмету доказування у кримінальному провадженні визначає кінцеву його мету, дозволяє цілеспрямовано вести розслідування [46, с. 176-177]. Встановлення таких обставин свідчить про розкриття кримінального правопорушення, що розслідується. Коло таких обставин визначено у ч.1 ст.91 КПК України.

В окремих методиках розслідування необхідно вказувати й на проміжні допоміжні обставини (наприклад, при розслідуванні вбивств - це дані, що дозволяють ідентифікувати встановити особу потерпілого, якщо вона невідома на момент виявлення трупа). Не можна погодитись з тим, що в структурі криміналістичної методики слід виділяти або обставини, що підлягають доказуванню або криміналістичну характеристику відповідного виду злочину, оскільки ці криміналістичні категорії, не дивлячись на їх змістовну схожість, мають різне призначення. Обставини, що підлягають доказуванню, вказують на те, що треба обов'язково встановити для вирішення завдань у розслідуванні даного виду кримінального правопорушення, а криміналістична характеристика, створюючи модель конкретного виду такого правопорушення, допомагає знайти певні конкретні шляхи і способи їх вирішення [46, с. 183-185; 174, с. 142].

Важливо також вказати на те, що коло обставин, які підлягають доказуванню по відповідному виду кримінального правопорушення, доповнюється кримінально-правовими ознаками конкретного складу злочину, зокрема передбаченого ст. 119 КК України, а це сприяє його правильній кваліфікації. Тому повне визначення таких обставин допомагає

вирішити як кримінально-правові так і процесуальні завдання у розслідуванні вбивств [143, с. 113-119].

Чималі труднощі виникають при розслідуванні вбивств у зв'язку з встановленням форми вини винної особи.

Справа в тому, що злочин, передбачений ст. 119 КК України, за своєю кримінально-правовою характеристикою має певну схожість із іншими суміжними злочинами. Тому виникає необхідність у з'ясуванні спільних і специфічних рис такого кола злочинів, і розмежування його від інших злочинів проти життя та здоров'я особи, наслідками яких є настання смерті потерпілого, тому що без цього неможливо вирішити завдання з правильної кваліфікації вчиненого суспільно небезпечне діяння. Для цього потрібно розмежувати вбивство через необережність (ст. 119 КК), перш за все, з такими злочинами, що передбачені ст.ст. 115-118 КК та ч.2 ст.121 КК України.

Головним критерієм класифікації злочинів проти життя (вбивств), наведених у розділі II Особливої частини, виступає саме форма вини. Значущість форми вини при відмежуванні різних складів злочину, об'єктом яких є життя людини, змінюється залежно від конкретного складу: для злочинів з однаковою формою вини вона є об'єднувальною ознакою, а між умисними та необережними діяннями, що призводять до смерті, служить вирізняльним критерієм.

За О.В. Гороховською, до критеріїв відмежування вбивства з необережності належать такі ознаки, які дозволяють відрізнити його від: умисного вбивства; умисного завдання тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть; необережного заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; правомірного ризику; позбавлення життя внаслідок порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту; службової недбалості; випадкового спричинення смерті. Такими критеріями вона називає фактичні обставини справи, на підставі аналізу яких можна встановити наявність у вчиненому тих чи інших ознак складу злочину [34, с. 106-121; 35, с. 13].

Порівняємо ознаки вказаних складів злочинів, а також діянь, наслідком яких є смерть особи, але таких, що відносяться до казусів.

Так, диспозицією ст. 115 КК України передбачено кримінальну відповідальність за вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Умисне вбивство (ст. 115 КК) з об'єктивної сторони характеризується дією або бездіяльністю у вигляді протиправного посягання на життя людини, наслідками у вигляді смерті та причинним зв'язком між зазначеними діями та наслідками, а з суб'єктивної сторони - умисною формою вини (прямим або непрямым умислом), коли винний усвідомлює, що може заподіяти смерть особі, передбачає такі наслідки і бажає або свідомо припускає їх настання.

Для кваліфікації злочину особливе і безпосереднє значення має встановлення виду прямого умислу, що визначається ступенем конкретизації у свідомості суб'єкта злочину передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків. До таких видів умислу належать визначений, альтернативний та невизначений умисел. Водночас вчинення замаху на злочин можливе лише за умови встановлення прямого визначеного умислу, при якому особа має чітке і точне уявлення про індивідуально визначений результат своїх дій і передбачає можливість або неминучість настання конкретних суспільно небезпечних наслідків.

У порівнянні від згаданого злочину, досліджуваний нами злочин за суб'єктивною стороною відображається в необережній формі вини в вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості (ст. 25 КК України).

Отже, відмінність між наведеним у ст. 115 КК України складом і розглянутим вбивством встановлюється за суб'єктивною стороною злочину, виходячи з фактичних підстав для кваліфікації конкретного суспільно небезпечного вчинку, а також із урахуванням того, як особа усвідомлювала характер свого діяння, передбачала його негативні наслідки та ставилася до них.

Так, умисне вбивство вчиняється з прямим умислом, або ж може бути вчинене з непрямым умислом - коли винний хоча і не бажає настання смерті іншої людини, але свідомо припускає її настання.

Слід зазначити, що встановлення умислу має проводитися з урахуванням усієї сукупності обставин вчиненого діяння — зокрема способу і знаряддя злочину, кількості, характеру та локалізації поранень і інших тілесних ушкоджень, мотивів припинення протиправної діяльності, а також попередньої поведінки винного й потерпілого та їх взаємин. Так, адвокат обвинуваченого звернувся до Кримінального суду Верховного суду України з касаційною скаргою щодо зміну кваліфікації з ст. 115 КК на 119 КК, мотивуючи це тим, що підзахисний не мав умислу на вбивство потерпілого, а хотів лише його налякати. Суд встановив, що обвинувачений військовослужбовець, перебуваючи в окопі, здійснив прицільні постріли в грудну клітину офіцера, який перебував в цей момент на місці входу до бліндажа, і продовжував стріляти, поки потерпілий не впав на землю. Обвинувачений добре володів зброєю і чітко бачив постать офіцера. Врахувавши всі обставини злочинної події, Кримінальний суд у справі №221/6129/17 від 04.06.2020 р. залишив скаргу адвоката без задоволення і підтвердив кваліфікацію місцевого суду обвинуваченим військовослужбовцем офіцера як умисне вбивство [138].

Про намір на позбавлення життя може свідчити умисне спричинення кількох ушкоджень життєво важливих органів потерпілого, в результаті чого настає його смерть. Кожен злочин має зовнішнє вираження, яке характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), негативними наслідками, причинним зв'язком між діянням і наслідками, місцем, часом, та іншими умовами обстановки, способом. Не існує злочину без властивого йому способу вчинення. Метод здійснення злочину є вирішальним елементом у механізмі злочинної діяльності, який сам по собі являє собою складну, багатокomпонентну та динамічну систему [181].

Оволодіння типовими методами вчинення вбивств дозволяє ефективно застосовувати одну з найактуальніших і найпрактичніших схем розслідування, яку науковці формулюють так: спочатку з аналізу слідів визначають спосіб вчинення злочину, а потім за цим способом встановлюють особу зловмисника [48, с.8].

Вважаємо, що вдалим є поділ процесу вчинення умисних вбивств по етапам (стадіям)злочинних дій: 1) підготовча стадія; 2) власне процес виконання вбивства; 3) заключна стадія (приховування злочину та його слідів, а також слідів своєї причетності до вбивства). Слід відмітити, що у вчиненні вбивств з необережності підготовча стадія відсутня, інакше її наявність вказує на вину у формі умислу.

Законодавче тлумачення «готування до злочину» охоплює умисні дії з вибору та підготовки засобів або знарядь, підбору співучасників чи змови, усунення перешкод і будь-яке інше створення умов для вчинення злочину (ст. 14 КК України). Натомість при убивствах з необережності такі підготовчі заходи відсутні: винні особи не вивчають досвід інших правопорушників, не обирають наперед місце чи обстановку злочину і не планують засоби приховування слідів.

Незважаючи на спонтанність, спосіб вчинення необережного вбивства все одно є складовою його криміналістичної структури. Кожен злочин апріорі передбачає наявність методу реалізації діяння як обов'язкового елемента кримінального акту. При цьому спосіб тісно пов'язаний із настанням негативних наслідків, будучи формою здійснення протиправного вчинку.

Для розмежування способу вчинення умисного вбивства та необережного застосовують положення ст. 25 КК України, які виокремлюють два види необережної поведінки: злочинну самовпевненість та злочинну недбалість.

У разі злочинної самовпевненості особа, обираючи спосіб поведінки, переоцінює власні можливості або спирається на помилкові обставини, що

призводить до смерті потерпілого. Злочинець невірно оцінює як загальну ситуацію, так і окремі її складові.

При вчиненні вбивства через злочинну самовпевненість особа не враховує можливість того, що обставини, на які вона покладалася, не здатні запобігти настанню смертельного наслідку (інакше б вона не покладалася на їхню дієвість). Водночас вона мала і могла передбачити цей ризик, виявивши достатню уважність і обачність. Надмірна впевненість у власних силах та завищена оцінка можливостей запобігання суспільно небезпечним наслідкам лежать в основі психологічної природи вини.

Що ж до злочинної недбалості як способу вчинення необережного вбивства, слід зазначити, що такі випадки трапляються значно частіше: винний не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого вчинку у вигляді смерті іншої особи, хоча за обставин справи мав і міг це передбачити. Об'єктивним критерієм недбалості є вимога «повинен був передбачити», тоді як суб'єктивним — «міг передбачити».

Відповідно до постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18.05.2023 у справі № 295/8281/21, із матеріалів кримінального провадження вбачається, що ОСОБИ_7 було висунуто обвинувачення в умисному вбивстві ОСОБИ_9.

Водночас, під час ухвалення вироку судом було встановлено фактичні обставини справи, підтверджені доказами, наданими стороною обвинувачення, внаслідок чого дії ОСОБИ_7 були перекваліфіковані з частини першої статті 115 Кримінального кодексу України на частину першу статті 119 Кримінального кодексу України.

Стаття 115 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за вбивство як умисне протиправне позбавлення життя іншої особи. Відповідно до положень статті 24 КК України, наявність вини у формі непрямого умислу передбачає, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї поведінки (дії або бездіяльності), передбачала можливість настання шкідливих наслідків і, хоча не прагнула їх настання,

свідомо їх допускала. На відміну від цього, вбивство, вчинене з необережності (ст. 119 КК України), характеризується необережною формою вини, яка відповідно до статті 25 КК може виражатися у формі злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. Зокрема, злочинною недбалістю визнається така форма вини, коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій (бездіяльності), хоча за наявності відповідних обставин повинна була й могла їх передбачити.

Критерієм розмежування умисного вбивства та вбивства, вчиненого з необережності, є суб'єктивна сторона діяння, що встановлюється на підставі фактичних обставин конкретного кримінального правопорушення, а також з урахуванням рівня усвідомлення особою характеру вчиненого діяння, його можливих наслідків та ставлення до них.

Перевірка матеріалів кримінального провадження засвідчує, що висновки суду першої інстанції про доведеність винуватості ОСОБА_7 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 119 Кримінального кодексу України, є належним чином обґрунтованими та базуються на комплексній оцінці доказів, досліджених під час судового розгляду, яким надано відповідну правову оцінку.

Зокрема, суд дійшов зазначених висновків з урахуванням показань самого обвинуваченого ОСОБА_7, який під час судового засідання провини не визнав та повідомив, щоніколи не мав зброї, і у його квартирі вона також не зберігалась. У день трагічного інциденту, за словами обвинуваченого, він виявив обріз, вирішив запитати у сина про його походження, однак передумав і, маючи намір приховати зброю, взяв її в праву руку та попрямував до своєї кімнати. У цей момент його зупинив син, який вимагав віддати обріз. ОСОБА_7 намагався уникнути фізичного контакту, опускаючи руку зі зброєю вниз. У відповідь син схопився однією рукою за обріз, а іншою — тримаючи пінцет — випадково зачепив спусковий гачок, унаслідок чого пролунав постріл і куля влучила в стіну. Конфлікт продовжився, син намагався відібрати обріз, вдаривши прикладом у груди обвинуваченого.

Після цього відбувся один постріл. Обвинувачений упав на диван, випустивши зброю, після чого виявив поранення на тілі сина. У подальшому він намагався надати йому допомогу, викликав швидку медичну допомогу та поліцію. Після цього переніс обріз до кімнати, де перебував ОСОБА_11, намагаючись з'ясувати, кому належить зброя, однак той не прокинувся. Зрештою обвинувачений залишив зброю на підлозі, вийшов із приміщення і зателефонував до екстрених служб. За твердженням ОСОБА_7, подія мала характер нещасного випадку, і жодних причин для позбавлення життя свого сина він не мав.

У ході судового розгляду було допитано свідків події та експертів, а також досліджено матеріали кримінального провадження, які спростували версію обвинуваченого про те, що другий постріл стався внаслідок удару прикладом зброї по його грудній клітці. Суд взяв до уваги висновки експерта та його пояснення під час допиту, відповідно до яких самовільний постріл міг відбутися лише за умов прикладення значного фізичного зусилля. Водночас, незважаючи на індивідуальні анатомо-фізіологічні особливості шкірного покриву людини, при наявності такого зусилля на тілі мали б залишитися відповідні сліди. Проте під час огляду засудженого жодних тілесних ушкоджень не було виявлено. Як засвідчив експерт ОСОБА_17, який особисто проводив медичний огляд, обвинувачений не висловлював жодних скарг, а зовнішніх ознак тілесних ушкоджень зафіксовано не було.

З урахуванням наведеного, суд дійшов висновку про наявність у діях ОСОБА_9 вини у формі необережності, зокрема злочинної недбалості, яка полягала у тому, що особа, володіючи відповідними знаннями та можливостями, повинна була й могла передбачити ймовірність настання шкідливих наслідків від недбалого поводження з вогнепальною зброєю — зокрема, у формі фізичного протиборства (штовханини, спроби перетягування зброї в напрямку потерпілого), що могло спричинити заподіяння тілесних ушкоджень і, як наслідок, смерть ОСОБА_9.

Апеляційний суд погодився з правовою позицією суду першої інстанції, визнавши її такою, що відповідає усталеній судовій практиці, зокрема узагальненням, сформульованим у постановках Верховного Суду у справах № 506/28/17 та № 442/66/16. У рішенні апеляційної інстанції наголошено, що в ситуаціях, коли особа, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлювала можливість настання шкідливих наслідків своїх дій (бездіяльності), однак самовпевнено сподівалася на їх відвернення (злочинна самовпевненість), або ж не передбачала таких наслідків, хоча за обставин справи повинна була і могла їх передбачити (злочинна недбалість), вчинене має розцінюватися як вбивство через необережність та підлягає кваліфікації за статтею 119 Кримінального кодексу України.

У зв'язку з цим твердження, викладені в касаційній скарзі прокурора, щодо неправильної кваліфікації дій засудженого за ч. 1 ст. 119 КК України, були визнані апеляційним судом необґрунтованими [136].

Таким чином, аналізуючи кримінальні провадження можна стверджувати, що для розмежування кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 115 КК України та ст. 119 КК України, необхідно використовувати таку категорію, як вина злочинця. У першому випадку особа має намір на вчинення вбивства, усвідомлює свої дії та бажає настання наслідків, у вигляді смерті, для потерпілого, бажає їх або хоча й не бажає, але свідомо припускає їх настання. Тобто вина є умисною. В іншому випадку вина є необережною, так як особа передбачала настання смерті потерпілого, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала таких наслідків небезпеки своїх дій, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Щодо розмежування досліджуваної категорії кримінального правопорушення від ч.2 ст.121 КК України, Верховний Суд України у постановках від 19 березня 2015 року № 5-4кс15 та від 25 квітня 2013 року №5-8кс13 зробив правовий висновок щодо ознак їх розмежування.

У зазначених рішеннях Верховний Суд України підкреслив, що ключове значення для розмежування складів умисного вбивства та вбивства з

необережності має саме суб'єктивна сторона діяння. Зміст інтелектуального і вольового компонентів вини у відповідних злочинах визначається рівнем усвідомлення особою характеру своїх дій, передбаченням їх можливих наслідків та ставленням до цих наслідків. У зв'язку з цим суди зобов'язані здійснювати всебічне і ретельне дослідження доказів, які мають значення для встановлення змісту та спрямованості умислу особи. Вирішення питання щодо наявності чи відсутності умислу повинно ґрунтуватися на всій сукупності фактичних обставин вчиненого, з урахуванням зокрема способу дії, характеру та виду знаряддя злочину, кількості, характеру і локалізації тілесних ушкоджень.

Верховний Суд підкреслив, що при відмежуванні складів злочинів за ч. 2 ст. 121 і ч. 1 ст. 119 КК України вирішальним є їх суб'єктивний бік. Оцінюючи конкретний суспільно небезпечний вчинок, слід враховувати не лише спосіб його вчинення, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію тілесних ушкоджень, а й внутрішнє ставлення особи до свого діяння. Саме аналіз суб'єктивних ознак є основою для розмежування вбивства з необережності (ст. 119 КК) та умисного заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть (ч. 2 ст. 121 КК).

Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, відноситься до категорії злочинів зі складним складом. З об'єктивної сторонни цей злочин характеризується вчиненням суспільно небезпечного протиправного діяння, наслідком якого є тяжке тілесне ушкодження, а також можлива смерть потерпілого. При цьому між завданням ушкодженням і настанням смерті повинен бути встановлений причинний зв'язок, що об'єднує наслідки з самим діянням. Суб'єктивна сторона зазначеного злочину має змішану форму вини: умисел (прямий або непрямий) щодо спричинення тяжкого тілесного ушкодження та необережність (у формі злочинної самовпевненості або злочинної недбалості) стосовно можливості настання смерті потерпілого як вторинного наслідку. Натомість вбивство з необережності може бути вчинене виключно

за наявності необережної форми вини, що проявляється у формі злочинної самовпевненості або злочинної недбалості [137].

Таким чином, аналізуючи злочин, передбачений ч.2 ст.121 КК України та кримінальні провадження за даним фактом, можна стверджувати, що дане кримінальне правопорушення вчиняється з наміром заподіяти тяжке тілесне ушкодження. У свою чергу таке ушкодження призводить до смерті потерпілого. Тобто у даному випадку щодо настання смерті потерпілого наявна необережна форма вини [92, с. 62].

Об'єктивний критерій ґрунтується на загальноприйнятих правових і моральних нормах, які зобов'язують кожную особу дотримуватися певного рівня обережності й передбачливості, аби не спричинити шкоди іншим. Відповідальність за вбивство через злочинну недбалість настає лише тоді, коли особа свідомо не виконала ці встановлені правила. Цей критеріальний вимір носить нормативний характер, оскільки закріплений у відповідних правових та етичних актах, яких слід дотримуватися в повсякденній діяльності [36, с. 78].

Щодо правопорушення, передбаченого статтею 116 КК України, а саме умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання та злочину досліджуваної категорії. Вбивство у стані сильного душевного хвилювання – це умисне вбивство, що вчинене під впливом раптового, сильного емоційного збудження, яке викликане протиправними діями потерпілого або ж певними обставинами [126, с. 281]. Афект виникає раптово і повинен мати сильну дію, що унеможливило адекватну реакцію.

Таким чином, кримінальне правопорушення, передбачене ст.116 КК України та ст.119 КК України має спільну рису, таку як відсутність підготовки до вчинення діяння. Однак, таке вбивство пов'язане із певним емоційним збудженням та має умисну вину, а необережне вбивство не пов'язане із емоційним станом, а є результатом недбалості або невміння.

Іноді постає питання про доцільність виокремлення ч.3 ст.286 КК України, оскільки вина у вказаному правопорушенні також є необережною.

Однак, вбивство з необережності може стосуватися будь-якої особи та не обмежується ситуаціями, що пов'язані з дорожнім рухом. У свою чергу вищевказане кримінальне правопорушення стосується конкретно порушень ПДР України, які у свою чергу потягнули за собою смерть потерпілого. Аналізуючи кримінальні провадження, передбачені статтею 119 КК України можемо вбачати, що специфіка дій є різноманітною і не обов'язково пов'язана із транспортом. Натомість діяння, що передбачені ч.3 ст.286 КК України завжди та нерозривно пов'язані із застосуванням, управлінням транспортним засобом.

Слід відмітити, що у вчиненні вбивств через необережність не може бути співучасті [91, с. 229]. Якщо кілька осіб беруть участь у якомусь заході, наприклад у полюванні, одночасно стріляють і через необережність вбивають людину, то відповідальність настає тільки щодо того мисливця, з рушниць якого куля чи дробовий заряд уразив потерпілого. Навіть у випадку, коли попадають у потерпілого двоє мисливців, це не розглядається як співучасть. Якщо судово-балістична експертиза не може по кулі ідентифікувати рушницю чи іншу вогнепальну зброю, тобто не вдається встановити конкретну винну особу, ніхто з учасників полювання, які помилково вважали, що стріляють у звіра, не несе кримінальної відповідальності.

Достатньо складною у теоретичному й практичному аспектах є проблема розмежування кримінальних правопорушень і казусу. У цьому контексті заслуговує на увагу позиція Т.М. Форитор та інших дослідників, які пропонують уведення до кримінально-правової доктрини поняття «ексцес вини», під яким розуміється вихід за межі задуманого [187]. Водночас таке тлумачення «меж задуманого» є спірним, оскільки не дозволяє чітко окреслити межі реального сприйняття та оцінки особою потенційно шкідливих наслідків своїх дій у конкретній життєвій ситуації, які настали внаслідок її первинно правомірної поведінки. Натомість доцільно розглядати «ексцес вини» як вихід за межі типового сприйняття й усвідомлення стандартної поведінки, що за певного збігу обставин призвела до негативних

наслідків із тяжкими наслідками. У таких випадках діяння доцільно кваліфікувати як казус. Казус має місце тоді, коли діяння особи спричинило шкідливі наслідки, але ця особа не передбачала їх настання і, з огляду на конкретну обстановку, не була зобов'язана або не могла їх передбачити.

Таким чином, казус розглядається як суб'єктивно зумовлений випадок або дія, що характеризується індивідуальним психічним ставленням особи до правомірності своєї поведінки та до настання суспільно небезпечних наслідків у межах ексцесу вини. Такий стан обумовлюється низкою психофізичних особливостей особи, які можуть слугувати як передумовами, так і чинниками формування казусу. До них можна віднести неухважність, надмірну довірливість, сором'язливість, страх, недостатній рівень інтелектуального розвитку, а також фізіологічні стани, як-от порушення слуху, зору, аномалії зросту тощо. У певних випадках казус виникає внаслідок дефіциту особистісних якостей, зокрема недостатнього рівня знань, умінь, професійних навичок, життєвого або практичного досвіду, а також через відсутність планування та контролю за власною поведінкою у конкретних життєвих обставинах.

З огляду на викладене, доцільно звернутися до вироку Кам'янського районного суду Черкаської області у справі № 696/850/23. Установлено, що 5 грудня 2022 року близько 14:00 ОСОБА_3, керуючи автомобілем марки «ЗІЛ» моделі «157КВ» з державними реєстраційними знаками НОМЕР_1 та рухаючись територією лісового масиву, виявив необережність у формі злочинної недбалості. Незважаючи на наявність перешкоди у вигляді поваленого дерева на шляху руху транспортного засобу, обвинувачений не передбачив можливості настання суспільно небезпечних наслідків, хоча об'єктивно повинен був і мав можливість їх передбачити. Не усвідомлюючи потенційної загрози для життя ОСОБА_8, ОСОБА_3 допустив наїзд передніми колесами вантажного автомобіля на верхню частину зазначеного дерева, внаслідок чого останнє спровокувало падіння іншого сухого дерева. Останнє, під впливом механічної дії та сили тяжіння, впало на голову

ОСОБА_8, заподіявши тілесні ушкодження, що згідно з висновком експерта № 05-6-02/346 від 13.02.2023 призвели до смерті потерпілого 6 грудня 2022 року о 23:30 у реанімаційному відділенні Кам'янської лікарні Черкаської області. Дії ОСОБА_3 органом досудового розслідування було кваліфіковано за ч. 1 ст. 119 Кримінального кодексу України як вбивство, вчинене через необережність.

На підставі аналізу пояснень обвинуваченого, показань потерпілої та свідків, а також дослідження матеріалів кримінального провадження, суд дійшов висновку про недоведеність наявності в діях ОСОБА_3 складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 119 Кримінального кодексу України, з огляду на такі обставини. Згідно зі змістом обвинувального акта, обвинуваченому інкриміновано вчинення злочину з необережності, що виразилася у формі злочинної недбалості, тобто в не передбаченні суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті, хоча за конкретних умов він повинен був і міг їх передбачити. Однак для встановлення складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 119 КК України, необхідним вказано доведення як об'єктивної сторони злочину (що включає суспільно небезпечне діяння, його наслідки та причинний зв'язок між ними), так і суб'єктивної сторони — у вигляді злочинної недбалості. Вольовий елемент цієї форми вини полягає в тому, що особа об'єктивно мала реальну можливість передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків, однак не вжила необхідних вольових зусиль для їх запобігання, не активізувавши власні психічні ресурси й здатності, необхідні для обережної поведінки.

При доведенні об'єктивної сторони злочину, в даному випадку необхідно визначити наявності причинного зв'язку наїзду на дерево з настанням смерті останнього, проте такий зв'язок відсутній. Щодо суб'єктивної сторони злочину, то у випадку злочинної недбалості, законом визначено, що особа «повинна була» і «могла передбачити» наслідки своїх дій, що відповідає об'єктивному і суб'єктивному критеріям визначення у діях

особи недбалості. Об'єктивний критерій є обов'язком особи передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків. Суб'єктивний критерій - це реальна можливість передбачити такі наслідки. У разі відсутності хоча б одного критерію свідчить про відсутність суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Протоколом огляду місця події, а також відповідними схемою та фотоматеріалами від 05.12.2022 зафіксовано наявність двох лежачих дерев породи липа та палиці з бурою плямою. Сліди від коліс автомобіля на місці події не виявлено, проте було зафіксовано прим'яте листя. Зі свідчень діднавача ОСОБА_19, присутньої на місці події, встановлено, що перед лежачим деревом було багато слідів від коліс автомобіля, проте сліди переїзду саме деревини були в одній кількості. Ці свідчення узгоджуються з показаннями обвинуваченого, який підтвердив, що переїхав лежаче дерево після того, як ОСОБА_8 уже був доправлений до лікарні.

У протоколі проведення слідчого експерименту від 23.06.2023 р. (а.с. 169-175), складеному більш ніж за шість місяців після події, не зафіксовано обставин механізму, що призвів до смерті потерпілого внаслідок недотримання обвинуваченим встановлених законом правил і норм. Сторона обвинувачення під час судового розгляду та дебатів наполягала на тому, що мав місце саме наїзд на повалене дерево. Водночас з досліджених судом доказів, отриманих безпосередньо під час слухання, такий факт не встановлено, отже об'єктивна сторона злочину достовірно не доведена.

Слід зауважити, що причини падіння трухлявого дерева в лісовому масиві можуть бути різноманітними. Враховуючи обставини кримінального правопорушення та досліджені докази, одним із можливих факторів є вібрація, спричинена рухом великогабаритного транспортного засобу, що могла мати більший вплив на падіння дерева, ніж сила тяжіння, вітер чи розмерзання деревини, як це обговорювалося під час судового розгляду. Проте сама по собі вібрація від руху транспортного засобу під керуванням

обвинуваченого не може свідчити про наявність у йогодіях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 119 КК України.

Стороні обвинувачення не вдалося довести, що ОСОБА_3 міг виявити повалене дерево, що було присипане листям; передбачити, що вказане дерево контактує зі стоячим сухим деревом і може виступити важелем, через який це дерево може впасти; а також передбачити, що внаслідок дії такого важеля стояче дерево впаде саме у напрямку руху ОСОБА_8. Отже, з досліджених у судовому засіданні доказів не встановлено суб'єктивної сторони злочину. Аналізуючи кожен доказ з позиції належності, допустимості та достовірності, а сукупність зібраних доказів – з огляду на їх достатність та взаємозв'язок для ухвалення процесуального рішення, суд дійшов висновку, що прокурор у судовому засіданні не довів наявність обов'язкового елемента суб'єктивної сторони злочину, а також винуватість ОСОБА_3 у вбивстві, вчиненому з необережності. Суду не було надано доказів, які б свідчили про те, що обвинувачений повинен був і міг передбачити можливість настання суспільнонебезпечних наслідків своїх дій, пов'язаних із керуванням транспортним засобом, що призвело до смерті потерпілого. Крім того, в обвинуваченні не зазначено, які саме правила порушив ОСОБА_3 [18]. В результаті дослідження та оцінки всіх обставин події суд прийшов до висновку про відсутність у водія необережної форми вини, а подія, внаслідок якої загинув потерпілий, є казусом.

Таким чином, криміналістичне розмежування вбивств, вчинених з необережності від інших суміжних видів злочинів є надзвичайно важливим. У першу чергу, для правильної кваліфікації злочину. Це дозволяє суду адекватно оцінити дії особи, визначити міру відповідальності. Різні рівні вини і наміру вимагають різного підходу до покарання.

Необхідно враховувати, що вбивства вчинені з необережності є несвідомими кримінальними правопорушеннями. Окрім того, чітке розмежування суміжних кримінальних правопорушень, допомагає уникнути неправильного застосування кримінального законодавства, що може

призвести до надмірного покарання осіб, які вчинили злочини без умислу, або ж навпаки.

Загалом до обставин, що підлягають доказуванню у розслідуванні вбивств через необережність, слід віднести такі: 1) факт вчинення вбивства через необережність; 2) причини настання смерті; 3) час і місце вчинення вбивства (нанесення смертельного ушкодження і настання смерті); 4) зовнішні умови події, що відносяться до обстановки злочину (час, місце, характер докримінальної події); 5) механізм вбивства, в тому числі спосіб його вчинення і приховування; 6) хто вчинив вбивство; 7) форма вини і винуватість конкретної особи; 8) який мотив і мета дій винної особи у його поведінці до настання смерті потерпілого; 9) відсутність у винної особи мотивів і мети вбивства потерпілого; 10) емоційний і психічний стан винної особи; 11) кількість потерпілих і дані, що характеризують кожного потерпілого; 12) зв'язки і стосунки, що існували між винною і потерпілою особою.

Такий перелік типових обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні вбивств через необережність, націлюють слідчого на кінцеву мету кримінального провадження, а їх встановлення свідчить про її досягнення і розкриття даного виду злочину.

2.2. Типові слідчі ситуації, тактичні завдання та засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування вбивств через необережність

Ураховуючи пізнавальний і процесуальний характер розслідування, можна вказати, що існують такі його етапи: – від початку досудового розслідування до повідомлення про підозру. На цьому етапі збираються і оцінюються фактичні дані, необхідні і достатні для вирішення питань про початок досудового розслідування, затримання підозрюваного і повідомлення про підозру; – від повідомлення про підозру до завершення розслідування.

На початковому етапі починається вирішення таких стратегічних завдань: 1) встановлення сутності кримінально релевантної події (факту вчинення кримінального правопорушення та його кваліфікації); 2) встановлення обставин кримінальної події; 3) встановлення винної особи [178, с. 123].

Вбивства через необережність є складною категорією злочинів, які вимагають ретельного та системного розслідування. За своїми обставинами такі злочини нерідко являють досить запутану картину його механізму, обстановки, поведінки винної особи і потерпілого перед вчиненням певних дій з боку винуватця, в ході злочинної події та обставинами, пов'язаними з настанням смерті потерпілого. Звідси виникають проблеми з встановленням форми вини злочинця, зокрема з доказуванням в його діях необережності, розмежуванням з такими кримінальними правопорушеннями як умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 118 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), причинного зв'язку між діями або бездіяльністю особи та настанням смерті жертви цієї події.

Слід наголосити, що кваліфіковане проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування даного злочину є вкрай важливими за своїми результатами, оскільки саме на цьому етапі збираються основні докази з встановлення винуватості злочинця, які зумовлюють подальший хід кримінального провадження. Існує значна кількість досліджень, присвячених загальним аспектам проведення початкових слідчих дій у розслідуванні вбивств. Однак на специфіку тактики їх проведення у розслідуванні вбивств через необережність не звертається уваги. Це створює потребу в детальному аналізі технології і тактики слідчих (розшукових) дій на його початковому етапі.

Загалом в літературі підкреслювалось значення періодизації процесу розслідування, вказувалось на важливість принципу етапності в побудові окремих криміналістичних методик. Г.В. Москаленко обґрунтовує, що поділ слідчого процесу на окремі етапи має важливе методичне значення, оскільки кожен із них характеризується власними слідчими ситуаціями, тактичними завданнями, обсягом і методами криміналістичної діяльності. Отже, для підвищення ефективності розслідування всі наукові рекомендації мають містити тактичні вказівки з урахуванням особливостей кожного етапу [123, с. 379].

За А. Ф. Волобуєвим, етап розслідування виступає своєрідною проміжною віхою в ході кримінального провадження, яка відображає ступінь виконання слідчих завдань і визначається прийняттям відповідних процесуальних рішень [24, с. 14].

В.В. Тіщенко висловлює слушну думку щодо необхідності розробки криміналістичних методик розслідування окремих категорій злочинів з урахуванням принципу етапності розслідування і виокремлення його специфічних завдань на кожному його етапі [172, с. 999, 1001].

На сьогоднішній день питання щодо кількості етапів у процесі розслідування зосереджується у двох основних позиціях: одні з науковців окреслюють такі етапи - початковий і подальший, а інші три - початковий, подальший (наступний), заключний етапи. Однак, жодна із даних позицій неотримала загальновизнаної підтримки.

І. І. Когутич виокремлює три етапи досудового розслідування: початковий — невідкладні слідчі та розшукові дії (гласні й негласні), що розпочинаються з моменту відкриття провадження (ч. 1 ст. 214 КПК) і тривають до виконання завдань цього періоду; наступний — системне й планомірне проведення всіх інших слідчих і розшукових заходів, спрямованих на ґрунтовне збирання та дослідження доказів; і завершальний — від прийняття слідчим або прокурором рішення про закінчення розслідування до винесення уповноваженою особою одного з процесуальних

рішень, передбачених ст. 283 КПК [61, с. 235-236]. Схожої думки дотримуються й автори підручника криміналістики за ред. В.В. Тіщенко [81, с. 350].

З цим можна погодитися, але в деяких випадках початковий етап проведення слідчих (розшукових) дій розпочинається раніше, ніж з моменту внесення відомостей про нього до ЄРДР. Так, якщо вчиняється злочин, зокрема про вбивство через необережність, то повідомлення про цю подію надходить в органи Національної поліції. Слідчо-оперативна група невідкладно виїжджає на місце, де сталось кримінальне правопорушення, та розпочинає інформаційно-пізнавальну діяльність шляхом проведення огляду місця події, огляду трупа, збираючи відповідні речові докази і лише після цього вносить відомості у ЄРДР, що передбачено ч.3 ст.214 КПК України.

Криміналістичний поділ процесу розслідування на стадії відображає процес накопичення інформації, який, у свою чергу, змінює умови проведення досудового розслідування. З моменту повідомлення про злочин починається процес виявлення і накопичення криміналістично значимої інформації з метою з'ясування сутності і обставин кримінально релевантної події та набуття доказового потенціалу. Коли цієї інформації стає достатньо для викриття злочинця, слідчий повідомляє особі про підозру у вчиненні конкретного злочину.

У сучасному розумінні формулювання рекомендацій щодо завдань і методів досудового розслідування певного виду чи групи злочинів на конкретному етапі має ґрунтуватися на ситуаційному підході. Це дозволить розробити конкретну програму дій слідчого з урахуванням найбільш важливих факторів, що впливають на формування слідчої ситуації.

Безпосереднім завданням на початковому етапі розслідування є оперативне з'ясування наявності чи відсутності відомостей, які свідчать про ознаки кримінального правопорушення або на обставини, що перешкоджають провадженню, а тому вся робота на цьому етапі спрямована на збір фактичних даних, які в подальшому будуть використані для

цілеспрямованого збирання і дослідження доказів. Іншими словами, на початковому етапі визначається загальний напрямок розслідування, ставляться невідкладні завдання, визначаються засоби їх вирішення, висувуються і перевіряються версії та плануються подальші дії. Відповідно до отриманої первинної інформації, результатів її перевірки та логічної оцінки, орган досудового розслідування визначає пріоритети, розробляє стратегію та спрямовує весь процес подальшого розслідування.

На початковому етапі розслідування вбивства через необережність вирішуються такі завдання: 1) збір криміналістично-значущої інформації, що зумовлює конкретну слідчу ситуацію і постановку тактичних завдань стосовно встановлення факту вбивства, особи злочинця, форми його вини, 2) побудова слідчих версій щодо обставин, які підлягають встановленню, і засобів їх перевірки. Організація і вирішення вказаних завдань що визначає обсяг і послідовність першочергових слідчих (розшукових) та організаційних дій, тобто слідчу технологію, складає програму початкового етапу розслідування.

У таку програму включаються: 1) процесуальні та оперативно-розшукові дії, безпосередньо пов'язані з фіксацією, оцінкою і перевіркою інформації про вбивство з необережності, отриманої з конкретного джерела: її витoki, процесуальне оформлення, суб'єкти заяв і повідомлень, повнота, ступінь визначеності і достовірності; 2) дії, що потрібно здійснити невідкладно на місці вчинення вказаного злочину: огляд місця події і трупа, допит свідків-очевидців; 3) наступні дії, які необхідно здійснити відразу після вказаних дій: призначення судово-медичної експертизи трупа, судових експертиз слідів механічного і біологічного походження, що можуть бути залишені як потерпілим, так і підозрюваним; складання словесного портрету останнього, отримання демографічних та інших персонографічних даних щодо підозрюваної особи, ознак використаного транспортного засобу, переслідування і затримання підозрюваного (якщо він покинув місце події) «за гарячими слідами», виявлення та допит нових свідків тощо; 4) дії щодо

попередження та припинення нових злочинів із боку винуватця цього злочину.

Необхідність належного проведення певного обсягу слідчих (розшукових) дій у доцільній послідовності на початку розслідування сприяє більш повному отриманню інформації про злочин, побудові конкретних версій у розслідуванні, встановленню підозрюваних та, в подальшому, формуванню доказової бази, що свідчитиме про винуватість особи, якій пред'явлено підозру.

За словами Є.Г. Коваленка, на початковому етапі розслідування головними завданнями є оперативне з'ясування наявності чи відсутності достатніх відомостей, що вказують на ознаки злочину, а також встановлення обставин, які виключають кримінальне провадження. Тому вся робота цього етапу зосереджена на зборі фактичних даних, які згодом слугуватимуть підставою для ухвалення процесуальних рішень [59, с. 225].

Для побудови теоретичних концепцій формування методики розслідування вбивств через необережність і здійснення в практичній діяльності її рекомендацій важливого значення набуває визначення поняття слідчих ситуацій.

На думку Є.С. Хижняка, слідча ситуація, подібно до криміналістичної характеристики, виступає одним із ключових інструментів слідчого, що сприяє суттєвому підвищенню ефективності розслідування. Знання типових слідчих ситуацій дає можливість визначити пріоритетні завдання та мінімізувати непотрібні витрати часу і ресурсів. Порівнюючи стандартну слідчу ситуацію з фактичною, що склалася в ході розслідування конкретного кримінального правопорушення, а також враховуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики відповідної категорії злочинів, слідчий отримує змогу оптимально спланувати перебіг розслідування та ефективно виконати завдання ідентифікації особи правопорушника [188, с. 197].

С.П. Мельниченко вказує, що наукове обґрунтування та визначення чітко сформульованих типових слідчих ситуацій під час розробки окремої методики розслідування кримінальних правопорушень надає можливість слідчому застосовувати певний алгоритм ефективних організаційних та процесуальних дій [120, с. 93].

В.В. Тіщенко розглядає слідчу ситуацію як початковий елемент у послідовності алгоритму розслідування, що визначає напрямки і завдання як тактичного, так і стратегічного характеру, а також впливає на вибір методів і засобів їх реалізації. Слідча ситуація створює об'єктивні умови для визначення слідчим напрямку та змісту розслідування. Водночас, коректний вибір завдань, формулювання версій, а також визначення способів їх перевірки залежать від адекватної оцінки слідчим конкретної ситуації на певному етапі розслідування. При цьому оцінка повинна враховувати джерела і зміст початкової інформації, ступінь її конкретності, повноти і достовірності, тривалість часу, що минув з моменту вчинення кримінального правопорушення, наявності чи відсутності свідків-очевидців, а також поведінку та позицію учасників процесу і стан виконання раніше поставлених завдань [172, с. 961-965].

За А.Ф. Волобуєвим, типова слідча ситуація являє собою сукупність доказової інформації та інших відомостей, що найбільш властиві певному етапу розслідування кримінальних справ окремих категорій [25, с. 169].

Вищевказані дефініції поняття «слідча ситуація» свідчать про інформаційний підхід до розуміння слідчої ситуації, який слід підтримати.

Інший підхід можна побачити у визначенні слідчої ситуації С.В. Велікановим: Це сукупність умов, що склалися на певному етапі розслідування — його положення, стану та обстановки — які слідчий сприймає, аналізує та використовує для вирішення тактичних завдань і досягнення загальних (стратегічних) цілей слідства [12, с.7]. У зазначеному сенсі слідча ситуація утворюється під впливом наступних чинників: 1) психологічного характеру (стан слідчого, конфліктний чи безконфліктний

процес розслідування); 2) інформаційного характеру (обізнаність слідчого щодо обставин злочину); 3) кримінально-процесуального й тактичного характеру (стан провадження, докази та їх джерела, ступінь тактичного ризику); 4) організаційно-технічного характеру (забезпечення інформаційного зв'язку, можливість мобільного маневрування наявними силами і засобами тощо) [16, с. 83].

Таке її розуміння свідчить про індивідуальність слідчої ситуації у кожному кримінальному провадженні, про її вплив на характер дій слідчого, проте не дає змоги чітко уявити її узагальнюючий зміст, а тому не сприяє розробці типових рекомендацій з використання у практичній діяльності.

Але спільним в даних поглядах на слідчу ситуацію є вказівка на те що, вивчення і оцінка слідчих ситуацій на початкових етапах розслідування дає можливість правильно визначати тактичні завдання, що впливають із змісту цих ситуацій, й розробити найбільш оптимальний набір слідчих (розшукових) дій для їх вирішення. Умови, які утворюють слідчу ситуацію, є результатом чинників, що впливають на її формування. Ці умови дозволяють поділити слідчі ситуації на конкретні та типові. Так, конкретними слідчими ситуаціями є такі ситуації, що виникають у реальному кримінальному провадженні. А типові слідчі ситуації побудовані на узагальненні схожих інформаційних характеристик у розслідуванні певного виду (групи) кримінальних правопорушень.

Таким чином, поряд з поняттям конкретної слідчої ситуації існує й поняття типової слідчої ситуації. Саме воно є визначальним для формування окремих методик розслідування.

На думку В.В. Кікінчука «типова слідча ситуація» означає сукупність умов, даних та інших чинників, які безпосередньо або опосередковано впливають на слідчого в процесі розслідування конкретного виду злочину. Ці фактори визначають певний хід мислення — логічну послідовність роздумів (іноді автоматичну), що відображається в ухваленні обґрунтованих процесуальних рішень [57, с. 135].

Інформація про типові слідчі ситуації формується на базі узагальнення досвіду розслідування злочинів певної категорії. С.С. Чернявський, вказує, що типова слідча ситуація виступає як інформаційна модель, що об'єднує найважливіші властивості та ознаки процесу розслідування кримінальних проваджень щодо відповідного виду злочинів [190, с. 405].

В.А. Журавель вважає, що типова слідча ситуація є науковою моделлю, що базується на апіорних знаннях і результаті узагальнення великого емпіричного матеріалу, відображаючи загальні ознаки та стан розслідування на відповідному етапі (вихідному, початковому чи наступному) [49, с. 106].

Деякі дослідники визначають типову слідчу ситуацію як сукупність об'єктивних обставин, які переважно виникають на початковому етапі розслідування за умов обмеженого обсягу інформації і часто повторюються в практиці. Відомості про такі ситуації формуються шляхом узагальнення досвіду розслідування конкретних видів злочинів.

В.М. Шевчук визначає «типові слідчі ситуації» як такі, що виникають у слідчого на початкових або наступних стадіях розслідування злочину, залежно від обсягу та повноти наявних вихідних даних. Типові слідчі ситуації значною мірою відрізняються залежно від умов вчинення злочину, зокрема, чи є він очевидним чи неочевидним. Виділення типових слідчих ситуацій можливе за умови, що при їх класифікації враховується ставлення підозрюваного до отримання повідомлення про підозру [194, с. 126].

А.С. Саїнчин у свою чергу вказує, що зміст слідчої ситуації становлять: 1) наявні та зібрані докази; 2) інша інформація, що має значення для справи; 3) дані про джерела отримання цієї інформації [147, с. 50].

Доцільно було б розглянути і види типових слідчих ситуацій. Проте слід зазначити, що загальноприйнятої класифікації слідчих ситуацій немає.

В.А. Журавель визначає такі ключові положення для типізації та практичного застосування типових слідчих ситуацій:

1) Наукова абстракція. Типова слідча ситуація — це узагальнена інформаційно-пізнавальна модель, побудована на апіорних знаннях і

великому емпіричному матеріалі, що відображає загальні риси ходу та стану розслідування на певному етапі;

2) Пріоритет інформаційних компонентів. Для спрощеної типізації достатньо враховувати лише інформаційні джерела (докази, дані). Навіть «вкорочена» модель, яка базується виключно на цих елементах, дозволяє чітко формулювати слідчі версії, тактичні й стратегічні завдання та вибирати оптимальний набір дій;

3) Емпірична основа. Інформаційною базою моделі є частота повторюваності конкретних ситуацій у практиці розслідування, отже необхідно зібрати й проаналізувати значний обсяг реальних справ;

4) Структура інформації. До інформаційної структури входять: предмет доказування з ознаками складу злочину та пункту 91 КПК; відомості, що формують криміналістичну характеристику справи;

5) Критерій впливу на процес розслідування. Слідча ситуація вважається типовою, якщо вона істотно впливає на формулювання стратегічних і тактичних завдань та визначення оптимальної послідовності слідчих і розшукових дій;

6) Набір сталих ознак. Кожна типова ситуація має свій специфічний набір характеристик (про хід і стан розслідування), що дозволяє чітко її ідентифікувати на відповідному етапі;

7) Ситуаційне моделювання. Для упорядкування слідчих ситуацій слід використовувати моделювання: подібні за суттю випадки «об'єднують» у загальні типи, для яких розробляють оптимальні програми ухвалення рішень і практичних дій [45, с. 299-300] .

Виходячи з вищезначеного, в науковій доктрині пропонується виділяти п'ять рівнів класифікації типових криміналістичних ситуацій розслідування залежно від таких компонентів: 1) етап розслідування кримінального правопорушення; 2) наявність інформації про об'єкт і предмет кримінального правопорушення; 3) наявність інформації щодо особи

злочинця; 4) позиція підозрюваного; 5) повнота відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення [13, с. 214-216; 201, с. 71].

При виділенні типових слідчих ситуацій необхідно враховувати такі положення:

— типізація слідчих ситуацій можлива тільки для конкретного виду (підвиду), а у деяких випадках — кількох видів злочинів, близьких за криміналістичною характеристикою;

— типізація доцільна щодо певного етапу розслідування злочинів;

— типізація слідчих ситуацій можлива за умови наявності відповідних інформаційних підстав.

Таким чином, можна констатувати, що вченими здійснено класифікацію слідчих ситуацій за критерієм повноти (обсягу, змісту та характеру) криміналістично значущої початкової інформації про подію кримінального правопорушення, особу підозрюваного та об'єкт — потерпілого і предмет посягання, яка знаходиться у розпорядженні слідчого на початковому етапі досудового розслідування.

Значення виділення типових слідчих ситуацій для розслідування полягає в тому, що вони дають змогу сформувати відповідні типові слідчі версії, що сприяє програмуванню слідчої діяльності та її оптимізації [154, с. 293].

При визначенні конкретної типової слідчої ситуації слід урахувувати комплекс організаційно-методичних та тактичних чинників, здатних сприяти керуванню розслідуванням і виконанню поставлених завдань [174, с. 126].

Таким чином, типова слідча ситуація є «науковим інструментом і означає ступінь інформованості слідства про механізм вчиненого злочину (зокрема на його початковому етапі), тобто характеризує стан розслідування і використовується в такому вигляді в наукових розробках з методики розслідування злочинів окремих видів» [22, с. 78].

Аналізуючи різні точки зору наукових підходів до визначення терміну типова слідча ситуація, можна надати власну дефініцію даному поняттю. На

нашу думку, типова слідча ситуація кримінального правопорушення може розглядатися як узагальнююча характеристика стану розслідування на початковому і подальшому його етапі по конкретному виду злочину, що відзначається наявністю або відсутністю певної криміналістично значущої інформації про сутність і обставини досліджуваної події й винну особу та утворює відповідний вектор у визначенні завдань та напрямків розслідування.

Особливе методичне значення має виділення та оцінка слідчих ситуацій на початку розслідування, коли визначається його загальний напрямок, а також після закінчення даного етапу, коли підсумовується вся отримана на попередньому етапі інформація і визначаються завдання з повного розкриття злочину. Такими вбачаються особливості сприйняття конкретних слідчих ситуацій і значення їх аналізу для визначення напрямів, засобів і методів розслідування [172, с. 964].

Узагальнюючи слідчу та судову практику розслідування вбивств через необережність, можна виокремити такі групи типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування даного виду кримінального правопорушення:

- ситуація, що характеризується наявністю повних даних про місце, час, спосіб, форму вини та інші обставини розслідуваного вбивства, а підозрюваного в його здійсненні затримано;

- ситуація, в якій є дані щодо обставин події злочину, а також причетності до нього відомої особи, яка вчинила вбивство, однак підозрюваний покинув місце злочину, а також місце проживання і тому не був затриманий;

- ситуація, що характеризується наявністю деяких даних про вбивство (час, місце, спосіб вбивства, відсутність або наявність даних про особу жертви), але відсутні дані щодо форми вини і причетності до нього конкретної особи;

- ситуація, пов'язана зі зникненням конкретної особи і відсутністю її трупа, при наявності даних про те, що ця особа вбита, її труп заховано, а винна особа невідома.

Проведем криміналістичний аналіз зазначених слідчих ситуацій з визначенням тактичних завдань і засобів їх вирішення.

Ситуація, коли наявні повні дані про подію та причетну особу є найбільш сприятливою для розслідування. Така типова слідча ситуація характерна для події, яка сталася в умовах очевидності, є свідки-очевидці, а зловмисник залишається на місці злочину і його затримано очевидцями або працівниками правоохоронного органу. Нерідко вона виникає під час застілля за участю винної особи і потерпілого, а місцем злочину є громадські місця (нічні заклади, кафе, бари), приватні будинки, місця полювання або іншого спільного проведення якогось заходу або дозвілля.

Іноді такі ситуації спостерігаються між знайомими особами внаслідок виникнення конфлікту (сварки, бійки), про що повідомляється очевидцями події і винною особою. Остання пояснює, що умислу на вбивство у неї не було. У зв'язку з цим постають завдання з встановлення наявності і характеру до кримінальних зв'язків між злочинцем і потерпілим [69, с. 248], а також перевірки показань підозрюваного і свідків-очевидців для підтвердження або спростування даних щодо вбивства через необережність. Більш складне завдання з встановлення винної особи постає у випадку бійки кількох учасників, в ході якої кимось з її учасників потерпілому нанесено тілесне ушкодження, що призвело до його смерті. Вирішення такого завдання потребує проведення *тактичної операції*, що включає огляд трупа, характеру і локалізації тілесних ушкоджень на тілі потерпілого за допомогою судово-медичної експертизи, огляд знарядь, що використовувалися учасниками бійки, слідчого експерименту, допитів учасників бійки та осіб, які не брали в ній участі, а лише спостерігали або намагалися захистити потерпілого тощо.

У даному випадку алгоритм дій слідчого полягатиме у проведенні таких слідчих (розшукових) дій:

1.*Огляд місця події та огляд трупа.* Слід враховувати, що обстановка місця події на час огляду може відрізнятися від первісної, тобто тієї, що була на момент вчинення злочину, що пояснюється спробою учасників події надати допомогу потерпілому, у результаті чого його тіло могло бути переміщено, а деякі сліди злочину знищені або спотворені. У такому разі слідчому необхідно провести допит та з'ясувати у даних осіб, які дії ними вчинялися, у якій послідовності, що було змінено на місці події, задля максимального відтворення картини і наслідків кримінального правопорушення. Зміни в обстановці місця події могли бути здійснені і винною особою задля приховування ознак злочину, інсценування події незлочинного характеру, приховування своїх злочинних дій або своєї участі в них.

2.*Освідування підозрюваного та його особистий обшук, огляд одягу та предметів (знарядь злочину, зброї та інших речових доказів), документів, що знаходились у підозрюваного.* У такому разі на його одязі, взутті, певних особистих речах, можуть міститися сліди біологічного походження, які матимуть доказове значення для кримінального провадження.

3.*Допит підозрюваного.* Особливу увагу слід звернути при допиті на мотиви, наміри особи перед і на момент вчинення кримінального правопорушення, оскільки це суттєво може вплинути на кваліфікацію його дій. Слід встановити, які відносини мали місце у підозрюваного та потерпілого між собою, чи вони знайомі, якщо виник конфлікт, то чим він був викликаний. Також у разі взаємного нанесення тілесних ушкоджень з показань підозрюваного можливо встановити їх механізм, а також які дії та яким чином призвели до смерті потерпілого.

4.*Допит свідків.* Вони можуть вказати на особисті стосунки між потерпілим та підозрюваним, на їх поведінку, що передувала злочину та на дії останнього, які призвели до загибелі потерпілої особи.

5.У разі, коли у місці вчинення кримінального правопорушення наявні відеореєстратори, що фіксували подію, необхідно провести *зняття з них показань* (відеозапису) у відповідності до ст.245-1 КПК України.

6.Проведення *слідчого експерименту* для встановлення і перевірки певних обставин кримінального правопорушення.

7.Призначення і проведення *судово-медичної експертизи трупа та інших судових експертиз* у залежності від механізму злочину та його наслідків.

Друга типова слідча ситуація відрізняється тим, що підозрюваний зник з місця події, а тому вона є менш сприятливою для слідчих органів. Такі випадки є досить розповсюдженими, оскільки злочинець під тягарем вчиненого та страхом відповідальності покидає місце події, а іноді й місце свого проживання, щоб уникнути відповідальності, створити неправдиве алібі або приховати сліди злочину. Особистість злочинця є відомою зі слів очевидців, однак слід ретельно перевірити такі свідчення, оскільки може мати місце обмова невинної особи, задля уникнення відповідальності справжнього винуватця. Можлива також помилка в обізнанні з боку очевидців.

У першу чергу характерним та необхідним для такої слідчої ситуації є *тактична операція*, спрямована на пошук та затримання злочинця «по гарячих слідах» [150, с. 430-435]. Для цього необхідно невідкладно оглянути місце події, допитати свідків, зібрати інформацію про особу злочинця, встановити можливе місцезнаходження особи підозрюваного, затримати останнього. У разі затримання підозрюваного необхідно провести його особистий обшук та обшук у місцях його перебування після вчинення вбивства для виявлення знарядь злочину, предметів одягу, здійснити пред'явлення його для впізнання очевидцям кримінального правопорушення. Проводяться й інші слідчі (розшукові) дії, що були визначені у першій ситуації. Також можна проаналізувати телефонні розмови і повідомлення, що можуть свідчити про зміст і характер зв'язків між жертвою та підозрюваним.

Третя ситуація характеризується наявністю обмежених даних про подію вбивства (час, місце, спосіб вбивства, особу жертви), і відсутністю відомостей щодо причетності до нього конкретної особи. Для вказаної ситуації характерним є те, що у розпорядженні слідчого наявне коло інформації про обставини події суттєво обмежене. Така ситуація є складною, оскільки

відсутні очевидці події, слідчий може розраховувати лише на виявлення і декодування слідів кримінального правопорушення та показання осіб, що виявили труп. Що стосується відомостей про особу потерпілого, то їх слідчий може отримати у разі наявності документів, що можуть знаходитися при потерпілому, або ж особи, які виявили труп, мають інформацію про потерпілого. Невідкладно призначається судово-медична експертиза трупа з питань встановлення механізму спричинення смерті та даних, що вказують на ознаки особи потерпілого для подальшої її ідентифікації.

У такому випадку, подія завжди попередньо кваліфікується за ст. 115 КК України і лише під час розслідування, коли буде виявлено та затримано особу підозрюваного, зібрані й досліджені інші докази, можливо встановити ознаки злочину, передбаченого ст. 119 КК України, тобто вбивства з необережності.

У разі виникнення зазначеної ситуації основним завданням слідчого є виявлення та затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та встановлення форми її вини. Вказане завдання вирішується за допомогою комплексу узгоджених між собою слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових засобів - *тактичної операції*. Наразі, в першу чергу, проводиться огляд місця події, в ході якого виявляються, фіксуються, вилучаються і досліджуються сліди, що вказують на обставини злочину, на ознаки винної особи та її поведінки під час і після кримінального правопорушення, які сприятимуть пошуку і виявленню підозрюваного у вбивстві та встановленню форми його вини. Необхідно встановити очевидців (якщо вони були) кримінального правопорушення і допитати їх, як свідків.

У попередніх ситуаціях наголошувалося на встановленні наявності на місці події або поблизу відеокамер зовнішнього спостереження для отримання з них потрібної інформації. У даному випадку така дія є вкрай необхідною. Тому у разі виявлення такого носія інформації, що належать приватним особам, необхідно отримати копії відеоматеріалів у порядку, передбаченому ст. 245-1 КПК. Відеоматеріали необхідно оглянути, а в разі необхідності вилучити і визнати речовим доказом у кримінальному провадженні.

В разі необхідності слідчому потрібно провести відповідні негласні слідчі (розшукові) дії, що дадуть йому можливість встановити особу злочинця. Виявлені сліди, що вказують на можливого злочинця і форму його вини, досліджуються і перевіряються слідчим, в тому числі і за допомогою проведення експертиз. В даному випадку, враховуючи всі обставини події для дослідження слідів біологічного походження, доцільно провести їх генотипоскопічну експертизу для ідентифікації особи потерпілого чи злочинця [42, с. 200-203].

Четверта типова слідча ситуація є найскладнішою із усіх раніше вказаних. У цьому випадку обсяг інформації, що доступна слідчим, є мінімальним і, перш за все, вимагає з'ясування, чи дійсно відбулася подія, про яку заявлено, а також встановлення факту вбивства зниклої особи. Останнє завдання вимагає організації і проведення *тактичної операції* з виявлення трупа зниклої особи та причин настання її смерті.

У першу чергу необхідно допитати особу, яка заявила про зникнення потерпілого. Якщо є відомості про конкретне місце, де сталася подія, слідчий має провести огляд цього місця, (наприклад, останнього місця проживання зниклої особи) і зібрати докази, що можуть свідчити про обставини події і вбивство потерпілого.

Коли в ході обшуку знайдено труп, необхідно ідентифікувати дану потерпілу особу, встановити деталі її поведінки, що передувала вчиненню вбивства. У такому разі необхідно: детально провести огляд трупа, його одягу; здійснити дактилоскопіювання трупа; відібрати зразки біологічного характеру; пред'явити труп для впізнання; використати допомогу засобів масової інформації; запросити дані криміналістичних обліків; призначити судово-медичну, судову молекулярно-генетичну та інші експертизи. Коли жертва події встановлена, слідча ситуація переходить у нову, де відома особа потерпілого.

Слідчий має встановити всі дані, щодо потерпілого, обставин його життя, коло осіб, з якими він підтримував дружні і ділові стосунки, характер взаємовідносин між останнім та його оточуючими особами. Необхідно провести роботу із виявлення можливих очевидців - свідків події, допитати і отримати від

них показання, щодо обставин події і особи злочинця. У подальшому дії слідчого спрямовуються на виявлення, розшук і встановлення особи підозрюваного.

Усю зібрану інформацію працівники правоохоронних органів мають проаналізувати, визначити чи дійсно сталося вбивство з необережності, можливо мала місце інша подія або злочин. Тобто слід висунути і перевірити всі версії, що підтверджують чи спростовують (контрверсії) факт вбивства, винуватість підозрюваної особи та необережну форму його вини. Потрібно пам'ятати, що яка б із вказаних слідчих ситуацій не спостерігалася у кримінальному провадженні, слідчому необхідно належним чином документувати всі свої процесуальні дії, оскільки це забезпечує правову об'єктивність розслідування.

Таким чином, слід зазначити, що криміналістичний аналіз вихідних слідчих ситуацій несе фундаментальне інформаційне й організаційно-методичне навантаження, оскільки зумовлює постановку відповідних першочергових тактичних завдань, розробку кола слідчих версій та напрямок і зміст розслідування на його початковому етапі.

Реалізація пізнавальної діяльності та збір, дослідження і використання доказів у розслідуванні здійснюється шляхом проведення відповідних тактичних операцій та передбачених законом окремих слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. Слідчі дії спрямовуються на виявлення і отримання доказової інформації, а також її перевірку.

У літературі приділяється багато уваги процесуальній, морально-етичній, організаційно-тактичній, гносеологічній і психологічній характеристиці слідчих дій, що забезпечує їх ефективність [101, с. 195-239; 106, с. 85-89; 191, с. 168-186].

Потрібно звернути увагу на те, що в криміналістиці виділяється не тільки тактичний, але й технологічний підхід до проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій [179, с. 112-138; 193]. Все це свідчить про необхідність

розглянути особливості проведення слідчих дій у розслідуванні вбивств через необережність.

2.3. Тактика і технологія проведення огляду місця події

Для розкриття злочинів за ст. 119 КК України недостатньо встановити особу підозрюваного — необхідно також зібрати докази, що підтвердять його причетність до злочину й водночас спростують будь-які неправдиві пояснення про невинуватість та інші обставини події. Саме тому ретельно проведений огляд місця події відіграє ключову роль у досягненні цих цілей.

Як уже зазначалося, огляд місця події під час розслідування вбивств належить до невідкладних слідчих дій. Усвідомлюючи його критичну роль, законодавець у ч. 3 ст. 214 КПК України дозволяє провести такий огляд ще до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, з обов'язковим негайним занесенням інформації одразу після його завершення [96].

Ця процесуальна норма має вирішальне значення, адже затримка з проведенням огляду місця події може спричинити зміну обставин, зникнення слідів злочину або особи, яка його вчинила, а також втрату предметів, що могли б слугувати речовими доказами [99, с. 527-528].

Проблеми криміналістичної тактики і технології огляду місця події, його мета і завдання досить широко висвітлені у працях вчених-криміналістів: М.С. Бокаріуса, В.П. Колмакова, В.Ю. Шепітька, В.О. Коновалової, В.К. Весельського, Ю.П. Аленіна, В.В. Тіщенко, М.Г. Щербаковського та ін. Однак серед досить великої кількості наукових праць відсутні роботи, які б висвітлювали тактику проведення огляду місця події кримінальних правопорушень, передбачених ст. 119 КК України, тобто вбивств через необережність.

У криміналістичній тактиці технологія слідчих (розшукових) дій забезпечує послідовне виконання дій з організації та планування окремих

процесуальних дій і тактичних операцій, їх підготовки, оптимальний порядок їх проведення [195].

Огляд місця події є обов'язковим за будь-яких кримінально-правових порушень, що залишають матеріальні сліди. Саме від ретельності цього огляду залежить ефективність розкриття злочину. У справах за ст. 119 КК України проведення огляду дозволяє оперативно зібрати важливі докази, адже обстановка на місці події, що відображає наслідки правопорушення, є одним із найцінніших джерел інформації для доведення вини підозрюваного.

Відповідно до чинного КПК, слідчий або прокурор, аби виявити й зафіксувати обставини кримінального правопорушення, проводить огляд місцевості, приміщень, речей, документів та комп'ютерних даних [96]. Хоча в переліку об'єктів огляду безпосередньо не вказано «місце події», зрозуміло, що саме огляд цієї місцевості та приміщень необхідний через наявність там слідів, інших обставин та наслідків злочину.

У літературі правильно вказується на важливість технологічного аспекту огляду місця події [179, с. 128-130], як комплексу послідовних і пов'язаних між собою організаційних, розумових і практичних дій всіх учасників огляду під керівництвом слідчого. Слідчий має усвідомлювати, що огляд місця події — це не формальна процедура, а творча й науково обґрунтована діяльність. Він повинен обирати й використовувати відповідні техніко-криміналістичні засоби, прийоми й методи, які допоможуть виявити замасковані, малопомітні чи невидимі сліди. Огляд слід проводити допитливо й ретельно: досліджувати кожний фрагмент обстановки, аналізувати знайдені сліди та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки їх виникнення. Для підвищення якості цієї дії доцільно залучати фахівців — криміналістів, судових медиків, біологів, інженерів та інших експертів, чий знання й навички сприятимуть повному виявленню й оцінці слідів [186, с. 45; 207, с. 111-131].

Враховуючи різні наукові підходи та поєднуючи теоретичні й практичні аспекти, під оглядом місця події слід розуміти першочергову та

невідкладну слідчо-розшукову дію, під час якої слідчий безпосередньо сприймає, досліджує й оцінює обстановку на місцевості чи в приміщенні, виявляє сліди й інші речові докази, фіксуючи їх у процесуальному документі з метою з'ясування всіх обставин справи та встановлення винної особи [112].

Огляд місця події вирізняється серед інших слідчих (розшукових) заходів такими характеристиками, на які звертає увагу О. В. Коновалова - це цілеспрямованість на виявлення доказів, причому їхній характер визначається специфікою вчиненого злочину та методами його приховування, а також необхідність одразу оцінити знайдену інформацію: слідчий має встановити, чи належить вона до фактів розслідуваного правопорушення, і визначити її доказову цінність [196, с. 117].

Огляд місця події, де було вчинено вбивство через необережність, дозволяє встановити такі обставини: 1) сутність події (умисне вбивство, вбивство з необережності, самогубство, нещасний випадок чи природна смерть); 2) особу потерпілого; 3) місце вбивства; 4) спосіб, знаряддя та засоби вбивства; 5) час вбивства; 6) положення тіла потерпілого у момент його огляду; 7) обставини, що вказують на форму вини злочину; 8) можливі очевидці злочину; 9) кількість злочинців; 10) зміни, які злочинці внесли в обстановку місця події; 11) речі, які злочинці залишили на місці події та які забрали із собою; 12) сліди, які могли залишитися на тілі або одязі злочинця; 13) сліди, які злочинці залишили після себе як на місці вчинення злочину, так і на шляху втечі; 14) ознаки та особливі прикмети злочинців; 15) наслідки злочину; 16) наявність негативних обставин, що спостерігаються як наслідок дій злочинця, пов'язаних з інсценуванням.

Огляд місця події у розслідуванні вбивств через необережність має такі завдання: а) загальне сприйняття і дослідження обстановки місця події; б) виявлення слідів злочину; в) моделювання механізму вчинення злочину; г) розроблення загальних і окремих версій стосовно події злочину та його учасників; г) одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця, якщо він зник з місця події; д) дії злочинця на місці події до

вчинення злочину і під час його вчинення; е) поведінку потерпілого, що передувала вчиненню злочину; є) наслідки злочину; ж) наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками, що наступили; з) виявлення ознак, які вказують на вчинення вбивства через необережність; и) обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Проводячи огляд місця події, слідчий насамперед керується принципом законності. Всі його дії повинні суворо відповідати вимогам чинного законодавства: порушення цих норм може призвести до того, що зібрані під час огляду сліди та інформація вважатимуться недопустимими як докази.

Керівництво оглядом здійснює лише одна особа — слідчий. Він координує роботу всіх учасників, несе відповідальність за повне й об'єктивне дослідження обстановки, фіксує хід і результати огляду в процесуальних документах.

Неможливо недооцінювати своєчасність проведення огляду: як невідкладна початкова слідча дія, він має відбуватися за будь-яких погодних умов і в будь-який час доби, з обов'язковим забезпеченням достатнього освітлення території чи приміщення.

Огляд не допускає вільних інтерпретацій чи відступів від усталених у практиці правил і рекомендованих тактичних схем. Необхідно чітко визначити межі та початкову точку обстеження, вибудувати логічну послідовність пошуку доказів і дотримуватися встановлених криміналістичних методик.

Принцип об'єктивності, всебічності та повноти передбачає, що слідчий має охопити всі ділянки й об'єкти, які можуть бути прямо чи опосередковано пов'язані з механізмом злочину, виявити кожен фрагмент обстановки, ретельно зафіксувати й дослідити його.

Нарешті, під час огляду слідчий застосовує технічні засоби та дотримується криміналістичних правил поводження з матеріальними носіями доказової інформації, щоб максимально зберегти сліди та інші важливі докази..

Важливим завданням, при проведенні огляду місця події, під час розслідування вбивств, вчинених через необережність, є визначення меж огляду. У такі межі слід включати не тільки місце, де знаходиться труп, але й всю прилеглу територію, де відбувалися дії як злочинного, так і не злочинного характеру, які передували настанню злочину і були з ним пов'язані. Це має на меті організацію охорони оглядової ділянки, задля попередження втрати слідів, речових доказів, повноти її дослідження.

Оскільки переважна кількість злочинів цієї категорії відбувається на відкритій місцевості, визначення меж огляду місця події є непростим завданням і зазвичай потребує проведення як загального, так і детального огляду. Іноді слідчі помилково обмежуються дослідженням лише центральної частини — місця знаходження тіла, тоді як межі огляду слід визначати на підставі всіх виявлених слідів та обставин події загалом. Так, труп потерпілого від вбивства через необережність на полюванні може знаходитися в десятках метрів від місця перебування мисливця. Але його теж потрібно включати у межі місця події, замірюючи відстань від місця, де знаходився стрілок, і до місця виявлення трупа. На місці перебування мисливця слід звернути увагу на сліди його взуття, наявність чи відсутність відстріляних гільз та інших речей.

У разі, коли слідчий, під час розширення меж огляду, виявив на певній відстані від місця події сліди, то необхідно детальніше їх досліджувати, щоб встановити зв'язок з обстановкою, механізмом злочину, трупом потерпілого, тобто з'ясувати належність таких слідів до події кримінального правопорушення, що розслідується. В іншому випадку, такі сліди можуть вести слідчого до хибних версій та затягувати розслідування.

Досліджуючи криміналістичну літературу і узагальнюючи слідчу практику, можна стверджувати, що огляд місця події вбивств, вчинених з необережності, так як і по інших кримінальних правопорушень, доцільно поділити на три стадії: підготовчу, робочу та заключну [146, с. 71].

Підготовчу стадію слідчого огляду місця події умовно можна поділити на два етапи такі як: підготовка до виїзду на місце події та дії після прибуття до нього.

Підготовка до виїзду на місце події присвячена вирішенню низки організаційних питань:

1) перш за все, слідчому необхідно з'ясувати характер і основні обставини події згідно з повідомленням, що надійшло до нього;

2) забезпечити схоронність даного місця, а саме реалізувати певні заходи, щоб запобігти або хоча б зменшити вплив сторонніх осіб, щоб жоден доказ не був втрачений чи спотворений;

3) визначити склад слідчої групи, здійснити забезпечення необхідними засобами та обладнанням для проведення огляду. До складу слідчо-оперативної групи (СОГ) можуть включатися: слідчий, прокурор, оперативні співробітники, дільничний, судово-медичний експерт, спеціаліст-криміналіст, спеціаліст з судової балістики, спеціаліст - біолог, спеціаліст-кінолог зі службовою собакою та інші особи в залежності від обставин злочину.

4) слідчий має надати доручення оперативним співробітникам, щодо встановлення свідків - очевидців кримінального правопорушення, яких в подальшому належить допитати щодо обставин події;

5) вирішити питання із забезпечення присутності понятих;

5) перед виїздом на місце події кожен учасник огляду має чітко уявляти програму своїх дій, тому необхідно провести інструктаж, який деталізується після прибуття на місце події;

6) підготувати техніко-криміналістичні й транспортні засоби та бланки кримінально-процесуальних документів.

Після прибуття на місце події слідчий: орієнтується в навколишній обстановці та оцінює умови для огляду; усуває сторонніх осіб із периметру; опитує свідків для отримання первісних відомостей про інцидент; роз'яснює понятим і залученим фахівцям їхні права та обов'язки, зокрема заборону

розкривати інформацію, отриману під час огляду; розподіляє між спеціалістами завдання щодо пошуку, фіксації та вилучення слідів; організовує необхідні умови (наприклад, забезпечує достатнє освітлення); обирає зручне місце для складання протоколу огляду.

Після цього розпочинається безпосередній огляд місця події, під час якого слідчий або прокурор, разом із понятими, обходить усю територію й ретельно досліджує обстановку. Поняті перебувають поруч із керівником огляду, безпосередньо сприймаючи й фіксуючи все, що оглядається, вилучається та попередньо досліджується.

Огляд місця події складається з двох послідовних етапів: спочатку проводиться загальний огляд для ознайомлення з обстановкою в цілому та формулювання попередніх версій події, а вже на його основі складається план детального огляду, під час якого кожен елемент місця події досліджується максимально ретельно. У свою чергу детальний огляд має на меті, дослідження кожного об'єкта на місці окремо, та у зв'язку з іншими об'єктами - спочатку в статистиці, а надалі в динаміці [80, с. 417-418].

Слідчому (прокурору) необхідно обрати відповідні методи огляду, здійснити загальний огляд місця події, визначити його межі та встановити послідовність дослідження обстановки вчинення вбивства з необережності. Під обстановкою місця події розуміється сукупність усіх матеріальних об'єктів, змін у межах місця події, які пов'язані з досліджуваною подією, діями її учасників, а також подальшими подіями.

У криміналістичній доктрині виділяють і практично застосовують три основні методи огляду місця події: концентричний, ексцентричний та фронтальний (секторний) [81, с. 256].

При застосуванні першого методу (концентричного), огляд проводиться по спіралі, починаючи з віддаленого місця (периферії) до центра місця події, під яким, зазвичай, розуміється певний фрагмент обстановки місця події, включаючи об'єкти, що там знаходяться. У даному випадку це

труп та оточуючі його об'єкти (зброя та інші знаряддя злочину, сліди крові, особисті речі та інше).

Другий метод - це ексцентричний спосіб, він проводиться таким чином, що огляд ведеться по спіралі, починаючи з центра місця події, у якому, на думку слідчого, сконцентрований найбільший обсяг криміналістично значимої інформації, до його віддалених місць (периферії).

Щодо фронтального (секторного) методу, то він являє собою лінійний огляд значних площ місцевості від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого.

Разом з тим, слід вказати, що постійного правила застосування вищевказаних методів огляду не існує. Тому таке питання має бути вирішене слідчим, виходячи з особливостей обстановки на місці події. Разом з тим, доцільно запропонувати рекомендацію, що огляд приміщення доцільніше проводити концентричним способом, щоб не знищити або зіпсувати сліди на периферії, а огляд відкритої місцевості, більш раціонально проводити від центра до віддаленого місця (периферії), тому що дослідження центру (місця знаходження трупа) дає уявлення про сліди злочину. Крім того, важко на початку огляду визначити межі місця події. Керівник огляду місця події має визначити місце вчинення кримінального правопорушення, виявити і зафіксувати сліди злочину та дотриматися кримінально-процесуальних правил і криміналістичних рекомендацій щодо вилучення, упакування цих слідів, залучення до кримінального провадження і направлення на судову експертизу. Досить часто недотримання таких рекомендацій тягне за собою пошкодження доказів або взагалі їх знищення.

Вилучені під час огляду місця події предмети підлягають негайному опечатуванню з підтвердженням підписами осіб, що брали участь у огляді. Опечатування має здійснюватися таким чином, щоб запобігти можливості пошкодження або заміни вилучених речей [96].

Уже, під час самого огляду, слідчий може висувати версії щодо кримінально-релевантної події в цілому, так і окремих її обставин, зокрема

передкримінальної і посткримінальної ситуації, форми вини винної особи, механізму вчинення і приховування злочину. Перевіряється версія щодо інсценування злочинної події під самогубство, нещасний випадок, смерть з природних причин. На інсценування вказують виявлені у ході огляду так звані негативні обставини, тобто такі, що суперечать уявленням про закономірність, логіку розвитку події або окремих її обставин [84, с. 282].

Щодо заключної стадії місця огляду події, слід зазначити, що слідчим узагальнюється й аналізується зібрана інформація про вбивство з необережності, також останній перевіряє, чи вирішені мета та завдання огляду. Також на цій стадії слідчий виконує наступні дії:

- 1) складає протокол огляду, додаючи до нього необхідні плани, схеми та креслення;
- 2) при необхідності робить дактилоскопірування трупа і відправляє в морг;
- 3) упаковує і позначає об'єкти, вилучені з місця події;
- 4) вживає заходів до збереження тих об'єктів, що мають доказове значення, але які вилучити неможливо або недоцільно;
- 5) вживає заходів по заявам, що надійшли від учасників огляду й інших осіб.

Виконавши всі необхідні дії та проаналізувавши інформацію, отриману під час огляду місця події, слідчий розпочинає їх належну фіксацію. Основним засобом фіксації під час огляду є опис у протоколі, який повинен відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства. Крім того, доцільним є документування ходу огляду за допомогою відеозапису.

Процедура огляду включає фіксацію в протоколі всіх дій слідчого та всього, що було виявлено, у тій послідовності та у тому вигляді, в якому це спостерігалось під час огляду; детальний опис і перелік усіх вилучених під час огляду речей; а також вжиття заходів щодо забезпечення збереження вилучених речей, слідів та документів [99, с. 527].

Протокол повинен бути складений таким чином, щоб під час його ознайомлення на стадії досудового розслідування та в суді можна було чітко уявити місце події, виявлені речові докази та сліди. Він має бути зрозумілим і доступним для кожного учасника кримінального провадження. Доцільно здійснити фотографування за способами судової фотографії.

Після складання протоколу, слідчий (прокурор) дає змогу ознайомитися з його змістом всім учасникам огляду, і якщо у них є зауваження і доповнення, то про це зазначається у протоколі, який підписується всіма учасниками слідчої дії. Коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, така інформація має бути зазначена в протоколі.

Іноді виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево, або ж основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, чи без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини. У такому випадку слідчий, прокурор призначає та проводить додатковий або повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події відображаються в окремих протоколах.

Дані протоколу огляду місця події служать для оцінки показань підозрюваного, свідків та інших джерел доказів у ході досудового розслідування, судового провадження, фіксується в обвинувальному акті та вироку суду.

Тактичні і технологічні положення огляду місця події при вбивстві з необережності є важливим аспектом розслідування, оскільки вони допомагають виявити ключові докази та встановити суттєві обставини події. Одні з основних положень тактики і технології огляду місця події є:

- 1) *Попередня оцінка ситуації*. Перед початком огляду слідчий повинен оцінити загальну обстановку місця події, звертаючи увагу на можливі фактори небезпеки для себе та інших осіб.

2) *Забезпечення збереження обстановки місця події.* Важливим є запобігання змінам в обстановці місця події до завершення огляду. У такому разі необхідно огородити територію, щоб уникнути потрапляння туди сторонніх осіб;

3) *Загальний огляд місця події.* Слідчий повинен оцінити загальну обстановку на місці події, звертаючи увагу на можливі сліди подій, що передували вбивству, на предмети, які могли бути знаряддям злочину або сприяли йому та інші деталі, що можуть свідчити про характер і механізм події, що призвела до вбивства через необережність;

4) *Системний підхід до огляду.* Огляд слід проводити за обдуманим планом, з врахуванням особливостей обстановки місця події, починаючи з його загального огляду, а потім переходячи до детального аналізу окремих ділянок. Це може включати у себе огляд з різних ракурсів та кутів;

5) *Речові докази.* Необхідно ретельно вести пошук та фіксацію всіх можливих доказів, таких як відбитки пальців, сліди взуття, кров, волосся, а також предмети, які можуть бути використанні, як знаряддя злочину. Також слідчий має звертати увагу на будь-які інші деталі, що можуть свідчити про обставини події. Якщо є предмети, які могли бути використані у ході події, слід звернути на них особливу увагу та зафіксувати їх розташування і стан;

6) *Інформація про свідків.* Якщо є свідки, слідчий зразу після огляду місця події має їх допитати та отримати і зафіксувати їх показання, оскільки вони можуть дати важливу інформацію про те, що відбулося, про поведінку та емоційний стан;

7) *Психологічний аспект.* Важливо звернути увагу на поведінку та емоційний стан осіб, які перебувають на місці події, оскільки це може дати додаткову інформацію, що сприяє розробці версій про сутність та обставини події, що сталася;

8) *Взаємозв'язок виявлених обставин із іншими доказами та подіями.* Слідчому необхідно шукати і виявляти взаємозв'язок між виявленими доказами та обставинами, які могли привести до вбивства з необережності.

Це може включати в себе аналіз можливих причин та обставин, що сприяли події і механізму злочину.

9) *Залучення спеціалістів.* У ході розслідування вбивств через необережність, рекомендується залучити відповідних фахівців для виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження слідів та інших доказів;

10) *Оцінка обставин події.* Важливо з'ясувати, чи були якісь обставини, що могли сприяти настанню злочинних наслідків через необережність (погане освітлення чи видимість, погодні умови, небезпечні умови на території, технічні несправності тощо);

11) *Належна фіксація.* Всі виявлені докази мають бути належно задокументовані, оформлені. Слідчий повинен здійснити фотографування, скласти схеми та плани місця події, а також записати усі виявлені деталі. Це допоможе в подальшому аналізі та підготовці матеріалів кримінального провадження до судового розгляду. Важлива детальна фіксація обстановки за допомогою фотографій, відеозаписів та схем. Тут має бути зафіксовано положення тіла потерпілого, розташування певних предметів, що можуть бути знаряддям вчинення злочину, або так чи опосередковано стосуватися самої події, слідів крові, слідів взуття, тощо. Дана дія допоможе описати і зафіксувати їх положення і стан. Якщо вбивство з необережності вчинено за допомогою вогнепальної зброї то фіксація включає не лише положення тіла, а й розташування зброї, гільз, кульових отворів. За допомогою зібраних даних можливо встановити траєкторію пострілів, яка може надати інформацію про те, де був розташований стрілець, обставини пострілу.

Як показує слідча практика, в ході огляду можуть бути знайдені знаряддя злочину, одяг (або його частини) як винної, так і потерпілої особи, біологічні мікрооб'єкти, сліди, відбитки пальців. При проведенні даного збору слід використовувати рукавички, пінцети, пакети для доказів та інші інструменти, що допоможе зберегти докази в їх первісному стані.

Кров є одним із найпоширеніших видів біологічних слідів при вбивстві з необережності. Важливо визначити їх розташування, кількість та форму плям, дані відомості можуть вказувати на механізм травм або рухи учасників події. Аналіз ДНК зразків крові може допомогти ідентифікувати жертву або інших осіб, які були на місці вчинення кримінального правопорушення, які можуть бути причетні до події. Волосся, що було знайдене на місці події також може бути використане для ідентифікації осіб, що причетні до вбивства з необережності, за допомогою ДНК-аналізу. Також важливо звернути увагу на те, чи волосся було вирваним, оскільки свідчить про боротьбу між учасниками.

Слина може бути виявлена на предметах, з якими контактувала особа. Такі предмети містять біологічні ознаки і ДНК як особи потерпілого, так і особи підозрюваного, що в подальшому при проведенні експертизи, допоможе встановити конкретну особу. Доволі часто клітини шкіри або частки під нігтями свідчать про контакт або боротьбу учасників події, також для ідентифікації може бути використаний даний матеріал.

У разі вчинення кримінального правопорушення із застосуванням зброї, необхідно вилучити всі гільзи, кулі, фрагменти та сліди пов'язані з використанням вогнепальної чи холодної зброї. Не менш важливим є те, що на такій зброї можуть залишитися сліди біологічного походження, а також відбитки пальців.

Кожен доказ необхідно належним чином запакувати у спеціальні контейнери чи пакети, які в подальшому мають захистити їх від пошкодження. На них в обов'язковому порядку наноситься маркування із вказівкою дати, місця та часу збору, прізвище слідчого, його підпис.

При огляді місця події необхідно звернути увагу на сліди боротьби, такі дані можуть надати цінну інформацію про обставини події. Пошук фізичних ушкоджень на тілі потерпілого, які можуть свідчити про боротьбу - подряпини, синці, переломи чи травми. Про це свідчить і стан одягу – розірваний або пошкоджений одяг, забруднений, з відірваними гудзиками та

інші обставини. Якщо правопорушення сталося в приміщені, то нерідко спостерігається розгардіяш: розкидані меблі, побутові предмети, розбитий посуд. Ознаки боротьби можуть бути наявні також на стінах чи підлозі: подряпини на шпалерах, плями крові, слини, що вказує на бійку між жертвою і підозрюваним, намагання втриматися у певній позі, відбити напад тощо.

Огляд місця події при вбивстві з необережності є вкрай важливим засобом розкриття такого злочину, оскільки саме в ході його проведення з'ясовуються ключові деталі, які сприяють встановленню фактичних обставин у кримінальному провадженні.

2.4. Тактика і технологія проведення інших слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування

На початковому етапі розслідування вбивств з необережності важливо правильно організувати та провести в комплексі окремі слідчі дії, щоб забезпечити ефективність розслідування та зібрати необхідні докази. До таких слідчих дій, окрім вже названого огляду місця події і трупа, в першу чергу належать: допит свідків, пред'явлення підозрюваної особи, а в деяких випадках трупа, для впізнання, освідчування особи, призначення криміналістичних і судово-медичних експертиз.

Найбільш поширеною та інформативною слідчою (розшуковою) дією початкового етапу розслідування таких кримінальних правопорушень є **допит свідків**.

Забезпечення високої ефективності розслідування кримінальних правопорушень вимагає впровадження системного підходу до організації та проведення слідчих і розшукових заходів, перш за все таким заходом є проведення допитів свідків: 1) очевидців злочину; 2) громадян, які у відповідний час бачили неподалік від місця події осіб, що вирізнялися незвичайною поведінкою; 3) родичів, друзів, товаришів, сусідів потерпілого, обізнаних в обставинах його життя, рис характеру, захопленнях, розвагах тощо; 4) осіб, які бачили потерпілого незадовго до вбивства та можуть

пояснити, що він збирався роботи, куди прямував, з ким перебував; 5) громадян, що виявили труп.

Окрім точного встановлення переліку осіб, що можуть володіти значущою для слідства інформацією, достовірність і вичерпність свідчень залежать від урахування таких чинників: а) аналізу потенційної зацікавленості свідків у певних результатах розслідування або їхньої залежності від зацікавлених осіб; б) нейтралізації зовнішніх чи внутрішніх чинників, які сприяють ухиленню від дачі правдивих показань чи відмові від них; в) врахування соціально-психологічних характеристик допитуваного, що можуть впливати на його поведінку під час допиту; г) застосування превентивних заходів, спрямованих на запобігання зміні позиції свідка або відмові від уже наданих правдивих свідчень [157, с. 220].

У процесі підготовки до допиту слідчий розробляє структурований план або формує орієнтовний перелік запитань, спрямованих на з'ясування ключових аспектів кримінального складу. До цього плану включаються питання, відповіді на які можуть містити інформацію про форму вини підозрюваного. Окремо передбачаються запитання до свідків, що стосуються опису зовнішніх ознак особи, яка розшукується, з метою подальшого її впізнання.

Тактичні особливості проведення допиту зумовлюються комплексом обставин, серед яких першочергове значення мають: 1) допитова ситуація – передусім чи йдеться про первинний чи повторний допит, наявність встановленого психологічного контакту або конфлікту між допитувачем і допитуваним тощо; 2) процесуальний статус та мотивація допитуваного – його правове становище (підозрюваний, свідок тощо) і ступінь зацікавленості в результатах розслідування; 3) індивідуально-психологічні характеристики – вік, темперамент, рівень правової обізнаності, попередній досвід у кримінальному середовищі тощо; 4) характер інформації та доказова база – природа питань, що слід з'ясувати, і наявність у слідства відповідних доказів, які можуть підтвердити або спростувати одержані свідчення [131, с. 60-61].

Для результативного проведення допиту, слідчий має усвідомлювати мету проведення слідчої дії, зокрема, які саме дані та за допомогою яких тактичних прийомів та засобів він має намір їх одержати. Під час допиту свідків необхідно передусім з'ясувати інформацію в межах наступних блоків:

а) щодо самого свідка: чи спостерігав він подію від самого початку до кінця або тільки певні її фрагменти; чи безпосередньо сам він був очевидцем події злочину або йому стало відомо про неї від інших осіб; за яких обставин свідок опинився на місці вчинення кримінального правопорушення та з якої відстані спостерігав за діями учасників; чи зможе він впізнати зловмисника і потерпілого та відтворити їхні дії тощо;

б) щодо учасників події: особливості поведінки та конкретні дії учасників до, під час та після вчинення кримінального правопорушення; чи знайомий свідок з кимось із них (коли, за яких обставин познайомився); чи вчинялись на місці вчинення кримінального правопорушення кимось із учасників події дії, спрямовані на спотворення(знищення) носіїв слідової інформації та ін.;

в) щодо механізму події кримінального правопорушення: точні час та місце; що передувало вчиненню протиправних дій; яка поведінка була у потерпілої особи і винуватця перед настанням злочинних наслідків та які дії вчиняли щодо присутніх та щодо один одного; які, на думку допитуваного, причини події; наявність знаряддя злочину та можливість надання опитуваним його детального опису; чи застосовувались кимось з учасників події технічні засоби фіксації (мобільні телефони), наявність камер відеоспостереження на місці події; що відбувалось після вчинення кримінального правопорушення тощо.

Допитом свідків, що були поблизу місця події, з'ясовують: як і чому вони там опинились, кого там бачили, що чули, які особи видались їм підозрілими і чому, які прикмети цих осіб, що вони робили, куди йшли, до кого зверталися, про що розмовляли між собою.

У разі відсутності підозрюваних на місці події, особлива увага надається з'ясуванню у свідків даних щодо їхньої кількості та зовнішності (у чому були одягнені, наявність особливих прикмет), які мали при собі речі, як називали один одного, в якому напрямку і як саме залишили місце події, чи використовували транспортні засоби і які саме тощо.

Обираючи тактичні прийоми допиту й оцінюючи отримані показання, «необхідно з'ясовувати:

- 1) умови, в яких допитуваний спостерігав предмети і явища (вдень, уночі, близько, далеко, тобто об'єктивні чинники сприйняття);
- 2) психічний стан допитуваного на момент сприйняття чи після нього (був зляканий, вражений, хвилювався, знаходився в несвідомому стані, сп'янінні тощо);
- 3) загальний стан органів почуттів людини (стан зору, органів слуху, нюху та ін.);
- 4) загальну здатність до конкретного сприймання й запам'ятовування (зі слів допитуваного потрібно уточнити, що він краще сприймає й запам'ятовує – колір, номери, прізвища тощо)» [66, с. 205].

Внаслідок проведеного аналізу, можна запропонувати загальну систему тактичних прийомів (тактичних комбінацій) при допиті свідків вбивств з необережності, що направлені на:

- 1) встановлення психологічного контакту з допитуваним;
- 2) спонукання свідка до давання показань;
- 3) уточнення свідчень і усунення в них виниклих суперечностей;
- 4) здійснення актуалізації забутого в пам'яті допитуваного;
- 5) викриття неправди;
- 6) усунення перекручень та спотворення інформації при добросовісній помилці допитуваного [77, с. 340].

Таким чином, при допиті свідка у кримінальних провадженнях за статтею 119 КК України важливо зосередитися на кількох ключових аспектах: обставини події – з'ясувати детально, що сталося, яка обстановка

була на момент інциденту, можливо ще був хтось присутнім; спостереження та почуття свідка – важливо уточнити, що саме бачив чи чув свідок, його особисті враження та реакції на подію; характеристика підозрюваного – дізнатися, чи знає свідок особу, яка підозрюється у вбивстві, як він може її охарактеризувати, також встановити поведінку вказаної особи до, під час та після інциденту; мотиви та попередні взаємини – іноді можливо з’ясувати чи були мотиви або конфлікти між підозрюваним та жертвою, що й могли слугувати базисом для трагічного інциденту.

При допиті свідка необхідно враховувати його емоційний стан, можливо останній перебуває у збудженому стані та подія, свідком якої він є, транслюється підсвідомістю зі значними похибками.

Кожен допит фіксується уповноваженою процесуальною особою за допомогою протоколу. За сучасних умов, слід вказати, що майже всі приміщення для допиту оснащені відеокамерами, які фіксують сам процес допиту.

Ще однією важливою слідчою дією є *пред’явлення для впізнання*.

Пред’явлення для впізнання — це процесуально-слідчий захід, який полягає в демонстрації свідку чи іншій особі комплексу об’єктів (осіб або речей), уже відомих їм із попереднього спостереження, з метою встановлення їх індивідуальної totoжності або належності до визначеної групи [85, с. 314].

Доцільність проведення пред’явлення для впізнання у розслідуванні вбивств, вчинених через необережність, виникає у випадках вчинення такого вбивства невідомою особою, проте є свідки, які можуть здійснити її впізнання. Об’єктом впізнання може бути і особа потерпілого, і труп якого виявлено через певний час без посвідчуючих особу документів.

Пред’явлення для впізнання проводиться за наявності юридичних (ст. 174 і ст. 175 КПК України) та фактичних підстав, зокрема при наявності:

- суб’єкта впізнання;

- протоколу його допиту, в якому зафіксовано показання про прикмети та особливості об'єкта, та про обставини, за яких він його сприймав;
- об'єкта, який підлягає впізнанню;
- декількох схожих об'єктів, які пред'являються разом з об'єктом впізнання.

Під «фактичними підставами» розуміють сукупність процесуальних і непроцесуальних відомостей, якими володіє слідчий і які обґрунтовують необхідність, доцільність та можливість проведення відповідної слідчої дії.

Загалом, пред'явлення для впізнання складається з трьох етапів:

- 1) підготовка до проведення впізнання (підготовчий);
- 2) безпосереднє пред'явлення для впізнання (робочий);
- 3) фіксація ходу та результатів впізнання (заклучний).

Для проведення впізнання проводиться ряд заходів, які включають в себе:

- 1) попередній допит особи, що впізнає;
- 2) прийняття рішення про проведення впізнання;
- 3) визначення часу, місця та способу проведення впізнання;
- 4) створення певних оптимальних умов для проведення впізнання;
- 5) визначення способів фіксації ходу та результатів впізнання;
- 6) підбір статистів, серед яких буде знаходитися особа, яку мають впізнати;
- 7) залучення понятих для проведення впізнання, яких має бути не менше ніж двоє;
- 8) проведення інструктажу серед осіб, що будуть учасниками даної події.

Допит є невід'ємною передумовою для проведення впізнання. Підтримуючи погляди Є.Д. Лук'янчикова та О.М. Моїсєєва, зазначимо, що проведення попереднього допиту потерпілих або свідків не лише закладає основу підготовки до впізнання, а й виступає ключовим чинником, що

обґрунтовує доцільність застосування цієї слідчої дії, забезпечує її ефективний перебіг, достовірність отриманих результатів та їх обґрунтовану оцінку [109, с. 30].

При допиті слідчий повинен враховувати, що запам'ятуванню та збереженню в пам'яті, а в подальшому й відтворенню, сприяють такі основні фактори: свідоме запам'ятовування об'єкту, мінімально невеликий проміжок часу між подією та моментом сприйняття, нормальний стан організму, вік особи.

Під час проведення допиту, слідчий повинен з'ясувати такі обставини:

- Час, місце та обставини події;
- Загальні та характерні риси, ознаки та прикмети зовнішності злочинця (анатомічні, функціональні, особливі прикмети, супутні ознаки);
- Умови за яких особа, що впізнає бачила особу, що пред'являється для впізнання;
- Місце спостереження, відстань між об'єктом впізнання та особою, а також час протягом якого спостерігався об'єкт;
- Чи знайомі між собою допитуваний та особа, що пред'являється до впізнання;
- У якому стані знаходилася особа, що буде впізнавати, під час спостереження (алкогольне/наркотичне сп'яніння, душевне хвилювання), психологічний стан та фізичний;
- Чи наявна зацікавленість свідка (потерпілого) у результаті справи.

Як зауважує Є.Д. Лук'янчиков, слідчий повинен завчасно стимулювати та координувати як когнітивну активність впізнаючого, так і його волеві зусилля [109, с. 48].

При прийнятті рішення про проведення впізнання слідчий має впевнитися, що жодні обставини не будуть перешкоджати проведенню даної дії. Має з'ясувати чи є у особи, що буде впізнавати, фізичні чи психологічні

вади, можливо останній перебуває у стані сп'яніння (алкогольного/наркотичного), сильного душевного хвилювання чи афекту; можливо останній уже бачив раніше об'єкт впізнання при проведенні інших слідчих дій, або оперативно-розшукових. За наявності таких підстав уповноважена особа має відмовитися від проведення впізнання.

Щодо приміщення у якому може бути проведена вказана дія, то слід наголосити, що воно має бути достатньо просторе та мати добре освітлення, щоб не спотворювати риси об'єкта впізнання. Необхідно вжити дій, що особа, що впізнає, до самого проведення впізнання не зустрілася з об'єктом впізнання, для цього вказаних осіб запрошують у різні часові проміжки до відділу поліції.

Категорично заборонено показувати такій особі об'єкт впізнання до проведення самої ж дії.

Щодо осіб, які залучаються до проведення такої слідчої дії входять: особа, що буде впізнавати; особа, яка підлягає до впізнання; не менше двох статистів, що певною мірою схожі між собою (має бути не менше двох); поняті, яких також має бути не менше двох і вони не мають бути зацікавленими особами; працівник, що проводить дану слідчу дію. Також, можуть бути залучені і треті особи, які не є обов'язковими учасниками впізнання: спеціаліст, педагог, психолог, лікар, судовий медик.

Особи ж, що пред'являються до впізнання повинні бути схожі між собою та не мати різких відмінностей у зовнішності, оскільки суб'єкт впізнання, порівнює їх не лише із образом, що залишився у його пам'яті, а й між собою. Бажано, щоб б особа підозрюваного при проведенні даної дії була в одязі, який вона носила під час досліджуваної події. Важливо, щоб особи, які є статистами, не були знайомі особі, що впізнає.

Предмети ж пред'являються до впізнання разом з іншими однорідними предметами, що не мають загальних зовнішніх відмінностей.

Особа, на яку було вказано під час проведення даної дії має назвати себе, якщо вона відмовляється, то це робить слідчий.

Також суб'єкт має пояснити за якими ознаками відбулося впізнання, за яких обставин він бачив цю особу, при цьому слідчий може ставити уточнюючі питання.

Пред'явлення для впізнання може використовуватися не тільки для встановлення особи підозрюваного, але й для встановлення потерпілого, труп якого було виявлено, а відомості про нього відсутні. Для розшуку трупа потерпілого слід встановити, чи не були за період зникнення потерпілого виявлені невпізнані трупи (або їх частини), прикмети яких співпадають з ознаками зовнішності зниклого. За умови виявлення трупа невідомої особи слід ідентифікувати потерпілого шляхом пред'явлення його трупа або частин останнього, а також виявлених при ньому речей, одягу, взуття для впізнання родичам чи іншим близьким особам. Якщо у слідчого є версія про особистість потерпілого, він допитує особу, що може знати потерпілого про його прикмети за якими можна провести впізнання. Якщо особа опізнала труп, то слід встановити за якими саме ознаками відбулося впізнання та впевнитися, що такі прикмети наявні.

В.Ю. Шепітько висловлює думку, що впізнання трупа слід проводити у тому одязі, що є на ньому [197, с. 321]. Однак, існує ризик того, що особу можуть впізнати за одягом, а не за анатомічними/морфологічними ознаками.

Коли з об'єктивних причин проведення процедури впізнання неможливе, встановлення особи потерпілого здійснюється шляхом залучення судово-медичних, судово-біологічних, фотопортретних, дактилоскопічних та інших профільних експертиз.

У розслідуванні вбивств через необережність іноді виникає потреба у проведенні освідування підозрюваного. **Освідування особи**, яке як слідча дія передбачено ст. 241 КПК України, є різновидом слідчого огляду і має певну мету.

За визначенням Т.В. Садової, метою освідування є встановлення наявності або відсутності на тілі живої особи особливих ознак—відбитків злочину, тілесних ушкоджень чи інших природних характеристик—що

мають процесуальне значення для з'ясування обставин кримінального провадження [145, с. 116].

К.О. Чаплинський цілком слушно визнає сутність освідкування безпосереднє сприйняття слідчим об'єкта з метою виявлення слідів злочину з'ясування певних обставин учиненого злочину, скласти уявлення про його механізм та особу злочинця, що переходять від слідства та суду [189, с. 167].

У частині 2 статті 241 КПК України встановлено юридичну (правову) підставу проведення освідкування, якою є постанова. Стосовно фактичних підстав проведення цієї слідчої (розшукової) дії законодавець досі не визначився. Тому встановлення фактичних підстав освідкування є нагальною потребою, а їх сутність є предметом дискусії.

Складно дати вичерпний перелік фактичних підстав проведення освідкування, оскільки в кожному конкретному випадку вони обумовлюються обставинами розслідуваного злочину й характером наявних відомостей. Однак, аналізуючи судову та слідчу практику, можна дійти висновку, що фактичними підставами проведення освідкування особи підозрюваного при вбивстві з необережності можуть бути:

- затримання особи, що підозрюється у вбивстві на місці злочину або відразу після його вчинення;
- необхідність встановлення обставин події. Освідкування може допомогти зібрати докази про механізм події, наявність і характер слідів на тілі підозрюваного;
- виявлення фізичних ознак і прикмет. Наприклад, наявність ушкоджень, характерних для певного виду дій (шрами, синці), які можуть вказувати на причетність до злочину;
- встановлення зв'язку особи з певними предметами. Пошук слідів, таких як кров, шкіра або волосся, які можуть бути виявлені на тілі чи одязі підозрюваного. Освідкування може бути фактичною підставою для проведення обшуку особи, оскільки при цьому можна виявити ті предмети

одягу, у яких був підозрюваний під час вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до змісту положень статті 241 КПК України за суб'єктами проведення можна виділити два види освідування:

- слідче освідування, яке проводять безпосередньо слідчий чи прокурор;
- судово-медичне освідування, яке проводять судово-медичний експерт або лікар.

За оцінкою І.М. Янченка, медичне освідування поділяється на дві форми: а) судово-медична експертиза, що має на меті вирішення спеціалізованих питань у галузі судової медицини; б) медичне освідування, яке здійснюється лікарем за дорученням слідчого, здебільшого на до-кримінальному етапі провадження [206].

Кримінальне процесуальне законодавство України не передбачає випадків обов'язкового проведення медичного освідування. Слідчий має право самостійно ухвалювати рішення щодо його проведення, спираючись на зібрані матеріали кримінального провадження, з урахуванням загального плану досудового розслідування та необхідності визначення найбільш ефективних слідчих, процесуальних або не процесуальних заходів для перевірки висунутих версій. Водночас, процесуальне законодавство встановлює конкретні умови для здійснення медичного освідування.

Згідно з частиною 2 статті 241 КПК України, проведення слідчого освідування можливе лише на підставі постанови дізнавача, слідчого або прокурора. Такий процесуальний документ повинен базуватися на наявних фактичних даних, що свідчать про можливість існування на тілі певної особи слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. Постанова є єдиною юридичною підставою для проведення цієї слідчої (розшукової) дії, виконання якої є обов'язковим для всіх учасників кримінального провадження.

Загалом можна визначити певні процесуальні особливості проведення освідування при вбивстві з необережності, дотримання яких має забезпечити законність і доцільність такої слідчої дії. У першу чергу, це юридичне обґрунтування. Освідування повинно бути проведено за постановою дізнавача, слідчого або прокурора, примусове освідування - на підставі постанови прокурора.

Доцільно під час освідування забезпечити участь медичного фахівця, оскільки останній має досвід у проведенні такої процедури. Лікар здійснює медичний огляд, щоб визначити наявність тілесних ушкоджень, їх характер і можливі причини виникнення. Також останній може за дорученням слідчого, прокурора взяти біологічні зразки для подальших експертиз, наприклад, крові або тканин, які можуть стати доказами у справі (ст. 245 КПК). Участь лікаря є важливою для забезпечення якісного документування медичних даних, що можуть суттєво вплинути на результати розслідування.

Документування процесу освідування, як і інших слідчих (розшукових) дій, є надзвичайно важливою. Всі деталі проведеного освідування фіксуються у протоколі, який включає дату, час, місце проведення, особи, які беруть участь і детальний опис виявлених ознак або слідів. Медичний працівник, як уже зазначалося, готує висновок з результатами огляду, вказуючи наявність ушкоджень, їх характер, походження, а також інші важливі медичні дані. За можливості додаються фотографічні матеріали, що документують місцеположення та стан ушкоджень на тілі особи або інші важливі елементи, а також можуть бути використані схематичні зображення для кращого розуміння. Усі документи, що стосуються освідування, мають бути включені до матеріалів кримінального провадження, щоб в подальшому їх можна було використати в суді. Протокол та всі інші документи підписуються всіма особами, які брали участь в освідуванні, зокрема слідчим, медичним працівником, понятими. Документування має бути ретельним та об'єктивним, аби забезпечити правомірність і використання зібраної інформації під час досудового розслідування та судового розгляду.

У будь-якому випадку, при проведенні будь-якої слідчої (розшукової) дії, має бути забезпечено дотримання прав особи, не є виключенням і проведення освідування. Особу, щодо якої проводиться освідування, мають проінформувати про підстави та мету процедури, сюди ж входить інформація про її права та обов'язки. Освідування має проводитися за згодою особи, а вразі відмови проводиться примусово за постановою прокурора (ч.2 ст. 241 КПК). Під час проведення освідування, особа має право мати адвоката, щоб забезпечити дотримання своїх прав та законних інтересів. Обов'язково процедура має проводитися з повагою до особистої гідності, без дискримінації чи приниження. Результати освідування повинні бути конфіденційними та використовуватися виключно у межах кримінального провадження. Інформація, що отримана під час проведення освідування, не повинна розголошуватися стороннім особам. Не слід забувати і те, що особа може оскаржити дії слідчих органів у разі порушення її прав у відповідні інстанції, тому дотримання законності та інших загальних принципів проведення процесуальних дій є важливим аспектом.

Щодо конфіденційності інформації при освідуванні особи при розслідуванні вбивства з необережності слід пам'ятати, що це є вельми важливим для захисту прав особи та збереження таємниці слідства. Результати освідування мають бути доступними лише для осіб, що безпосередньо залучені до розслідування, таких як слідчі, прокурори, сторони чи їх адвокати. Персональні дані, отримані під час освідування, повинні бути захищені відповідно до законодавства про захист персональних даних, щоб запобігти їх несанкціонованому розголошенню. Інформація, що отримана в ході проведення освідування, може бути використана лише для цілей досудового слідства та судового розгляду.

А. І. Кунтій відзначає, що чинне законодавство не передбачає можливості проведення медичного освідування з метою встановлення стану сп'яніння [102, с. 176]. Однак для забезпечення оперативності, повноти та неупередженості досудового розслідування доцільно включити визначення

факту наявності або відсутності сп'яніння до завдань судово-медичного дослідження підозрюваного у вчиненні вбивства. З огляду на те, що вбивства з необережності зазвичай відбуваються в стані алкогольного сп'яніння, такий підхід є обґрунтованим, адже встановлення цього стану слугує обтяжуючою обставиною при складанні обвинувального висновку.

Таким чином, освідування відіграє важливу роль у розслідуванні вбивств через необережність, оскільки сприяє з'ясуванню важливих обставин справи. Освідування допомагає виявити ушкодження на тілі потерпілого та їх характер. Аналіз отриманих результатів може допомогти встановити зв'язок між діями підозрюваного та наслідками, що настали, підтверджуючи чи спростовуючи факт необережності. Під час освідування можуть бути виявлені інші важливі обставини або сліди, які раніше не були враховані, такі як сліди боротьби чи взаємодії. Результати освідування можуть бути використані для перевірки показань підозрюваного або свідків, допомагаючи з'ясувати, наскільки вони відповідають дійсності. Також дана слідча (розшукова) дія є важливим інструментом для юридичного закріплення доказів у кримінальній справі, що значно впливає на хід та результати судового розгляду.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЛЬШОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

3.1. Складання та реалізація програми подальшого етапу розслідування вбивств через необережність

На етапі подальшого розслідування слідчим проводиться значна частина роботи зі збирання, дослідження, оцінки і використання доказів для вирішення всіх завдань розслідування, встановлення обставин кримінального правопорушення в повному обсязі, встановлення особи підозрюваного, на основі чого складається обвинувальний акт [174, с. 196-197].

Планування подальшого етапу розслідування вбивств через необережність здійснюється в залежності від ступеня вирішення завдань його початкового етапу та слідчої ситуації, яка склалась після завершення останнього. Основною метою початкового етапу розслідування, як вже говорилося, є невідкладне виявлення слідів та інших джерел інформації щодо кримінально-релевантної події, яка розслідується, для надання їй правильної кримінально-правової оцінки, з'ясування обставин події та даних стосовно винної особи. Обсяг і якість вирішення слідчим вказаних завдань і утворюють відповідну слідчу ситуацію. Розглянемо особливості подальшого етапу розслідування вбивств через необережність, виходячи з найбільш поширених типових слідчих ситуацій.

Доволі сприятливою для розслідування є ситуація, у відповідності до якої з джерел інформації *вбачаються дані, щодо наявності вбивства з необережності, обстановка на місці події не змінена, а підозрюваний відомий і затриманий*. Програма проведення подальшого розслідування спрямована на перевірку зазначених даних і включає в себе: 1) допит затриманого у підозрі вчинення вбивства через необережність; 2) проведення особистого обшуку підозрюваного та по місцю його мешкання; 3) огляд одягу, взуття, засобів, знарядь злочину та інших речових доказів, що мають відношення до події, що розслідується; 4) допит свідків, на яких вказує

підозрюваний, а також раніше допитаних осіб (очні ставки); 5) слідчі експерименти; 6) призначення і проведення необхідних судових експертиз.

Друга слідча ситуація характеризується тим, що *основні обставини вбивства через необережність з'ясовані, особа підозрюваного встановлена, але не затримана*. У даній слідчій ситуації необхідно продовжувати збір і перевірку доказів щодо сутності і обставин вчинення злочину, а також доказів, що вказують на винуватість конкретної особи. Неможливість затримання підозрюваної особи зразу після вчинення ним вбивства зумовлюється найчастіше тим, що така особа покидає місце події і приховується від слідства, сподіваючись якимось чином уникнути притягнення до відповідальності. У цій слідчій ситуації потрібно негайно використати всі слідчі та оперативні можливості для його розшуку: допити його родичів, співмешканців, друзів, колег по роботі щодо можливого місця його перебування; провести обшуки за місцем його постійного або тимчасового проживання, у його родичів та знайомих з метою виявлення самого підозрюваного, який можливо ними приховується, знарядь і засобів вчинення вбивства, одягу і взуття, в які він був одягнений в момент вчинення злочину, або отримання відомостей щодо вірогідного місця його перебування; за необхідності проводяться і відповідні негласні слідчі (розшукові) дії. Такі слідчі (розшукові) дії і оперативно-розшукові заходи спрямовані на встановлення місця знаходження підозрюваного та його подальше затримання.

Після затримання проводиться його допит, особистий обшук, слідчий експеримент для перевірки його показань, очні ставки між ним та іншими учасниками події для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях та усунення відповідних протиріч. Якщо підозрюваний не визнає своєї вини, необхідно старанно перевіряти його аргументи (наявність алібі, невірне сприйняття і тлумачення його дій свідками тощо). Слідчому необхідно побудувати несуперечливу систему наявних доказів і логічних висновків та вміло застосувати тактику їх використання для спростування неправдивих

показань підозрюваного та його викриття у вчиненому вбивстві. У даній ситуації особливу увагу слід звернути на тактику затримання та допиту підозрюваної особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України, затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, що застосовується з підстав та в порядку, передбаченому цим кодексом [96]. Загалом, тактичну операцію «Затримання злочинця» утворюють комплекс організаційних, розвідувальних, оперативно-розшукових заходів, слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. Такі дії на пряму залежить від ступеню тяжкості кримінального правопорушення, в рамках розслідування якого вона буде проводитися [37].

Отже, затримання підозрюваної особи є запобіжним заходом, а також певною тактичною операцією. КПК України передбачає два види затримання:

- 1) затримання підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу (ст.ст. 187-191 КПК України);
- 2) затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, яке в свою чергу поділяється на законне затримання (ст. 207 КПК України) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України). У даному дослідженні слід розглянути саме другий вид затримання.

Відповідно до законодавства затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строку у 72 години з моменту затримання.

Обов'язковою умовою є те, що будь-який із вищевказаних органів досудового розслідування має протягом 24 годин з моменту затримання орган вручити особі, що була затримана повідомлення про підозру. Інколи буває, що таку повідомлення вручити неможливо, тоді особа підлягає негайному звільненню.

Доволі значну роль має місце затримання особи, дана категорія несе юридичне значення для забезпечення належного виконання доставлення затриманого до органу досудового розслідування, а також встановлення

моменту затримання, що заздалегідь установлює законність обчислення строку затримання.

Встановлення місця затримання має неабияке тактичне значення, оскільки впливає на засоби затримання, збереження доказів, попередження протидії з боку затриманого та забезпечення безпеки як учасників затримання, так і громадян, що опинилися в цьому місці.

В літературі наголошується, що затримання особи за підозрою у вчиненні злочину «включає досить широкий комплекс методів пізнання, адже воно містить як елементи безпосереднього візуального спостереження, так і елементи огляду та особистого обшуку» [97, с. 516], тобто може розглядатися як тактична операція.

Затримання особи, яка підозрюється у вбивстві з необережності є складним процесом, що вимагає врахування низки правових і тактичних аспектів. В правовому аспекті для затримання особи, що підозрюється у вчиненні такого злочину, повинна існувати наявність достатніх підстав, у відповідності до яких можна вважати, що саме дана особа вчинила кримінальне правопорушення, яке розслідується. На це вказують такі факти як свідчення очевидців, речові докази, документи, експертні висновки або ж інші.

Затримання є виправданим, коли існує ризик, що підозрюваний може втекти, або переховуватися, чи іншими способами буде намагатися уникнути відповідальності. Також, затримання підозрюваного у такому випадку, допоможе мінімізувати ризик знищення доказів або тиск на свідків. Тобто рішення про затримання підозрюваного і подальшим триманням під вартою приймається тільки у відповідності до положень ст.ст.176-178 і 183 КПК України.

Затримання підозрюваного у вбивстві з необережності має і свої тактичні аспекти. У першу чергу, затримання повинно проводитися якомога швидше, після виявлення особи підозрюваного, щоб уникнути втрати доказів, свідчень.

Потім, враховуючи, що вбивство з необережності може відбутися під впливом випадкових факторів, процесуальній особі важливо дотримуватися особистої безпеки та певної обережності, щоб уникнути ескалації ситуації. Обов'язково, при затриманні підозрюваного мають бути забезпечені усі права останнього, включаючи право на адвоката, недопущення використання методів тиску чи примусу для зізнання.

Якщо підозрюваного у вчиненні вбивства через необережність не вдалося затримати на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення чи переслідування з причини втечі винної особи і подальшого переховування від правоохоронних органів, необхідно здійснити її *розшук*.

Розшук конкретної підозрюваної особи вважається функцією оперативних підрозділів та органів досудового розслідування [87, с. 723] і входить в коло оперативно-тактичних завдань [3, с. 1, 27; 129, с. 34]. Висловлюється думка, що розшук підозрюваної особи відноситься до стратегічних завдань оперативно-розшукової діяльності [130, с. 24]. Гадаємо, що тут доцільно сприйняти позицію тих вчених, які вважають, що оперативно-тактичні завдання за своєю спрямованістю сприяють досягненню тактичної мети в конкретній оперативно-тактичній ситуації [133, с. 234-235], до яких відноситься і розшук особи, що ухиляється від кримінальної відповідальності.

Щодо загального поняття розшуку, то прийнятним слід вважати таке: розшук - це комплекс оперативно-розшукових заходів та слідчих розшукових дій які проводяться з метою отримання інформації про ймовірні місця переховування, перебування розшукованих та ідентифікації встановлених осіб [2, с. 102].

Таким чином, можна вважати тактичною операцією «Розшук підозрюваного», що проводиться за допомогою слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, і характеризує одну із форм взаємодії слідчого і співробітників оперативних підрозділів.

Після встановлення конкретного місця перебування підозрюваного у вчиненні вбивства, за дорученням слідчого оперативними підрозділами проводиться його затримання і за ухвалою слідчого судді обирається тримання під вартою як одного з запобіжних заходів у зв'язку з переховуванням підозрюваного від органів досудового розслідування (ст. 176 і п. 1ч. 1 ст. 177 КПК України).

Після затримання особи, що підозрюється у вчиненні вбивства через необережність, негайно проводиться його допит.

На подальшому етапі розслідування, після проведення першочергових слідчих дій (огляд місця події, допит очевидців, призначення експертиз), слідчий формує програму дій, спрямовану яка має бути спрямована на: 1) уточнення механізму події — через додаткові експертизи, слідчі експерименти, відтворення обстановки; 2) перевірку версій — слідчі версії щодо обставин події, суб'єкта відповідальності, мотивів та форми вини; 3) забезпечення доказів вини чи невинуватості — збір документальних, речових та цифрових доказів, повторні допити; юридичну оцінку дій особи — аналіз ступеня необережності, порушення норм чи стандартів поведінки.

Програма подальшого етапу досудового розслідування має в себе включати:

1. Аналітичний компонент, тобто аналіз наявних матеріалів провадження, оцінка повноти доказової бази, формування слідчих версій;
2. Оперативно-пошукові дії, а саме: отримання оперативної інформації щодо нових свідків чи обставин події; у разі необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД).
3. Слідчі дії, які охоплюють: повторні допити потерпілих, свідків; призначення додаткових або повторних експертиз; слідчий експеримент або відтворення обстановки.
4. Процесуальні рішення, а саме: повідомлення про підозру; обрання запобіжного заходу, якщо є певні ризики у поведінці підозрюваного; складання обвинувального акта.

Необхідно вказати, що програма подальшого етапу розслідування має свої особливості у реалізації, наприклад, всі дії мають бути погоджені з процесуальним керівником (прокурором), тобто першою особливістю є узгодженість. Слідчий має бути готовим до корекції плану в разі виявлення нових обставин. Програма не є статичною — вона змінюється у відповідь на результати виконаних дій, тобто прослідковується певна гнучкість. Обов'язковим елементом є правова обґрунтованість, усі дії повинні відповідати КПК України, визначених принципів.

Іноді прослідковуються помилки при реалізації програми, однак можна стверджувати, що вони є у певному значенні типовими, а саме: недооцінка ролі непрямих доказів; ігнорування експертного потенціалу; формальний підхід до слідчих дій; неврахування психологічних аспектів поведінки свідків.

Загалом, якщо під час розслідування даного виду кримінального правопорушення запровадити чітко структуровану програму дій, то це дозволить: підвищити ефективність розслідування; уникнути дублювання чи втрати часу; забезпечити всебічність та повноту встановлення обставин; зміцнити довіру суспільства до правоохоронної системи.

Розслідування вбивств через необережність потребує зваженого підходу, з урахуванням специфіки кожної конкретної ситуації. Програма подальшого етапу розслідування має бути науково обґрунтованою, тактично гнучкою та юридично захищеною. Її ефективна реалізація сприяє досягненню головної мети кримінального провадження — встановленню істини та забезпеченню справедливості.

3.2. Тактика і технологія допиту підозрюваного, обшуку та слідчого експерименту

Допит розглядають як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством форму вербальної взаємодії зі свідком або підозрюваним, під час якої слідчий (прокурор, суддя) із застосуванням допустимих практичних

прийомів і методик психологічного впливу отримує та занотовує в протокол усні відомості про обставини, що мають значення для розслідування кримінального провадження [185, с. 191].

Відповідно до загального правила, *допит* підозрюваного слід проводити одразу після його затримання, щоб позбавити його часу для осмислення свого правового становища, вироблення єдиної лінії захисту, оцінки обсягу доказів, що знаходяться у слідства, та організації протидії досудовому розслідуванню [74, с. 427].

Проте в окремих випадках допускаються винятки, зокрема коли підозрюваний перебуває в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або тяжкого фізичного стану внаслідок отриманих тілесних ушкоджень, завданих учасниками події. Слід враховувати, що підозрюваний володіє значно ширшим масивом інформації, ніж свідки. Для забезпечення належної якості допиту слідчому слід здійснити ґрунтовний аналіз усіх матеріалів кримінального провадження та зібрати вичерпні відомості про особистість підозрюваного (біографічні дані, сімейний та соціальний статус, побутову поведінку, міжособистісні стосунки тощо). На підставі цього необхідно сформулювати перелік запитань та розробити детальний план допиту, визначити тактичні прийоми й методи опитування, а також підготувати речові докази, що можуть бути використані в ході реалізації запланованих тактичних заходів [97, с. 459].

Доцільно порекомендувати таку програму допиту підозрюваного: 1) чому і коли він опинився на місці події; 2) чи були знайомі між собою підозрюваний і потерпілий і якщо так, то на підставі чого та як давно вони познайомились; 3) яким чином і з якою метою вони зустрілися; 4) характер взаємовідносин між підозрюваним і потерпілим; 5) які події передували вчиненню злочину, мотиви і цілі, якими керувався підозрюваний, у своїх діях у цей час; 6) місце, час та інші умови вчинення злочину; 7) чи погрожував попередньо підозрюваний потерпілому; 8) що стало безпосереднім приводом до насильницьких дій та у якому емоційному стані знаходились

підозрюваний і потерпілий; 9) яким саме чином, та в якій черговості, за допомогою яких засобів були спричинені дії підозрюваним стосовно потерпілого та які поранення (травми) отримав останній; 10) якою була поведінка підозрюваного після нанесення ним тілесних ушкоджень або вчинення ним інших дій, що призвели до смерті потерпілого; 11) які особи були свідками події; 12) з якої причини він покинув місце події і приховувався від розслідування; 13) чи вважає підозрюваний, що є певні фактори, які пом'якшують або можуть виключати його відповідальність.

Іноді трапляються випадки, коли підозрювана особа відмовляється надавати відповіді на запитання слідчого. Необхідно зафіксувати у протоколі допиту підозрюваного, що останній відмовився відповідати на певні питання або ж свідчити про певні обставини, зазначивши мотиви такої відмови, у разі їх повідомлення [113].

Необхідно також врахувати, що підозрюваний має право утриматися від відповіді не на всі запитання, а лише на окремі, і така відмова не може тлумачитися як загальна відмова від дачі показань. У разі відмови від відповіді на конкретні питання слідчий зобов'язаний оформити протокол згідно з вимогами закону, чітко зазначивши ті питання, на які підозрюваний відмовився відповідати, а також мотиви його відмови [38].

У випадку, коли підозрювана особа заперечує свою причетність до вчиненого кримінального правопорушення та посилається на наявність алібі, необхідно ретельно зафіксувати цю інформацію в протоколі допиту, а також відобразити всі фактичні дані, які вона наводить на підтвердження своїх заперечень щодо позиції слідчого. Детальне встановлення і документування всіх обставин події, викладених підозрюваним, дозволить надалі здійснити їх перевірку з урахуванням отриманих доказів. Тактичні прийоми проведення допиту за таких умов мають корегуватися залежно від специфіки обставин справи, психологічних характеристик підозрюваного та наявного в слідства доказового масиву.

У разі, коли виникає конфліктна ситуація, слідчому необхідно прагнути встановити контакт з підозрюваним, створивши атмосферу, у якій останній буде відчувати довіру до слідчого, його неупередженість до його показань, а тому стане давати правдиві показання. Не слід тиснути на допитуваного, краще використовувати довірливий тон спілкування, використовуючи тактику процесуального інтерв'ю [124; 173].

Незалежно від поведінки і позиції підозрюваного у кримінальному провадженні слід проводити його допит на основі принципів міжнародно-правових актів щодо забезпечення і дотримання загальнолюдських стандартів. Міжнародні стандарти прав людини інтерпретуються як узагальнені й загальновизнані положення, закріплені в міжнародно-правових актах, які встановлюють мінімальний обов'язковий рівень гарантування прав людини в демократичному суспільстві та відтворюють їх нормативний зміст у положеннях національного законодавства [90, с. 108].

Тактичні методи, застосовувані під час допиту, можуть включати як емоційний вплив (спрямований на стимулювання зізнання та демонстрацію щирого каяття як чинника пом'якшення відповідальності, формування в підозрюваного завищеного враження про обсяг наявної в слідства інформації тощо), так і раціональні прийоми, що базуються на логічному аргументуванні та обґрунтуванні оцінки представлених фактів.

При формулюванні запитань, слід пам'ятати, що такі мають бути чіткими та відкритими, щоб заохотити підозрюваного надавати розгорнуті відповіді, уникаючи таких запитань, де відповідь передбачає «так/ні». Необхідно спочатку запитувати у підозрюваного про загальні обставини події, поступово переходячи до окремих з максимальною їх деталізацією. Щодо пред'явлення доказів при допиті, то їх необхідно подавати підозрюваному поступово, перевіряючи його реакцію на кожен з них, щоб уникнути суперечностей у показаннях підозрюваного. Слід звертати увагу на невербальні сигнали тіла підозрюваного, його міміку, жести, або ж тон

голосу, такі особливості дозволять виявити неточності у показаннях або суперечливі аспекти в розповіді.

У випадках, коли підозрюваний заперечує свою провину, ключові завдання застосування організаційно-тактичних засобів, за В.А. Журавелем, полягають у нейтралізації конфліктної ситуації та максимальному отриманні достовірної інформації. Це завдання має тактичний характер і вимагає використання системи прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту та виявлення неправдивих свідчень. Конкретний зміст цих прийомів визначається причинами виникнення конфлікту та мотивами особи, що надає хибні показання [47, с. 269].

У разі, коли підозрюваний заперечує свою причетність до вчинення кримінального правопорушення, обов'язковою організаційно-процесуальною умовою є проведення повторного допиту. Під час його проведення доцільно застосувати комплекс тактичних прийомів, що дозволяють спростувати раніше надані підозрюваним оманливі відомості, а саме: залучення свідчень інших учасників процесу (свідків, очевидців); демонстрацію матеріальних доказів; представлення висновків експертів; використання інших релевантних документів.

Допит підозрюваних у справах про вбивство з необережності становить особливий інтерес для слідчих, оскільки такі злочини часто стають результатом випадкових та непередбачуваних обставин. Належне проведення допиту може виявити важливі деталі, які допоможуть встановити справжні обставини події.

У разі, якщо вбивство сталося внаслідок нещасного випадку, підозрюваний, часто перебуваючи у стані шоку або відчаю, може не до кінця усвідомлювати подію, що відбулася. У такому випадку слідчий повинен проявляти розуміння та співчуття, оскільки підозрюваний може бути глибоко емоційно травмований. Важливо у такій ситуації слідчому забезпечити спокійну атмосферу, аби затриманий відчував себе у повній безпеці. Важливою є структура допиту, яка має бути чіткою. Починати допит слід з

встановлення контактних питань, які допоможуть підозрюваному стабілізувати свій психологічний стан, поступово переходячи до детальних запитань про подію злочину.

Таким чином, основою успішного допиту є встановлення психологічного контакту з підозрюваним. Слідчому важливо продемонструвати емпатію, підтримку і водночас професійну об'єктивність.

На початку допиту варто запропонувати підозрюваній особі послідовно і детально розповісти про зміст події, наслідком якої стала смерть потерпілого. Після вільної розповіді необхідно звернути увагу на невідповідності або пропуски у версії підозрюваного. При цьому слідчий має використовувати відкриті запитання, щоб підозрюваний правильно міг їх зрозуміти і дати на них чіткі відповіді. Слідчий має застосовувати нейтральні формулювання питань, щоб не викликати у підозрюваного певної негативної реакції, яка може вплинути на подальший допит.

Слідчому необхідно зрозуміти передумови, які призвели до трагічного випадку: можливо це були певні прорахунки з боку винної особи, не передбачення поведінки потерпілого, інших учасників події, наслідків своїх дій, що свідчать про необережну форму вини, а не умисел. В літературі зазначається, що у з'ясуванні завдання щодо встановлення форми вини вирішального значення набуває дослідження взаємовідносин між убивцею і жертвою [144, с. 15]. Проте недружні стосунки між злочинцем і жертвою не можуть однозначно свідчити про умисел на вбивство потерпілої особи. Тому всі обставини події, її механізм, поведінка учасників повинні з'ясовуватись у сукупності і взаємозв'язку, щоб уникнути помилки у встановленні форми вини підозрюваного.

Слід уникати прямого звинувачення підозрюваного, натомість варто поступово знайомити його з наявними у справі доказами, які можуть підтверджувати або ж спростовувати версію події у викладі підозрюваної особи. Такий тактичний прийом дозволить призвести підозрюваного до думки про повноту і правдивість показань, знайти при об'єктивному

викладенні всіх обставин події такі, що будуть пом'якшувати його провину. а також мотивувати підозрюваного до співпраці із органами досудового розслідування.

У розслідуванні вбивств, вчинених через необережність, в залежності від слідчої ситуації обшук може бути проведений як на початковому, так і на подальших стадіях розслідування. На початковому етапі він проводиться в ситуації затримання підозрюваного на місці вчинення злочину або зразу після нього. На подальшому етапі обшук проводиться після встановлення, розшуку і затримання підозрюваної особи, якщо злочинець втік з місця події і переховувався поза місцем постійного проживання.

Метою проведення обшуку є встановлення та документальне зафіксування обставин вчинення кримінального правопорушення, виявлення знарядь злочину або майна, отриманого внаслідок його вчинення, а також визначення місцезнаходження осіб, які перебувають у розшуку (ст. 234 КПК України) [96].

Обшук є важливою слідчою дією в процесі розслідування кримінальних правопорушень, оскільки він дозволяє виявити, зафіксувати і вилучити докази, які можуть мати ключове значення для розкриття злочину. Обшук допомагає знайти приховані або недоступні іншим чином матеріальні об'єкти, такі як знаряддя злочину, викрадені документи, речі, що підтверджують причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення.

Попри важливості обшуку, треба пам'ятати, що він повинен проводитися у суворій відповідності до встановлених кримінально-процесуальним законодавством процедур, щоб уникнути порушення прав і свобод громадян, а також забезпечити легітимність зібраних доказів. У ході затримання уповноважений службовий працівник здійснює особистий обшук затриманої особи. Водночас обов'язковою умовою є присутність щонайменше двох понять. Особистий обшук затриманої особи має проводитися працівниками тієї самої статі.

За визначенням В. Ю. Шепітька, обшук є слідчою дією, що полягає в примусовому огляді приміщень, споруд, земельних ділянок або окремих осіб із метою виявлення та вилучення предметів, які мають значення для розслідування, а також встановлення місцезнаходження осіб, що перебувають у розшуку [134, с. 118].

Обшук є примусовою слідчою (розшуковою) дією, що полягає в цілеспрямованому огляді приміщень, будівель та земельних ділянок, які перебувають у розпорядженні обшукуваної особи, її членів родини, а також відповідних організацій чи установ. Метою такого огляду є виявлення, документальне закріплення та вилучення знарядь злочину, вогнепальної та холодної зброї, предметів і цінностей, здобутих кримінальним шляхом, а також документів та інших об'єктів, що мають доказове значення для кримінального провадження. Крім того, обшук спрямований на встановлення місцезнаходження осіб, оголошених в розшук, та їх затримання [97, с. 519].

За словами Н. М. Деркач, обшук є одним із самостійних і найскладніших інститутів кримінального процесуального права, що належить до системи слідчих (розшукових) дій. Він пройшов тривалий еволюційний шлях свого становлення й розвитку, і, як свідчить нова редакція Кримінального процесуального кодексу України, продовжує збагачуватися сучасними ідеями, підходами та концепціями. При цьому його вдосконалення відбувається з урахуванням як міжнародного досвіду, так і вітчизняних напрацювань [39, с. 90].

І.В. Гловюк підкреслює, що обшук, як одна з форм невербальних слідчих дій, виступає ефективним інструментом збору й перевірки доказів у ході кримінального провадження [28, с. 142].

Таким чином, поняття «обшук» можна визначити як слідчу дію, що проводять органи досудового слідства за документами кримінального провадження з метою одержання судових доказів у випадках, порядку та формах, установлених процесуальними нормами.

У криміналістиці розрізняють такі види обшуків:

- 1) обшук жилих і нежилих приміщень (квартири, будинки, сховища, службові кабінети, гаражі, підсобні приміщення тощо);
- 2) обшук ділянок місцевості (подвір'я, садові ділянки, підсобні господарства, території, установи);
- 3) обшук особи, її тіла та одягу;
- 4) обшук транспортних засобів. Крім того, розрізняють обшуки: первинні та повторні; одиничні й групові (одночасні) [74, с. 191].

Перед проведенням обшуку особі пропонується добровільно видати знаряддя вчинення злочину та інше, що причетне до кримінального правопорушення.

Ефективність проведення обшуку забезпечується за умови, що кожний із його учасників володіє вичерпною інформацією про всі об'єкти, які підлягають розшуку, із чітким зазначенням їх характеристик і відповідних даних. Однак володіння вказаною інформацією особою, що підозрюється у вчиненні злочину, може мати наслідок переховування вказаних об'єктів, що причетні до кримінального правопорушення.

У криміналістичній науці тактика проведення обшуку поділяється на чотири етапи: підготовчий, оглядовий, детальний та завершальний. Кожен із цих етапів вирізняється специфічними особливостями та передбачає застосування відповідного набору тактичних прийомів, ефективне використання яких є запорукою успішного виконання слідчої дії.

Суть підготовчої стадії полягає у вивченні та аналізі матеріалів кримінального провадження, визначенні місця, часу проведення обшуку, учасників, об'єктів (людей, предметів) обшуку і тактичних прийомів його проведення. Попередньо складається план обшуку, в якому відображаються вказані позиції. Важливо організувати раптове проникнення слідчо-оперативної групи на об'єкт обшуку й у проведенні ряду необхідних організаційних дій. Для виконання цієї мети вживають необхідні заходи, завдяки яким група може непомітно прибути на місце проведення обшуку: залишають транспортний засіб неподалік від місця, що обшукується;

підходять до будинку і входять у нього поодиночі чи невеликими групами (від двох до трьох чоловік). В цей же час слідчий призначає спостереження за вікнами та за іншим виходом (якщо такий мається) [31, с. 35].

На оглядовій стадії слідчий здійснює систематичний обхід усього об'єкта—приміщення чи ділянки місцевості, що підлягає обшуку. Метою цього етапу є всебічне ознайомлення з просторовою організацією: кількістю та розташуванням кімнат, існуванням антресолей, вбудованих шаф, господарських та підсобних споруд. На основі отриманих даних визначається оптимальна послідовність пошукових дій, підбираються та розташовуються технічні засоби (кількість, тип і порядок застосування), окреслюються потенційні місця схованок. Окрім цього, слідчий вирішує організаційні питання: доцільність залучення додаткових оперативних працівників, фахівців відповідного профілю та технічних помічників, а також логістику транспортування необхідного обладнання.

Під час обходу обшукуваний інформується про наявність облаштованих схованок у житлових та господарських приміщеннях і запитується про їх призначення та користувачів. Слідчий може запропонувати добровільне надання ключів від таких сховищ із одночасним попередженням про можливість примусового доступу, або вимагати передачі предметів, документів і цінностей, зазначених у ухвалі про проведення обшуку, а також заборонених до обігу речей.

У детальній стадії, що безпосередньо слідує за оглядовою, застосовуються тактичні прийоми, які забезпечують повноту та послідовність пошуку. Найбільш уживаним є метод «суцільного обшуку», коли слідчий рухається за обраним маршрутом (наприклад за годинниковою стрілкою), щоб уникнути пропусків. За наявності обґрунтованих підстав може використовуватися вибірковий пошук, орієнтований на певні зони або предмети за оперативною інформацією. Рекомендується, однак, наближуватися до потенційних схованок поступово, що мінімізує ризик розкриття джерел інформації та підвищує ефективність пошуку.

КПК України встановлює, що у деяких випадках за рішенням слідчого чи прокурора може бути здійснено обшук осіб, які присутні під час обшуку, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що ці особи приховують при собі предмети або документи, які відіграють важливу роль в кримінальному провадженні (ч. 5 ст. 236 КПК) [96]. У такому разі слідчий:

- озвучує прийняте рішення учасникам обшуку;
- фіксує на відео час початку та закінчення проведення обшуку особи, оскільки такий обшук проводиться без відеозапису, особами тієї ж статі (слідчий, поняті, захисник, представник на вимогу такої особи). Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку;
- разом з понятими та захисником, якщо такий присутній, переходить в окреме приміщення (або видаляє з цього приміщення зайвих осіб) для проведення особистого обшуку;
- у разі виявлення у ході особистого обшуку особи речових доказів, після закінчення його проведення і відновлення відеозапису – такі речові докази детально фіксуються на відео.

На заключній стадії обшуку здійснюється документальне закріплення його результатів. На підставі проведеної слідчої дії складається протокол обшуку та відповідні додатки, що є обов'язковими для фіксації відомостей, які надалі слугуватимуть доказовою базою в кримінальному провадженні. Протокол може бути оформлений безпосередньо під час обшуку або після його завершення; на практиці його зазвичай укладають після повного огляду речей, предметів і документів. Це пояснюється тим, що саме слідчий має здійснювати оцінку доказового значення виявлених об'єктів, а не оперативний працівник, який може не мати достатніх знань для такого аналізу.

Одночасно з протоколом вирішуються питання вилучення та опечатування виявлених під час обшуку речей, предметів і документів, а також визначення умов їх подальшого зберігання. Після завершення цих дій

слідчий зачитує або інакше ознайомлює учасників із текстом протоколу, фіксуючи у ньому зауваження, заяви чи доповнення осіб, які були присутні під час слідчої дії. Далі всі учасники процедури — слідчий, поняті, обшукуваний та інші присутні — засвідчують вірогідність зафіксованого у протоколі своїми підписами. Після цього слідчий повідомляє дату й час закінчення обшуку, передає зацікавленим особам копію документа, а вже після виконання цих формальностей припиняється відеофіксація слідчої дії.

Відтак у процесі досудового розслідування за фактом убивства з необережності, за умови обґрунтованої потреби в проведенні обшуку, слідчий після узгодження з прокурором подає до слідчого судді відповідне клопотання. На цьому етапі він (або прокурор) зобов'язані надати суду докази, які свідчать про наявність підстав для здійснення слідчої (розшукової) дії та підтверджують доцільність клопотання. До поданих матеріалів мають бути долучені оригінали або належно засвідчені копії документів і інших доказів, якими обґрунтовуються доводи клопотання, а також виписка з Єдиного реєстру досудових розслідувань стосовно відповідного провадження.

Опитування працівників слідчих органів засвідчує, що потреба в обшуку житлового приміщення підозрюваного виникає вкрай рідко. Це пояснюється тим, що злочини даної категорії зазвичай мають побутовий характер, особа правопорушника залишається на місці події, а предмети та знаряддя злочину здебільшого знаходяться безпосередньо там. Водночас за наявності версії про умисне вбивство проведення обшуку в домашньому помешканні може виявитися доцільним, оскільки воно дає змогу виявити документи та інші речові докази, що свідчать про підготовку до злочину, а також про його мету й мотиви. Кожний обшук є індивідуальним за змістом і тактичними прийомами, оскільки залежить від конкретних обставин кримінального провадження, характеру об'єктів пошуку й особи злочинця, а також потребує розроблення специфічних організаційно-тактичних дій стосовно конкретної слідчої ситуації. Тому слідчому необхідно знати не

тільки загальні криміналістичні правила і рекомендації з його підготовки і проведення, але й врахування низки специфічних обставин що властиві саме даному кримінальному провадженню, а тому зумовлюють вибір і застосування тактичних прийомів нетипового характеру.

Проведення обшуку складається з низки організаційних заходів, процесуальних приписів і тактичних прийомів, спрямованої на «виконання таких завдань:

1) ознайомлення обшуканого з процесуальними документами, що дають дозвіл на проведення обшуку;

2) процесуальне оформлення залучення учасників обшуку, роз'яснення прав та обов'язків, мети й порядку проведення обшуку, повідомлення про застосування технічних засобів, забезпечення реалізації їх прав та обов'язків;

3) створення умов для постійного та якісного безпосереднього контакту учасників обшуку з об'єктом, який досліджують відповідно до попереднього розподілу завдань (шуканий об'єкт, власник приміщення, члени родини);

4) забезпечення інформаційної взаємодії між учасниками обшуку й досліджуваними об'єктами за допомогою методів пізнання;

5) одержання нової матеріальної доказової та орієнтуючої інформації, визначення її джерел;

6) перевірка, уточнення, доповнення наявної в кримінальному провадженні інформації;

7) забезпечення цілісності шуканих об'єктів від дій осіб, зацікавлених у їх приховуванні, фальсифікації або знищенні;

8) усунення суперечностей, наявних у матеріалах кримінального провадження;

9) перевірка загальних та окремих криміналістичних версій стосовно розслідування загалом і обставин, що перевіряють під час проведення обшуку, внесення до них відповідних коректив, висунення їх підстав і нових версій;

10) одержання слідчим у процесі обшуку доказової та іншої інформації від учасників обшуку;

11) фіксація перебігу проведення та результатів обшуку.

12) процес фіксації перебігу та результатів обшуку, особливо за умов використання таких методів фіксації, як фотозйомка та відеозапис» [1, с. 202].

Тактика обшуку в кримінальних провадженнях про вбивство з необережності, суттєво не відрізняється від тактики обшуку, який проводять під час розслідування будь-якого іншого виду вбивства. Досліджуючи зазначену проблематику, С.Ф. Денисюк та В.Ю. Шепітько виокремлюють такі прийоми обшуку:

« 1) за функціональною спрямованістю: тактичні прийоми, які мають на меті виконати пошукову функцію (аналіз окремих ділянок приміщення; зіставлення предмета пошуку з різними об'єктами місця обшуку; орієнтація на професійні навички особи відносно якої проводять обшук, тощо); тактичні прийоми, які сприяють комунікації з цією особою (постановка контрольних питань; використання навіювання у формі наказу);

2) за об'єктом спрямованості: тактичні прийоми, які здійснюють вплив на особу відносно якої проводиться обшук (словесна розвідка; роз'яснення мети обшуку); тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріальної обстановки (аналіз виявлених слідів та їхніх ознак; аналіз ознак предмета пошуку; використання можливостей типових аналогів тощо);

3) за особливостями реалізації: тактичні прийоми реалізує слідчий одноосібно; тактичні прийоми реалізує СОГ із розподілом ролей;

4) за широтою використання: тактичні прийоми, які використовують лише під час провадження обшуку (словесна розвідка; орієнтація на професійні навички особи, відносно якої проводять обшук); тактичні прийоми, які використовують у межах провадження різних слідчих дій (постановка тих чи інших питань; бесіда на абстрактну тему; роз'яснення необхідності надання допомоги органам розслідування тощо);

5) за характером інформації: тактичні прийоми, засновані на словесній інформації (бесіда на абстрактну тему; постановка нейтральних питань тощо); тактичні прийоми, що ґрунтуються на матеріалізованій інформації (показ аналога предмета пошуку); тактичні прийоми, засновані на логіко-розумовій інформації (аналіз ознак предмета пошуку; моделювання події, що сталася, тощо);

6) за характером слідчої ситуації: тактичні прийоми, які диференціюють залежно від виду ситуації обшуку» [38, с. 178-179].

Отже, зазначені тактичні прийоми та методи становлять дієвий інструментарій для виявлення об'єктів пошуку. Їх застосування під час проведення обшуку дозволяє слідчому здійснювати пошукові дії з високим ступенем спрямованості, враховуючи специфіку наявної слідчої ситуації. З метою виявлення біологічних слідів необхідно вилучати такі речові докази, як одяг підозрюваного, що міг бути на ньому під час вчинення злочину, знаряддя правопорушення та інші особисті предмети, здатні містити релевантну інформацію для досудового розслідування.

Особливу увагу слідчий має приділяти ретельному плануванню підготовчого етапу слідчої (розшукової) дії. Майстерність і професіоналізм полягають у вмінні динамічно комбінувати та варіювати тактичні прийоми й методи, своєчасно відмовляючись від одних і переходячи до інших, з урахуванням актуальних обставин справи.

Сторона обвинувачення у кримінальному провадженні має не лише зібрати докази вини підозрюваної особи, а й вжити всіх належних заходів для їх перевірки та оцінки. Однією із таких слідчих (розшукових) дій є ***проведення слідчого експерименту***.

Проведення слідчого експерименту в ході розслідування вбивств, вчинених через необережність, має свої тактичні особливості. Слідчий, дізнавач та прокурор не завжди на практиці використовують можливості слідчого експерименту, доволі часто під час його проведення допускають

помилки, що в подальшому призводить до неможливості використання його результатів у суді.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не дає визначення слідчого експерименту, але в загальному вигляді вказує на його мету і способи проведення.

Перевірку і уточнення певних відомостей проводять після того як слідчий отримає останні з показань свідків, огляду місця події, висновків судових експертиз, показань підозрюваного, після проведення інших першочергових слідчих дій, а тому слідчий експеримент відносять до подальшого етапу розслідування.

Визначення поняття слідчого експерименту наводиться в криміналістичній літературі. За визначенням Є. В. Пряхіна, слідчий експеримент є слідчою дією, що передбачає відтворення дій, обстановки та обставин певної події, а також проведення відповідних дослідів і випробувань з метою перевірки й уточнення відомостей, важливих для встановлення обставин кримінального провадження [156, с. 276].

Слідчий експеримент є спеціальною слідчою дією, що передбачає проведення цілеспрямованих дослідів і випробувань для перевірки зібраних доказів, здобуття нових доказових відомостей та оцінки слідчих гіпотез щодо можливості наявності тих чи інших фактів, значущих для розслідування кримінального провадження [77, с. 409]. У цьому визначенні мета слідчого експерименту розширюється з включенням у неї вказівки на отримання нових доказів, перевірку і оцінку слідчих версій, що суттєво збагачує систему доказової інформації.

Узагальнюючи наведені дефініції, слідчий експеримент слід розглядати як особливу слідчу дію, сутність якої полягає у симуляції механізму, обстановки та обставин події кримінального правопорушення шляхом проведення спеціалізованих дослідницьких операцій і випробувань. У ході цього процесу відбувається перевірка та уточнення фактичних відомостей, здобутих раніше внаслідок інших слідчих (розшукових) дій, а також набуття

нових або додаткових даних про саму подію, її конкретні обставини й поведінку учасників.

Загалом можна виділити певні види слідчого експерименту в залежності від його цілей: 1) можливості сприйняття зором чи слухом якого-небудь факту чи явища; 2) здійснення конкретної дії (проникнути в певний отвір в приміщення або винести через нього викрадену річ); 3) можливості виконати якісь дії за певний проміжок часу; 4) існування якого-небудь явища; 5) для перевірки спеціальних та професійних навичок особи; 6) з приводу з'ясування механізму події, її окремих обставині процесу утворення слідів кримінального правопорушення.

Слід вказати, що умови слідчого експерименту визначається самим змістом обставин, які перевіряються. Тобто при проведенні цієї слідчої дії мають бути створені аналогічні або ж максимально наближені умови до тих, в яких відбувалося кримінальне правопорушення, обставини якого відтворюються, перевіряються чи уточнюються [115].

Аналізуючи наукову літературу можна визначити ряд основних завдань, які виконує слідчий експеримент у провадженні:

- у першу чергу, це встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, які сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення;
- перевірка та уточнення фактичних даних, що були одержані за результатами попередньо проведених окремих слідчих дій (огляду, допиту);
- отримання нових доказів;
- встановлення, а також можливого усунення розбіжностей у показаннях підозрюваного, свідків чи потерпілих [165, с. 11].

Порівнюючи слідчий експеримент з іншими слідчими (розшуковими) діями можна стверджувати, що вказана дія, як і кожна, має свої особливості. По-перше, проведення слідчого експерименту передбачає попереднє

здійснення інших слідчих (розшукових) дій, оскільки він логічно впливає з уже наявної у кримінальному провадженні інформації. По-друге, ініціація слідчого експерименту повинна ґрунтуватися на наявності слідчої версії, яка ставить під сумнів достовірність певного факту чи обставини. По-третє, для організації експерименту необхідно виконати значний обсяг підготовчих заходів: розробити та забезпечити експериментальні умови, котрі сприятимуть відтворенню обстановки події, а також передбачити створення стимулів для добровільного виконання особою дій, здатних розкрити відомі лише їй відомості (зокрема щодо підготовки, вчинення та приховання злочину або попередньої злочинної змови) [150, с. 394].

У разі суттєвих змін у середовищі, призначеному для проведення експериментальних дій, вживаються заходи з відтворення (реконструкції) відповідних елементів. При цьому реконструкції підлягають не всі ділянки місця події, а лише ті його фрагменти, у межах яких необхідно здійснити дослід. Окрім того, під час перевірки показань слід забезпечити самотійність дій допитуваної особи, повністю виключивши будь-які підказки чи наводячі запитання з боку інших учасників слідчої дії.

Законом встановлено певні процесуальні положення щодо проведення слідчого експерименту, викладені у ст.ст. 223, 240 КПК України, а з них випливають вимоги, порушення яких тягне за собою настання шкідливих наслідків:

- його проведення допускається лише за умови, що при цьому не принижуються честь, гідність осіб, що беруть у ньому участь, і не створюється небезпека для їх здоров'я та життя;
- для його проведення потрібна присутність не менше двох понять;
- за необхідності у слідчому експерименті можуть брати участь свідки, потерпілі, підозрюваний, його захисник. Очевидці події, що перевіряється, запрошуються до участі у проведенні вказаної дії, щоб допомогти слідчому правильно відтворити обстановку події, вони також можуть давати свої пояснення про те як відбулася подія, її механізм. Очевидець може

повідомити слідчого про зміни в початковій обстановці місця події, про доцільність уточнення певних обставин події та запропонувати у спосіб, в який би краще було б це зробити:

- до участі у даній слідчій (розшуковій) дії може бути запрошений спеціаліст, який допомагає визначити зміст і черговість дослідів, операцій, пропонує план експерименту, добирає інструменти й матеріали, бере участь у проведенні самих дослідів, застосовує фото зйомку чи відеозапис, або ж інші технічні засоби, висловлює свою думку щодо точності отриманих результатів;

- у необхідних випадках, слідчий, прокурор проводить виміри та складає план, креслення, схеми, відбитки та зліпки, а також здійснює фотографування або/та відеозапис;

- якщо за умов слідчого експерименту необхідно проникнути до житла чи іншого володіння особи, то необхідно отримати згоду осіб, які проживають у ньому, або ж ухвалу слідчого судді на дозвіл здійснення дій на цих об'єктах.

Тактика проведення слідчого експерименту за досліджуваною категорією кримінальних правопорушень формується відповідно до загальних вимог процесуального законодавства та рекомендацій криміналістичної тактики й включає три послідовні етапи: підготовчий, робочий та завершальний. Перед тим, як проводити слідчий експеримент, необхідна попередня підготовка до нього, що складається з таких елементів:

- прийняття рішення про провадження слідчого експерименту;
- визначення цілей, з конкретизацією обставини, які можуть бути встановлені, уточнені або перевірені;
- визначення часу і місця проведення експерименту;
- забезпечення умов, максимально наближених до умов, що існували на момент події, обставини якої перевіряються;
- визначення кола учасників слідчого експерименту;
- підготовки об'єктів, необхідних для постановки дослідів;

– складання плану експерименту і забезпечення охорони місця його проведення [82, с. 305-306].

Слідчий експеримент розпочинається в кабінеті слідчого, де всіх залучених осіб ознайомлюють із сутністю та значенням цієї слідчої (розшукової) дії, зачитують їхні права і обов'язки, у тому числі положення статті 63 Конституції України, та фіксують згоду або відмову від участі. У разі відмови особи слідчий оформлює письмову заяву про її небажання брати участь. Якщо ж особа погоджується, її підлягає опитуванню в присутності слідчого або прокурора.

Рекомендується проводити окремий допит із чітко визначеним переліком питань, що підлягають перевірці в ході експерименту. Такий первинний допит, організований у службовому приміщенні, має ключове значення: він дозволяє встановити можливі розбіжності між показаннями, наданими на місці вчинення кримінального правопорушення, і висловленими під час експерименту, що суттєво сприяє точному з'ясуванню обставин справи.

Після встановлення слідчим обстановки місця події на підставі показань учасників та свідків, її слід відтворити, оскільки це має критичне значення для подальшого розслідування. У разі, коли первинний огляд не дав змоги зафіксувати всі деталі обстановки, перед початком відповідних слідчих (розшукових) дій слідчий повинен провести повторний або додатковий огляд. Під час нього необхідно визначити оптимальні точки для фото- та відеофіксації, а також перевірити, чи зберегла місцевість свій первісний вигляд без суттєвих змін. За будь-яких обставин до початку слідчої дії слідчому рекомендовано заздалегідь ознайомитися з характеристиками об'єкта чи ділянки, де планується проведення слідчих заходів, та вивчити їхні специфічні особливості.

Для проведення слідчого експерименту із підозрюваним у досліджуваному кримінальному правопорушенні, а також отримання бажаного результату слід запросити обмежене коло осіб. Вказана

рекомендація спрямована на те, щоб підозрюваний не «замкнувся» в собі та давав правдиві показання, які цікавлять слідчого.

Також, для проведення вказаної слідчої (розшукової) дії, окрім підозрюваного та, у разі наявності, його захисника, необхідно запросити двох незацікавлених осіб – понятих, двох працівників оперативних підрозділів з метою дотримання умов безпеки провадження слідчої (розшукової) дії, статиста (ів), спеціаліста-криміналіста, спеціаліста в галузі судової медицини, психолога.

При встановленні механізму виникнення тілесних ушкоджень, обставин їх заподіяння, перед призначенням судово-медичної експертизи доцільно проведення слідчого експерименту за участю судово-медичного експерта. Слід зауважити, що під час проведення досліджуваної процесуальної дії, не можна використовувати справжню зброю (холодну чи вогнепальну), засоби, що мають господарське призначення (ножі, сокири, лопати).

Слідчий експеримент рекомендується проводити безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення та в той самий період доби, коли відбулася подія, з урахуванням початкових умов освітленості й акустичної обстановки. Якщо виникає необхідність перевірити показання кількох осіб щодо одного й того самого місця, експеримент можна організувати або індивідуально з кожним учасником, або за одночасної присутності всіх залучених осіб, залежно від поставлених оперативно-тактичних завдань.

Крім проведення слідчого експерименту шляхом проведення певних дослідів або випробувань виникає інколи завдання з *перевірки показань підозрюваного чи свідка на місці події*, яку називають особливою формою чи підвидом слідчого експерименту. Завданням її є співставлення показань підозрюваного про обстановку на місці події з реальною його обстановкою, з'ясування питання про дійсне перебування особи на місці події, виявлення за допомогою показань особи прихованого нею трупа, викрадених речей,

засобів та знарядь злочину, інших слідів і доказів. Показання особи на місці події може супроводжуватись демонстрацією його дій з вчинення і приховування нею злочину та окремих його обставин [77, с. 417-419; 81, с. 312-314].

Під час проведення слідчого експерименту особа, показання якої підлягають перевірці, після вільного викладу обставин кримінального правопорушення вказує маршрут до місця події, необхідний для відтворення відповідних дій, обстановки та обставин. Учасник експерименту рухається попереду інших, самостійно обираючи шлях за орієнтирами та локальними особливостями місцевості, а також враховуючи об'єкти, пов'язані з подією. По прибутті на місце події він фіксує й коментує відмінності між нинішнім станом обстановки та тією, що мала місце під час події. Зміни в обстановці є характерними для вбивств із необережності, оскільки в подібних випадках учасники часто намагаються надати потерпілому першу медичну допомогу або сприяти приховуванню слідів злочину.

Слідчий має право ставити допитуваному запитання щодо окремих елементів і характеристик обстановки на місці події, а також про конкретні предмети та їхній зв'язок із встановлюваними обставинами кримінального правопорушення. Важливо, не лише детально опитувати особу на місці події, а й фіксувати реакцію такої особи, її жести, міміку, аналізувати надану інформацію, та у разі необхідності корегувати напрям дій.

У даній ситуації, скласти повний перелік конкретних питань не можна через індивідуальність мети проведення вказаної слідчої (розшукової) дії, або ж інші особливості обставин справи. Також важливо ставити запитання про суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, яка є головною при розслідуванні необережних вбивств. Слідчий, під час слідчого експерименту, має забезпечити застосування всіх допустимих методів пізнання: опитування, візуального спостереження, пошуку, експерименту. Однак, це не повинно призводити до знищення слідів кримінального правопорушення.

За спостереженням Є. В. Пряхіна, у разі коли під час слідчого експерименту підозрюваний стверджує, що не пам'ятає власних дій, слідчому доцільно застосувати спеціальний тактичний прийом, базований на положеннях психології, що вивчають залежність спогадів від діяльності людини. Суть цього прийому полягає в тому, що слідчий заохочує особу відтворити на місці лише ті фрагменти події, які вона здатна пригадати. Відтворення спогадів у природному контексті часто сприяє настільки глибокому «оживленню» пам'яті, що з'являються навіть раніше нібито забуті деталі. При цьому підозрюваний не лише відновлює окремі факти, але й уточнює їх, відкидаючи ті елементи, які суперечать реальній обстановці, та надає пояснення своїх попередніх свідчень [142, с. 96].

Завершальний етап проведення слідчого експерименту полягає у фіксації його результатів. У процесі експерименту слідчий або прокурор оформлює протокол, у якому детально відображаються хід дій та отримані відомості. У кінці документа зазначаються зауваження й заяви учасників, після чого протокол підписується всіма присутніми сторонами.

Слід підкреслити, що хід та результати слідчого експерименту мають документуватися за допомогою фото-, аудіо- та відеофіксації, а також графічних зображень. Така технічна фіксація є необхідною для подальшого залучення матеріалів експертизи — зокрема судово психологічної чи комплексної психолого-психіатричної. Аналіз відеозаписів дозволяє експертам оцінити поведінкові реакції підозрюваного, його рухи й жестикуляцію, що може вплинути на висновки щодо наявності умислу, характеру та способу нанесення тілесних ушкоджень, а також механізму їх заподіяння. Під час технічного документування слід дотримуватися такої послідовності: спочатку фіксувати загальну обстановку місця події, потім — процес її реконструкції та відтворення дій учасника, і на завершення — хід і результати проведених дослідів.

Таким чином, слідчий експеримент проводиться з врахуванням обставин кримінального провадження та наявних доказів за власним

розсудом слідчого. Визнання необхідності проведення даної слідчої (розшукової) дії визначається не тільки обставинами провадження, але й суб'єктивними чинниками. При проведенні такого експерименту у розслідуваних вбивствах через необережність, потрібно виявити можливість або неможливість заподіяння ушкодження, наявного у померлого, в умовах конкретного місця злочину, тим знаряддям, маніпуляціями та способом, про які йдеться у показаннях злочинця або свідків.

Можна дійти висновку, що слідчий експеримент є важливою слідчою розшуковою дією при розслідуванні вбивств через необережність, оскільки при його проведенні можуть бути перевірені механізм заподіяння тілесних ушкоджень, суб'єктивна сторона злочину.

Так, працівник Подільського відділу поліції в Одеській області А., перебував у складі СОГ на добовому чергуванні. В 9 годин ранку 6 серпня 2022 року співробітниця Подільського РУП С. зайшла до кабінету А. і побачила співробітницю цього ж відділу поліції М., яка сиділа за робочим столом А. С. сіла навпроти А. за цей же стіл. На прохання А., М. дістала з ніші з правої частини столу закріплену за А. табельну зброю - пістолет «Макарова» та поклала його на робочий стіл з правого боку. А. вирішив помістити пістолет у сейф, розташованого поруч з його робочим місцем. При цьому пістолет перебував без кобури, а один з восьми набоїв знаходився у патроннику. Намагаючись покласти пістолет у сейф і не перевіряючи стан запобіжника, розмовляючи на службову тему, А. спрямував ствол зброї в сторону М. і з необережності натиснув спусковий гачок, здійснивши постріл, в результаті якого куля попала в голову М. та спричинила смерть останньої. Слідчий вирішив провести слідчий експеримент у формі перевірки показань на місці події за участю спочатку підозрюваного А., а потім за участю та свідка С. Відтворення події з врахування обстановки в кабінеті А., надання показань свідком і підозрюваним та з демонстрацією дій з боку останнього дозволила встановити механізм вбивства та підтвердити показання

підозрюваного і свідка, що дозволило правильно кваліфікувати подію як вбивство, вчинене А. через необережність [132].

3.3. Використання спеціальних знань у розслідуванні вбивств через необережність

Виявлення, збирання та аналіз доказової інформації щодо вбивства з необережності неможливі без залучення фахівців із профільною підготовкою. Це дає змогу компенсувати прогалини в галузевих знаннях та навичках слідчого й значно розширити його можливості в дослідженні й інтерпретації джерел доказів та орієнтуючих відомостей про обставини злочину.

У процесі розслідування, зокрема злочинів, пов'язаних із необережними вбивствами, дедалі частіше постають питання, що виходять за межі суто правової експертизи й вимагають спеціалізованих знань. Застосування правничої компетенції дозволяє слідчому безпосередньо виявляти, фіксувати, попередньо вивчати, оцінювати та використовувати докази; вирішувати питання їхньої належності та допустимості; правильно кваліфікувати вчинені дії; визначати предмет і межі доказування; проводити процесуальні дії на високому професійному рівні; а також організовувати співпрацю зі спеціалістами та експертами під час розкриття й досудового розслідування злочинів [111]. У разі потреби залучення знань із різних галузей природничих наук, техніки чи мистецтва обов'язковим є застосування відповідних спеціальних знань.

Враховуючи потребу судочинства в застосуванні науково-технічних досягнень, виникає необхідність залучення до кримінального провадження спеціальних суб'єктів — фахівців із профільними знаннями, які після офіційного допуску стають самостійними учасниками процесу в ролі спеціаліста (ст. 71 КПК) або експерта (ст. 69 КПК).

Так, В.В. Тіщенко зазначив, що для застосування в кримінальному процесі знань, якими слідчий не володіє, останній залучає обізнаних осіб (експертів і спеціалістів), які набули знання, практичні навички і вміння у

певному напрямку, що виходить за межі загальноосвітньої підготовки і простого життєвого досвіду та отримуються шляхом спеціальної професійної підготовки і в ході відповідної практичної діяльності [176, с. 349].

Спеціальні знання у кримінальному провадженні можуть використовуватися не тільки під час проведення судових експертиз [63].

У криміналістичній науці визначають такі види допомоги спеціаліста: криміналістична, методична, консультативна та технічна.

Криміналістична допомога спеціаліста при розслідуванні кримінальних правопорушень, у тому числі вбивств через необережність, полягає у використанні спеціальних знань та засобів і прийомів їх застосування у розслідуванні. Сюди ж входить збирання, аналіз та інтерпретація матеріальних доказів (відбитки пальців, ДНК, балістичні чи інші сліди).

Щодо методичної допомоги, то спеціаліст надає рекомендації щодо організації та проведення розслідування, допомагає розробляти плани слідчих дій, надає методичні вказівки щодо найновіших технологій та тактик розслідування. У свою чергу такі дії забезпечують певну структурованість та ефективність процесу розслідування.

Консультативна допомога полягає у наданні спеціалістами певних консультацій з питань, що потребують спеціальних знань, або ж слідчим, або ж іншим учасникам кримінального процесу. Такі консультації можуть включати в себе певні особливості застосування законодавства, тлумачення специфічних явищ та фактів, особливості роботи з певними видами доказів.

У свою чергу, технічна допомога спеціаліста полягає у забезпеченні слідчих технічними засобами та навичками роботи з ними. Сюди ж входить використання спеціалізованих комп'ютерів, програмного забезпечення для аналізу даних, фото- та відеоапаратури, а також навчання та допомоги щодо їх правильного застосування. Технічна допомога спеціаліста спрямована на підсилення можливостей слідчих виявляти та зберігати докази.

Систематизувати форми використання спеціальних знань можна ще таким чином:

- безпосередні, тобто такі, що безпосередньо спрямовані на збирання й отримання доказів та опосередковані, тобто ті, що сприяють збиранню і оцінці доказів [148, с. 107-108; 176, с. 351-352].

- обов'язкові (наприклад, обов'язкове призначення експертизи, обов'язкова участь педагога або психолога) та факультативні (наприклад, отримання консультацій у спеціаліста).

Однією з ключових процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є залучення фахівця відповідного профілю [94, с. 109].

Зазвичай участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях ініціюється за таких обставин: 1) відсутність у слідчого необхідних фахових знань і практичних навичок, які є критичними для кваліфікованої підготовки та здійснення відповідної слідчої дії; 2) недостатній рівень опанування слідчими методик і технічних засобів, що забезпечують оперативність та якість виконання завдань, що вимагають спеціалізованої підготовки; 3) етичні чи тактичні міркування, що обумовлюють доцільність делегування окремих процесуальних операцій саме фахівцю. Потреба в одночасному використанні декількох засобів криміналістичної техніки, що вимагає координації різнопрофільних методів і приладів. Необхідність виконання значного обсягу роботи, що виходить за межі загально-процесуальних знань слідчого і потребує залучення спеціальних знань і навичок [78, с. 411].

Отже, для забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні залучається спеціаліст — особа, яка згідно з ч. 1 ст. 71 КПК України володіє спеціальними знаннями та практичними навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації, пояснення, довідки й висновки в ході досудового слідства та судового розгляду з питань, що потребують відповідної фахової експертизи. На відміну від експерта, спеціаліст не здійснює безпосереднє експертне дослідження, але виконує процесуальні функції, що полягають у сприянні виявленню, фіксації та вилученні доказів із використанням техніко-

криміналістичних, судово-медичних, інженерно-технологічних та інших спеціальних знань і методик. При цьому припущення та ймовірні висновки, які не вносяться до протоколу слідчої дії, формально не набувають доказового статусу, проте можуть враховуватися при формулюванні слідчих версій і перевірятися шляхом проведення експертиз та інших слідчих заходів [98, с. 205-206].

У криміналістичній літературі неодноразово формувалося визначення поняття «спеціальні знання», однак до єдиного розуміння щодо даного поняття вчені не дійшли.

Так, В.Я. Марчак, зазначає, що істотна ознака спеціальних знань – це необхідні для певної професії знання, набуті та засвоєні в процесі підготовки до трудової діяльності. Автор також наголошує на тому, що чітка границя між професійними знаннями слідчого та спеціальними знаннями відсутня. У міру накопичення досвіду розслідування злочинів та підвищення кваліфікації обсяг професійних знань слідчого поглиблюється і розширюється, поступово включаючи в себе окремі галузі знань, які традиційно відносять до спеціальних [118, с. 78].

Аналіз наукової літератури дає змогу дійти висновку, що термін «спеціальні знання» відноситься до сукупності знань та досвіду у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які виходять за межі звичайних знань і є необхідними для вирішення специфічних завдань, що виникають в процесі розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Такі ж знання застосовуються для аналізу та інтерпретації фактів і доказів, які не можуть бути належним чином оцінені без залучення певного фахівця.

Важливість залучення спеціаліста з судової медицини (судового медика) чи лікаря в ході проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях з розслідування вбивств через необережність обґрунтована необхідністю огляду трупа, а також слідів виділень людського організму.

Лікар-спеціаліст може допомогти у реконструкції події, що передували смерті, посилаючись на певні медичні дані, положення тіла, ймовірний час

між отриманими травмами та смертю. Аналіз типу і характеру ушкоджень, допомагають виявити, яким чином вони були отримані, у свою чергу це надає змогу перевірити чи відповідають ці ушкодження обставинам, що були описані підозрюваним або свідками.

Спеціалістами, які використовують спеціальні знання у сфері криміналістичної техніки під час досудового розслідування вбивств через необережність, є інспектори-криміналісти (техніки-криміналісти).

Відповідно до ч. 1 розділу IX Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України від 6 липня 2017 року №570, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному провадженні – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями й навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення [135].

«Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст):

1) надає під час досудового розслідування консультації слідчому з питань, що потребують відповідних техніко-криміналістичних знань і навичок їх застосування;

2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани й схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які містять слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), привертає увагу слідчого до фактичних даних, що мають значення для розслідування;

5) є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;

б) надає пояснення слідчому й учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення» [135].

Як свідчать матеріали слідчої практики, використання спеціальних знань інспектора-криміналіста в процесі розслідування вбивств через необережність обмежується залученням його до проведення огляду місця події. На яку ж допомогу з його боку можна очікувати слідчому?

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події від 3 листопада 2015 року №1339, «участь інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) полягає в комплексі дій, пов'язаних із виявленням, дослідженням, фіксацією криміналістично-значущої інформації» [139].

Таким чином, експерт-криміналіст, перш за все, бере участь в огляді місця події, де сталося вбивство. Він збирає речові докази, такі як знаряддя вчинення кримінального правопорушення, відбитки пальців, біологічні матеріали, сліди взуття, рук тощо. При цьому експерт-криміналіст, використовуючи спеціальні знання та техніко-криміналістичні методики аналізує зібрані докази, допомагає встановити, як необережні дії підозрюваного могли призвести до смерті потерпілого. Тобто останній своїми діями створює відповідне криміналістичне забезпечення слідчої діяльності з встановлення обставин злочинної події.

Спеціаліст, спираючись на свої фахові знання, здійснює виявлення, фіксацію та огляд доказових матеріалів із застосуванням необхідних технічних засобів (фотозйомка, виготовлення схем, планів, креслень тощо). Його головним завданням є забезпечення належного збирання доказів шляхом документування матеріалів, які можуть бути використані в кримінальному провадженні.

У ході підготовки і проведення допиту спеціаліст відповідного профілю може допомогти:

- інтерпретувати відомості, що повідомляє допитуваний;
- биль правильно і точно сформулювати питання, що ставляться слідчим;
- дати правильне трактування змісту відповідних технічних правилі відповідності та своєчасності їх застосування;
- виокремити дані, які можуть стати необхідними для проведення експертиз, а також сформулювати відповідне експертне завдання;
- запобігти дачі неправдивих показань щодо поставлених питань;
- об'єктивно й точно зафіксувати показання допитуваного [7, с. 105].

Щодо технічної допомоги криміналіста у розслідування вбивств через необережність слід відзначити декілька аспектів.

У першу чергу, за допомогою новітніх засобів останній забезпечує правильне збирання доказів на місці події, використовуючи при цьому спеціалізоване обладнання та техніку, щоб запобігти їх ушкодженню, псуванню чи забрудненню. Фотографування та відеозапис у ході огляду місця події також є важливим для подальшого аналізу та відтворення обставин події. В такому випадку криміналіст використовує технічні засоби для фіксації слідів, речових доказів, документів та обстановки події в цілому. Технічні засоби, такі як лазерні далекоміри, сканери, метало-детектори тощо, допомагають виявити і зафіксувати наявні предмети і сліди, особливості їх розташування на місці події. У разі виявлення мобільного телефону чи комп'ютеру, криміналіст може використовувати технічні засоби і прийоми для вилучення та аналізу наявності в них даних, що можуть свідчити про обставини вбивства з необережності, певні мотиви, або події, що передували вчиненню кримінального правопорушення. 3D-модельовання може допомогти зрозуміти, як розвивалися події на місці вчинення правопорушення і чи точно вбивство відбулося саме з необережності.

Неменш важливим є забезпечення зв'язку між учасниками розслідування та координації їх дій. Технічне обладнання, таке як

радіозв'язок, комп'ютерні системи управління допомагають координації дій між різними членами слідчо-оперативної групи.

У свою чергу, судовий медик використовує різні методи, такі як вимір температури тіла, стан трупних плям для оцінки часу настання смерті потерпілого. Це допомагає слідчому зокрема у підтвердженні або спростуванні алібі підозрюваного.

Таким чином, допомога спеціаліста при розслідуванні вбивства через необережність полягає у з'ясуванні певних обставин події шляхом застосування спеціальних знань у збиранні і попередньому дослідженні доказів, консультацій і методичних рекомендацій фахівців з питань, що потребують спеціальних знань. Не можна оминати й консультації щодо методів пошуку доказів. Спеціалісти надають поради щодо використання сучасних методів і технологій для виявлення і подальшого експертного дослідження доказів шляхом проведення криміналістичних, судово-медичних, біологічних, генетичних, технічних та інших судових експертиз. Спеціалісти пояснюють, дають рекомендації з коректного застосовування засобів і прийомів, щоб уникнути втрати доказової цінності матеріалів під час їх збору та аналізу. Також спеціаліст у рамках методичної допомоги може проводити оцінку дій учасників події на предмет їх кваліфікації як необережних, проводити певний аналіз зібраних доказів на відповідність вимогам закону. Надає рекомендацію щодо найбільш доцільної правової кваліфікації дій підозрюваного, враховуючи обставини справи, а також раніше сформовану судову практику. Іноді не становить виключення орієнтація спеціалістом на дотримання прав учасників розслідування, зокрема, як проводити допити та обшуки у рамках закону.

Іноді спеціаліст інтегрує знання інших фахівців з різних областей знань (лікарі, психологи), така інтеграція допомагає більш точно відновити та відтворити обставини кримінального правопорушення. Спеціаліст забезпечує координацію та узгодження дій такої групи осіб, щоб отримані результати та

рекомендації стали єдиним логічним і обґрунтованим висновком у провадженні.

У випадку допиту неповнолітнього важливим є залучення особи, яка виконує функції педагога. При цьому Кримінальний процесуальний кодекс України не встановлює конкретних кваліфікаційних вимог до такої особи. Згідно з енциклопедичними джерелами, педагогічним працівником є особа, що має вищу педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки та здійснює безпосередню педагогічну діяльність [203, с. 467]. Вбачається, що педагог (психолог) повинен не тільки володіти знаннями в галузі педагогіки та психології, а й мати досвід роботи із неповнолітніми тієї вікової категорії, до якої належить особа, яку допитують.

У сучасній практиці слідчі дедалі частіше залучають до досудового розслідування фахівців-психологів для участі в різноманітних слідчих і розшукових діях — від інформаційно-пошукових та інформаційно-комунікативних процедур до огляду місця події, упізнання осіб і предметів, слідчого експерименту, обшуку, проведення експертиз, допиту, очних ставок тощо. Завдяки володінню спеціальними психологічними знаннями та методами фахівець-психолог має можливість під час огляду зафіксувати матеріальні прояви психологічних характеристик учасників події — так звані психологічні сліди. Він надає слідчому інформацію про психологічні особливості правопорушника: потреби, звички, професійні й побутові навички, риси характеру, мотиви та цілі злочинного діяння, а також про емоційно-психологічний стан обстановки в момент вчинення правопорушення, що дозволяє складати більш повний психологічний портрет особи, підозрюваної у вчиненні злочину [128].

Таким чином, спеціалісти допомагають визначити потенційні проблеми у процесі розслідування, такі як неякісний збір доказів чи можливий тиск на свідків, пропонують шляхи їх подолання, що допомагає запобігти потенційним помилкам.

Окрім того, останніми проводиться організація тренінгів та семінарів з сучасних методик розслідування, наприклад використання нових технологій у криміналістиці. Надають слідчим матеріали та посібники, розроблені на основі сучасних наукових досліджень і практичних рекомендацій. Такі заняття створюють умови для обміну досвідом між слідчими з різним рівнем підготовки, що сприяє збагаченню професійних знань та навичок.

Щодо методичної допомоги лікаря, або судового медика слід відзначити, що останні допомагають слідчим сформулювати питання для експертизи, які будуть найбільш доцільними для розкриття справи, окрім того визначають конкретні види експертиз, які необхідно буде провести. Також надають рекомендації щодо ефективного збору біологічних зразків для подальшого аналізу. Пояснюють медичні терміни та процедури для слідчих та суду, щоб зробити їх зрозумілими для осіб, які не є фахівцями у цій галузі.

Консультативна підтримка фахівця є надзвичайно важливою під час розслідування випадків убивства з необережності. Звернення до спеціалістів належить до непроцесуальних форм залучення профільних знань і характеризується специфікою як на початковому, так і на подальших етапах слідства. Так, фахівець із медицини судової допоможе встановити та науково описати характер і топографію тілесних ушкоджень потерпілого, охарактеризувати механізми їх виникнення та надати роз'яснення з інших питань, що вимагають медико-біологічної експертизи (зокрема щодо аналізу лікарських записів тощо). Водночас такі консультації мають довідковий або рекомендаційний характер і не потребують оформлення в межах процесуальних документів.

Консультативна функція спеціаліста в судовому процесі є досить новим інститутом, і її потенціал використовується під час розслідування далеко не в повному обсязі [33, с. 211]. Зокрема, запрошені слідчим психологи, аналізуючи матеріали кримінального провадження та відомості про підозрюваного, складають його психологічний портрет. На основі цього

профілю організовуються пошукові заходи з метою виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення злочину.

Щодо консультативної допомоги лікаря та судового медика, то останні можуть надавати консультації під час планування процесуальних дій, яких як огляд чи то обшук, допит, що спрямовані на виявлення та отримання інформації щодо слідів і предметів медичного характеру. Вагомий аспект має консультативна допомога під час підготовки судово-медичних експертиз трупа, живих осіб, речей і медичних документів. Така консультативна діяльність полягає у визначенні виду необхідної експертизи, правильній підготовці матеріалів на експертизу, а також коректній постановці питань експерту. Також лікар може надавати консультації слідчим відносно можливості уникнення смерті за певних обставин або дій, пояснювати медичні терміни.

Аналізуючи слідчу та судову практику, можна визнати, що усні консультації експерта включають в себе роз'яснення цілей і способів застосування технічних засобів у процесі встановлення слідів злочину. Також є корисними роз'яснення особливостей, пов'язаних з вилученням, упакуванням, транспортуванням і зберіганням виявлених об'єктів і слідів злочину. Спеціаліст роз'яснює, як правильно описати особливості виявлених об'єктів і слідів злочину в протоколі. Важливим є попередній опис (моделювання) спеціалістом механізму та часу утворення слідів на місці події, опис зовнішніх ознак особи, яка могла вчинити кримінальне правопорушення. Наприклад, висновок лікаря про те, що особа, яка здійснила вбивство з необережності, є лівшою.

Окрім того, спеціаліст роз'яснює можливості вилучення об'єктів для подальшого дослідження та проведення судової експертизи, вказує на необхідність вилучення необхідних зразків для відповідного експертного дослідження. При цьому експерт надає консультації з встановлення класу, виду та типу судових експертиз, які необхідно призначити. Консультації

потрібні й для того, щоб визначити необхідність комплексного експертного дослідження.

На даний час експертиза є однією з найважливіших та найінформативніших дій при розслідуванні кримінальних правопорушень. Не є винятком з даного правила проведення експертиз при розслідуванні вбивств з необережності. Слід зазначити, що експертизи у кримінальних провадженнях можуть бути проведені не лише під час досудового слідства, а й під час судового провадження.

Проте лише експерт наділений повноваженнями для проведення судового експертного дослідження. Поняття «експерт» і «судова експертиза» пройшли тривалий еволюційний шлях розвитку та зазнали численних узагальнень і коригувань. Сьогодні в юриспруденції експертом вважається компетентна особа, що має спеціалізовану освіту, відповідну кваліфікацію та науковий або практичний досвід, а також володіє необхідними спеціальними знаннями [203, с. 332]. Сутність судової експертизи полягає в тому, що експерт на основі спеціальних знань, якими професійно володіє, досліджує надані йому об'єкти, певні обставини кримінальної події і встановлює фактичні дані з метою надання висновку з питань, що є предметом судового розгляду [58, с. 63; 164, с. 8].

Отже, судова експертиза та висновки експертів відіграють суттєву роль у процесі доказування [26, с. 18-19].

Проведення експертизи здебільшого спрямоване на отримання нових, раніше невідомих слідчому фактичних даних за допомогою спеціальних знань. Прикладом може бути виявлення сторонніх мікрооб'єктів на одязі потерпілих при вчиненні вбивств, тобто виявлення невідомих раніше слідчому фактичних даних, які є речовими доказами у кримінальному провадженні. З іншого боку, інформація, яка встановлюється експертом не обов'язково має бути абсолютно новою для слідчого. Наприклад, результати слідчого експерименту, виконаного шляхом відтворення обстановки та обставин події з метою перевірки показань підозрюваного щодо способу

заподіяння тілесних ушкоджень (тип знаряддя, методика нанесення ударів, їх кількість тощо), порівнюються з висновками судово-медичної експертизи потерпілого. Відповідність отриманих даних засвідчує, що подія відбувалася відповідно до версії підозрюваного, і таким чином слідчий отримує додатковий доказ, який підтверджує раніше встановлені фактичні обставини.

У кримінальному провадженні перевірка доказів здійснюється шляхом зіставлення їхнього змісту з метою оцінки взаємної узгодженості, що є інтелектуальною (розумовою) операцією. Водночас перевірка може включати проведення нових або додаткових слідчих дій [160, с. 50], які взаємно доповнюють результати первинного аналізу. Так, висновки судового експерта можуть підтверджувати свідчення очевидців, а свідчення, своєю чергою, підсилювати обґрунтованість експертних висновків; натомість будь-які розбіжності між ними слугують підставою як для додаткової перевірки свідчень, так і для оскарження або уточнення експертного звіту. Слідчий повинен звертати особливу увагу на такі ситуації, проте необґрунтоване клопотання про повторну експертизу при кожній зміні свідчень недоцільне; водночас стійкі суперечності між експертними висновками та іншими доказами виправдовують розгляд питання про призначення додаткового дослідження. Крім того, експертні оцінки виконують подвійну функцію – вони і породжують, і перевіряють слідчі версії, тоді як обставини провадження, аналізовані з позицій спеціальних знань, можуть обмежувати коло гіпотез, що потребують перевірки.

Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні, що потрібні задля вирішення певних питань, розв'язання яких неможливе без використання спеціальних знань.

У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» надано визначення поняття «судова експертиза» [140].

За М. В. Костицьким, судова експертиза у кримінальному процесі є комплексною пізнавальною дією, що включає проведення дослідницьких

процедур експертом та формулювання обґрунтованого висновку згідно з установленими законодавством вимогами [71, с. 58].

За визначенням О. П. Снігерьова та С. О. Андренка, судова експертиза — це дослідницька дія, що її здійснює особа з необхідним фаховим рівнем і спеціальним процесуальним статусом (експерт) на підставі ухвали суду або уповноваженого органу (посадової особи). Вона передбачає систематичне вивчення встановлених фактів і обставин з метою одержання нових емпіричних даних, які оформлюються у вигляді обґрунтованого висновку експерта та мають значення для кримінального провадження [158, с. 236].

Необхідно зазначити, що КПК України також регламентує порядок залучення експерта у кримінальне провадження. Аналізуючи положення КПК відносно даного питання, то можна стверджувати, що сторона кримінального провадження залучає експерта, за наявності підстав проведення експертизи, *за дорученням*. У свою чергу сторона захисту може залучити експерта на договірних умовах, навіть, якщо є підстави для проведення обов'язкової експертизи. За певних, передбачених законодавством випадків, сторона захисту може звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді.

Експерт при проведенні експертизи повинен дотримуватися загальних принципів, що значених законодавством щодо безпосереднього дослідження об'єктів експертизи, процесуального оформлення її результатів та ін.

При розслідуванні вбивства з необережності можуть бути застосовані різні види експертиз, в залежності від обставин подій та потреб розслідування, основними з них є: судово-медична експертиза, судово-біологічна, судово-балістична, трасологічна, судово психологічна, судово-психіатрична і судово-технічна експертизи [114].

Судово-медична експертиза є галуззю практичної судової медицини, оскільки використовує медичні знання у судовій практиці. Зокрема, якщо після огляду місця події було виявлено труп, останній направляється на

проведення судово-медичної експертизи для з'ясування обставин, що можуть бути встановлені лише шляхом застосування спеціальних медичних знань.

До пріоритетних завдань належить з'ясування причини смерті, зокрема встановлення її характеру — природного чи насильницького — та уточнення механізмів ураження: чи спричинені тілесні ушкодження ударами тупого предмета, ріжучо-колючим знаряддям або шляхом удушення, а також виключення чи підтвердження впливу отруєння, утоплення, падіння з висоти чи інших факторів [27, с. 154].

Важливо поставити питання щодо механізму спричинення тілесних ушкоджень, що призвели до смерті потерпілого, ознак знарядь, що були застосовані для цього, часу настання смерті, чи залишалась у потерпілого здатність до переміщення (бігти, йти, повзти), чи могли тілесні ушкодження утворитися за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи та деякі інші в залежності від конкретних обставин кримінального провадження [72, с. 117-118; 105, с. 281-282].

Неабияку роль у розслідуванні відіграє участь судово-медичного експерта у встановленні особи потерпілого: визначення віку померлого, роду занять за специфічними, професійними ознаками, властиві йому шкідливі звички (вживання наркотиків, алкоголю, паління).

Неможливо переоцінити роль судово-медичного експерта і у встановленні особи злочинця за слідами біологічного походження. «Основними питаннями, які вирішуються під час судово-медичної експертизи трупа є наступні: які тілесні ушкодження є на трупі (кількість, характер, локалізація, послідовність нанесення); яке з тілесних ушкоджень стало безпосередньою причиною смерті; час настання смерті; які з тілесних ушкоджень є прижиттєвими, а які – посмертними; які особливості знаряддя заподіяння тілесних ушкоджень; положення потерпілого під час заподіяння тілесних ушкоджень і, зокрема смертельного; чи є в ранах мікрочастинки сторонніх речовин; чи не перебував потерпілий у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння» [42, с. 184-187].

Експертиза трупа здійснюється експертом у такій послідовності: 1) ознайомлення з документами про призначення експертизи та іншими доданими до нього матеріалами (копією протоколу огляду місця події тощо); 2) складання плану проведення експертизи; 3) зовнішнє та внутрішнє дослідження трупа, вилучення органів та тканин для проведення лабораторних досліджень; 4) комплексна оцінка результатів дослідження трупа; 5) складання підсумків з відповідями на питання, що були поставлені в постанові; 6) оформлення висновку експерта [141, с. 140].

Крім судово-медичної експертизи може призначатися судово-біологічна експертиза, об'єктами дослідження якої є речові докази зі слідами біологічного походження. Експерти встановлюють вид і групові ознаки виявлених слідів крові, її приналежність підозрюваному або потерпілому.

Окремим видом судово-медичної експертизи є *молекулярно-генетична експертиза*. Ця ідентифікація базується на аналізі ДНК людини, який є найбільш ефективним і надійним з відомих на сьогоднішній день методів ідентифікації. Можливості тестування включають дослідження слідів біологічного походження генетичними методами, тобто аналіз набору ДНК, що використовується для ідентифікації особи за допомогою мікрооб'єктів та мікрослідів, таких як жирові плями, відбитки пальців, волосся, краплі крові, слини та інших слідів біологічного походження. При вилученні відбитків пальців рук і проведенні генетичної експертизи повинні використовуватися технічні засоби і методи, що забезпечують збереження ДНК. Зокрема, вчені для виявлення і фіксації радять застосовувати порошки на сажовій основі, дактилоскопічні плівки на колоїдній основі, використовувати стерильні пензлики [162, с. 177].

Неабияке місце при розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень посідає *судово-криміналістична експертиза цілого за частинами*. Така експертиза використовується для визначення ідентичності певних предметів за їх частинами. У більшості випадків порівняння проводиться між частинами предмета та іншими знайденими частинами.

Наприклад, під час обшуку підозрюваного, знайдено шматок леза ножа, що застряг у тілі потерпілого, що дозволяє відповісти на питання: чи утворюють ці частини одне ціле?

Судова трасологічна експертиза надає можливість ідентифікувати або віднести індивідуально визначені об'єкти до певної родової чи групової категорії шляхом аналізу матеріально зафіксованих слідів їх слідоутворювальних поверхонь. Вона також дозволяє встановлювати просторові, функціональні, структурні й динамічні характеристики процесу утворення слідів, а також виокремлювати специфічні ознаки самих слідоутворювальних об'єктів. Крім того, у взаємодії з іншими галузями науки трасологічна експертиза дає змогу досліджувати нашарування різних матеріалів на одязі чи взутті — зокрема ґрунту, плям, залишків рослинності, фарби та ін. [103, с. 155].

Основним завданням судово-технічної *експертизи холодної зброї* є встановлення приналежності вилучених у ході досудового розслідування предметів (ножів, кинджалів, кастетів та аналогічних інструментів) до категорії холодної зброї. Окрім цього, експертиза передбачає визначення технології їх виготовлення, зокрема з'ясування, чи було використано промислове (заводське) обладнання для виготовлення відповідних виробів.

Дослідженням вогнепальної зброї, що використовувалася під час вчинення злочинів, займається *судово-балістична експертиза*. Щодо балістичної експертизи, то слід зазначити, що остання як така на теренах України стала проводитися у 1914 році в Одесі. Судова балістика вивчає технічні питання, котрі з'являються при розслідуванні злочинів, які вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, а також вибухових речовин й вибухових пристроїв.

У якості речових доказів в ході розслідування злочинів при застосуванні вогнепальної зброї є зброя і її частини, патрони, гільзи, дріб, картеч, пробойни, пижі, пристрої, пристосування й матеріали, що мають застосування у разі кустарного виготовлення зброї і боєприпасів до неї. На

основі зазначеного можливо виокремити об'єкти дослідження: 1) зброя та її складові частини; 2) боєприпаси, стріляні кулі та гільзи, шротини, капсулі, пижі, прокладки; 3) порох; 4) сліди дії снаряда на вражених перешкодах; 5) сліди впливу на вражену перешкоду явищ, що супроводжують постріл; сліди згоряння заряду [20, с. 7].

Судово-балістична експертиза може вирішувати завдання класифікаційного, ідентифікаційного, ситуаційного і діагностичного характеру. *Класифікаційне завдання* зводиться до вирішення питання щодо віднесення об'єктів дослідження до відповідних класифікаційних груп. Таке завдання має тісний зв'язок з ідентифікаційним, адже визначення групової належності постає як обов'язковий етап індивідуальної ідентифікації. *Ідентифікаційними завданнями* визнаються: ідентифікація конкретного екземпляра зброї по стріляних кулях, гільзах, дробу; установлення групової належності, зокрема, загального джерела походження боєприпасів, їх компонентів, частин; ідентифікація через встановлення цілого по частині (кулі та гільза, пиж та частина паперового аркуша). Ідентифікація зброї по кулі, дробу у розслідуванні вбивств через необережність має вирішальне значення, оскільки вказує на зброю стрілка. Це особливо важливо у випадках, коли стрілок заперечує факт здійсненого ним пострілу або якщо стріляли одночасно кілька осіб, але смертельне поранення було спричинено лише одним із них. *Діагностичні завдання*, у свою чергу, також поділяються на два підвиди: завдання, що відносяться до визначення відповідності об'єкта заданим характеристикам: чи є даний об'єкт вогнепальною зброєю; чи справна вогнепальна зброя і придатна вона для пострілів; чи можливий з даної зброї постріл без натискання на спусковий гачок і т.д.; завдання стосовно дослідження механізму події, яка відбулася: визначення факту здійснення пострілу; встановлення його спрямованості й дистанції; установлення місця пострілу, місця вибуху тощо. *Ситуаційні завдання* полягають в аналізі обстановки місця події, установлення взаємного розміщення стрільця і жертви, обставин спричинення пострілу, неналежного

поводження зі зброєю та встановлення причинного зв'язку з наслідками, що наступили [127, с. 93].

З метою виявлення негативних обставин під час розслідування вбивств, у тому числі вбивств, вчинених через необережність, із застосуванням вогнепальної зброї, доцільно, поставити перед експертом додатково питання про стан зброї і придатність її до стрільби, можливість випадкового пострілу з досліджуваної зброї (при падінні, ударі і т. ін.), відстань, з якої стріляли, тощо [204].

Вбивство через необережність трапляється і у випадках необережного поведіння винної особи з вибухонебезпечними предметами (наприклад, петардами, пристроями для салютів і феєрверків), вибухівкою, заводськими і саморобними вибуховими пристроями. В такому випадку призначається *вибухотехнічна експертиза* для з'ясування питань, пов'язаних з обстановкою та місцем вибуху, з дослідженням вибухових речовин, вибухових пристроїв та їх частин, порушеннями правил поведіння з ними, а також наслідками і слідами вибуху [64, с. 578-581; 200].

Судово-технічна експертиза у розслідуванні вбивств з необережності є важливим інструментом для аналізу технічних аспектів, які могли сприяти трагедії. Даний вид експертизи застосовується в різних ситуаціях, однак найпоширенішими випадками є ті, де вбивство стало результатом технічних несправностей або недотримання правил безпеки. Така експертиза встановлює чи були певні технічні несправності або дефекти, які могли спричинити смерть потерпілого. Допомогає відтворити обставини інциденту на підставі технічних даних, використовується для з'ясування механізму події.

Якщо вбивство вчиняється особою, психічний стан і поведінка якої вбачається неадекватними, в умовах бійки та за іншими обставинами, що не дають можливості правильного уявлення про наявність і форму вини підозрюваного, належить призначити *судово-психологічну експертизу*.

На судово -психологічну експертизу доречно поставити такі питання:

1) яка загальна психологічна характеристика особи (характер, темперамент, потребо-мотиваційна сфера, нахили тощо); 2) які психічні особливості особи (зокрема домінуючі мотиви її поведінки) мають яскраво виражений характер і можуть істотно впливати на її вчинки; 3) чи могла особа, перебуваючи у певному психічному стані (зокрема, фізіологічного афекту як психологічної підстави сильного душевного хвилювання) передбачати наслідки своїх дій.

Вважаємо некоректним ставити експерту-психологу питання щодо наявності у підозрюваної особи стану сильного душевного хвилювання [42, с. 227], тому що це питання юридичного характеру, а встановлення наявності чи відсутності фізіологічного афекту знаходиться у компетенції психолога.

Також слід зазначити, що навіть проведення експертизи має свою тактику і технологію. За визначенням авторського колективу підручника «Кримінальний процес» (ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, О. Г. Шило), призначення та проведення судової експертизи проходить у таких послідовних етапах: – збір і передача до експертної установи необхідних матеріалів та зразків (предметів, змивів, документів тощо); – визначення та залучення компетентного експерта або експертного закладу; – видача слідчим чи прокурором відповідного доручення (або ухвали суду/слідчого судді) про проведення експертизи; – формулювання експертного завдання і погодження переліку питань для дослідження; – виконання експертних досліджень із застосуванням спеціалізованих методів і приладів; – складання експертом обґрунтованого висновку за поставленими питаннями та його передача органу досудового розслідування або суду [95, с. 411].

Щодо збирання необхідних матеріалів слід вказати, що це і є об'єкти, які в подальшому будуть аналізуватися експертом, сюди можуть входити: труп, біологічні зразки, речові докази та ін.

Відносно самого процесу збирання матеріалів, то необхідно зазначити, що слідчий відшуковує їх в процесі огляду місця події, обшуку та інших слідчих (розшукових) дій.

За необхідності відібрання біологічних матеріалів, прокурор виносить постанову по даному факту та добровільно відбирає їх. Якщо ж особа заперечує проти цього, то слідчий суддя або суд виносять ухвалу про примусове відібрання зразків за клопотанням сторони кримінального провадження, залучаючи при цьому спеціаліста. Експертиза має бути проведена своєчасно, з врахуванням терміну, необхідного для цього.

Слідчий, маючи знання про наукові та технічні можливості сучасних судових експертиз та об'єкти для дослідження, визначає вид судової експертизи. Щодо кола питань, на які експерт має надати відповіді, то необхідно зазначити, що відповідно до закону перед експертом можуть бути поставлені виключно питання, для вирішення яких необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Існують типові переліки питань щодо різних видів експертиз при розслідуванні тих або інших категорій злочинів.

Також слід зазначити, що, завершуючи підготовку до проведення судової експертизи, слідчий додатково зобов'язаний вирішити питання щодо транспортування об'єктів дослідження та особисту (або його представником) передачу їх до експертної установи або експертові. Експертиза проводиться за допомогою спеціально розроблених методик експертного дослідження, тобто певними способами, прийомами, операціями, що необхідні для вирішення експертних завдань.

Сам же висновок експерта, як уже зазначалося, є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні. Однак, докази, що в ньому містяться, не мають переваг над іншими доказами, і оцінюються судом разом з іншими доказами у своїй сукупності.

Ефективність роботи експертів значною мірою залежить від рівня професійної підготовки слідчих, глибини їхніх знань про науково-технічний потенціал сучасних судових експертиз, вміння чітко й послідовно формулювати запитання експертам, а також від своєчасної організації взаємодії з іншими підрозділами.

ВИСНОВКИ

У дисертації на базі комплексного використання правових, теоретичних та емпіричних даних досліджено криміналістично-значущі ознаки вбивств, що вчиняються через необережність, організаційно-тактичні особливості їх розслідування та запропоновані принципи побудови і застосування криміналістичної методики розслідування вбивств через необережність.

Основними висновками, отриманими за результатами дисертаційного дослідження є такі.

1. Ще за середніх віків законодавство, що діяло на території сучасної України, поєднувало в собі норми кримінального і кримінального процесуального права та передбачало необхідність встановлення у вчинених злочинах проявів умислу або необережності та вимагало ретельного вивчення обставин події, що розслідувалась, та доказування форми відповідної вини з боку злочинця.

Кримінальне законодавство України, яка перебувала у складі Радянського Союзу, 1922-1991 років виокремлювало та розрізняло умисну та необережну форму вини. В суверенній Україні у чинному Кримінальному кодексі 2001 року чітко виділяється, поряд з умисною формою вини, необережна форма, яка, в свою чергу поділяється на кримінальну противоправну самовпевненість та кримінальну противоправну недбалість (ст.25 КК України). Встановлення форми вини у розслідуванні вбивств є обов'язковим завданням, від правильного вирішення якого залежить кваліфікація злочину і подальша відповідальність винної особи.

2. Методика розслідування кримінальних правопорушень є фундаментальною категорією криміналістики. Вона включає у свій зміст знання всіх її розділів - теоретичних основ, криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, синтез і вибірковість яких спрямований на формування ефективних методів та засобів розслідування окремих видів (підвидів) кримінальних правопорушень. Аналіз теоретичних положень щодо

рівня і видів криміналістичних методик дозволяє прийти до висновку про доцільність їх класифікації таким чином:

1. Базова модель окремої криміналістичної методики (базова методика).
2. Неускладнені криміналістичні методики, що розробляються на основі конкретного виду кримінального правопорушення (видові методики).
3. Криміналістичні методики, що розробляються щодо певного підвиду кримінального порушення.
4. Криміналістичні методики, що розробляються щодо групи злочинів на основі конкретного криміналістично значущого критерія (позавидові методики).
5. Ускладнені методики, в яких використовуються різні криміналістично значущі критерії (родові, міжродові, міжвидові, комплексні).

Базовою методикою у розслідуванні вбивств, вчинених через необережність, є загальна методика розслідування вбивств. Саму ж методику розслідування вбивств через необережність доцільно вважати її видовою методикою.

3. Констатовано, що умисні вбивства і вбивства, вчинені з необережності, мають як спільні, так і відмінні криміналістично значущі риси.

Спільними рисами є: 1) настання наслідків у вигляді позбавлення життя як одного, так і кількох потерпілих; 2) схожість у способах спричинення смерті; 3) можливі дії винуватої особи, пов'язані з приховуванням вбивства і своєї вини у ньому. *Відмінність* виявляється у наступному: 1) при вчиненні вбивства з необережності завжди відсутні дії з підготовки до його вчинення; 2) у механізмі вчинення вбивства з необережності спостерігається передкримінальна поведінка винної особи, що свідчить про її протиправну самовпевненість або протиправну недбалість; 3) завжди спостерігається життєва ситуація, що впливає на рішення винної особи діяти певним чином або утриматися від конкретних дій, що призводить до настання смерті

потерпілої особи; 4) відсутність у винної особи заінтересованості у смерті потерпілого; 5) відсутність у винної особи умислу на позбавлення життя потерпілого.

Настання однакового наслідку у вигляді настання смерті іншої людини, нерідко схожості у способі дій з вчинення вбивства, а іноді наявності дій з його приховування і своєї причетності до злочину значно ускладнюють процес виявлення і дослідження доказів та вирішення питання про наявність чи відсутність умислу на вбивство. Разом з тим, наявні певні особливості у вчиненні вбивств з необережності, які властиві саме такому виду вбивств.

Зазначені обставини зумовлюють доцільність розроблення окремої методики розслідування вбивств через необережність.

4. Розглядаючи особливості у діяльності з розслідування вбивств, вчинених через необережність, можна вказати на те, що на початку розслідування доцільно використовувати загальні положення, або базову модель, методики розслідування вбивств з побудовою загальних версій про вчинення умисного вбивства і вбивства через необережність. Тоді ж, коли виявляються ознаки, що вказують на можливість вчинення вбивства через необережність, рекомендується застосовувати спеціальну методику його розслідування.

5. Серед обставин, що підлягають доказуванню у розслідуванні вбивств через необережність, потрібно особливу увагу звернути на ті з них, які дозволяють встановити необережну форму вини, та розмежувати такі вбивства з умисними, зокрема привілейованими, тобто вчиненими за обставин, що пом'якшують відповідальність (ст.ст. 115-118 КК України), а також з тяжкими тілесними ушкодженнями, що спричинили смерть потерпілого (ч. 2 ст.121 КК України).Отже, розмежування умисного вбивства, а також тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (останнє характеризується змішаною формою вини), з одного боку, і вбивства, вчиненого через необережність - з іншого, здійснюється за суб'єктивною стороною цього злочину, виходячи з фактичних підстав

кваліфікації конкретного суспільно небезпечного діяння, а також усвідомлення особою характеру вчиненого злочинного діяння, передбачення його негативних наслідків та ставлення до них. Слід зауважити, що питання про форму вини необхідно вирішувати з урахуванням сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема, способу, знаряддя злочину, кількості, характеру і локалізації поранень та інших тілесних ушкоджень, причин припинення злочинних дій, поведінки винного і потерпілого, що передувала події, їхніх стосунків.

Потрібно також встановити, чи не мав місце казус (так званий ексцес вини). Ексцес вини можна розглядати як вихід за межі сприйняття й усвідомлення звичайної поведінки, що потягнула негативний результат із тяжкими наслідками від її реалізації при збігу певних обставин. У цьому разі діяння з такими наслідками треба розцінювати як ексцес вини й характеризувати як казус, що виключає відповідальність особи. Про казус може йтися тоді, коли діяння особи призвело до шкідливих наслідків, але ця особа не передбачала й у силу конкретних умов у цій ситуації не повинна була чи не могла передбачити, що вони настануть.

Загалом до обставин, що підлягають доказуванню у розслідуванні вбивств через необережність, слід віднести такі: 1) факт вчинення вбивства через необережність; 2) причини настання смерті; 3) час і місце вчинення вбивства (нанесення смертельного ушкодження і настання смерті); 4) зовнішні умови, що відносяться до обстановки злочину; 5) механізм вбивства, в тому числі спосіб його вчинення і приховування; 6) хто вчинив вбивство; 7) форма вини і винуватість конкретної особи; 8) відсутність у винної особи мотивів і мети вбивства потерпілого; 9) емоційний і психічний стан винної особи; 10) кількість потерпілих і дані, що характеризують кожного потерпілого; 11) зв'язки і стосунки, що існували між винною і потерпілою особою.

6. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є важливою складовою всіх окремих методик розслідування, оскільки утворює

їх криміналістично значущу інформаційну модель, вказує на особливості, змістовність і взаємозв'язок її елементів, зокрема на слідову картину, що допомагає висувати необхідні версії і спрямовано відшукувати сліди, правильно їх інтерпретувати і використовувати у збиранні доказів.

Вважаємо, що *криміналістична характеристика злочину, передбаченого ст. 119 КК України*, – це певна система відомостей (інформації) про криміналістично важливі ознаки злочину цього виду, яка відтворює певні усталені зв'язки між ними, слугує побудові й перевірці слідчих версій та пошуку слідів у розслідуванні вбивств з необережності.

Для криміналістичної характеристики злочину досліджуваної категорії доцільним буде виділити такі структурні елементи у вигляді даних про: 1) особу злочинця і його ставлення до вчинених ним дій; 2) особу потерпілого; 3) механізм вчинення вбивства, що включає в себе опис типових попередніх дій як винної особи, так і всіх учасників події, а також безпосереднього діяння з вчинення і приховування злочину; 4) обстановку злочину; 5) слідову картину події.

Великого значення у криміналістичній характеристиці вбивств через необережність набувають дані про механізм цього виду злочину. У криміналістичній характеристиці вбивств через необережність аналіз саме його механізму показує особливості злочинної події, що досліджується, та її наслідків, а також подальших дій винної особи. Так, у події вбивства з необережності слід виділити чотири стадії: 1) докримінальна ситуація, що утворюється і спостерігається безпосередньо перед злочинною дією певної особи; 2) дії винної особи і особи потерпілого, що передують вчиненню злочину; 3) вчинення злочинної дії і настання смерті потерпілого; 4) дії винної особи після настання смерті потерпілого. Знання типових стадій, зовнішніх умов і суб'єктивних чинників події, що розслідується, дає змогу створити відповідні інформаційні моделі механізму вбивства з необережності і побудувати версії щодо інших елементів події. Можливо, що злочинець до певного моменту і не проявляє зі свого боку дій небезпечного характеру для

оточуючих осіб. В такому разі необережні дії з боку винної особи проявляються внаслідок неправильної оцінки ситуації, що склалася на певний момент події або відсутності взагалі такої оцінки. Такі злочини відносяться до імпульсивних і відбуваються нерідко в напруженій обстановці, що швидко змінюється, а свідомість винної особи не справляється з її аналізом і вона діє миттєво, інтуїтивно відповідно до своїх соціально-психологічних установок.

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст.119 КК України свідчать, що вбивства через необережність характеризуються такими типовими способами вчинення:

- застосування вогнепальної зброї;
- нанесення смертельного удару по тілу потерпілого;
- підпал приміщення чи іншого об'єкту, що викликало смерть потерпілої особи;
- порушення певних правил безпеки поводження з небезпечними для життя предметами і речовинами інших правил безпеки або службових обов'язків, що призвело до смерті потерпілого;
- злочинна бездіяльність винної особи.

Основним аспектом у проблемі приховування вбивства через необережність є психологічний фактор даної діяльності. Оскільки рушійною силою, яка є причиною приховування в даному випадку, слугує страх перед покаранням, прагнення захистити себе або ж близьку особу (у разі, коли приховування здійснюється сторонніми особами) від покарання та ін. Такі дії вчиняються особою поспішно, нерідко - необдуманно, а тому, як правило, виявляються без особливих труднощів.

7. Встановлено, що на початковому етапі розслідування вбивств з необережності починається вирішення таких стратегічних завдань: 1) з'ясування сутності кримінально релевантної події; 2) з'ясування основних обставин події та її попередня кваліфікація; 3) встановлення підозрюваної

особи та форми її вини. Напряма та зміст засобів і методів їх вирішення зумовлюються вихідними типовими слідчими ситуаціями.

На нашу думку, типова слідча ситуація в розслідуванні кримінального правопорушення може розглядатися як узагальнююча характеристика стану розслідування на початковому і подальшому його етапі по конкретному виду злочину, що відзначається наявністю або відсутністю певної криміналістично значущої інформації про сутність і обставини досліджуваної події й винну особу та утворює відповідний вектор у визначенні завдань та напрямків розслідування.

Аналізуючи слідчу та судову практику розслідування вбивств через необережність, можна виокремити такі групи типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування даного виду кримінального правопорушення:

- ситуація, що характеризується наявністю повних даних про місце, час, спосіб, форму вини та інші обставини розслідуваного вбивства, а підозрюваного в його здійсненні затримано;

- ситуація, в якій є дані щодо обставин події злочину, а також причетності до нього відомої особи, яка вчинила вбивство, однак підозрюваний покинув місце злочину, а також місце проживання і тому не був затриманий;

- ситуація, що характеризується наявністю деяких даних про вбивство (час, місце, спосіб вбивства, відсутність або наявність даних про особу жертви), але відсутні дані щодо форми вини і причетності до нього конкретної особи;

- ситуація, пов'язана зі зникненням конкретної особи і відсутністю її трупа, при наявності даних про те, що ця особа вбита, її труп заховано, а винна особа невідома.

Ситуація, коли наявні повні дані про подію та причетну особу є найбільш сприятливою для розслідування. Така типова слідча ситуація характерна для події, яка сталася в умовах очевидності, є свідки-очевидці, а

зловмисник залишається на місці злочину і його затримано очевидцями або працівниками правоохоронного органу. Нерідко вона виникає під час застілля за участю винної особи і потерпілого, а місцем злочину є громадські місця (нічні заклади, кафе, бари), приватні будинки, місця полювання або іншого спільного проведення якогось заходу або дозвілля.

Іноді такі ситуації спостерігаються між знайомими особами внаслідок виникнення конфлікту (сварки, бійки), про що повідомляється очевидцями події і винною особою. Остання пояснює, що умислу на вбивство у неї не було. У даному випадку алгоритм дій слідчого полягатиме у проведенні таких слідчих (розшукових) дій:

1.*Огляд місця події та огляд трупа.* Слід враховувати, що обстановка місця події на час огляду може відрізнятися від первісної, тобто тієї, що була на момент вчинення злочину, що пояснюється спробою учасників події надати допомогу потерпілому, у результаті чого його тіло могло бути переміщено, а деякі сліди злочину знищені або спотворені. У такому разі слідчому необхідно провести допит та з'ясувати у даних осіб, які дії ними вчинялися, у якій послідовності, що було змінено на місці події, задля максимального відтворення картини і наслідків кримінального правопорушення. Зміни в обстановці місця події могли бути здійснені і винною особою задля приховування ознак злочину, інсценування події незлочинного характеру, приховування своїх злочинних дій або своєї участі в них.

2.*Освідування підозрюваного та його особистий обшук, огляд одягу та предметів (знарядь злочину, зброї та інших речових доказів), документів, що знаходились у підозрюваного.* У такому разі на його одязі, взутті, певних особистих речах, можуть міститися сліди біологічного походження, які матимуть доказове значення для кримінального провадження.

3.*Допит підозрюваного.* Особливу увагу слід звернути при допиті на мотиви, наміри особи перед і на момент вчинення кримінального правопорушення, оскільки це суттєво може вплинути на кваліфікацію його

дій. Слід встановити, які відносини мали місце у підозрюваного та потерпілого між собою, чи вони знайомі, якщо виник конфлікт, то чим він був викликаний. Також у разі взаємного нанесення тілесних ушкоджень з показань підозрюваного можливо встановити їх механізм, а також які дії та яким чином призвели до смерті потерпілого.

4.*Допит свідків.* Вони можуть вказати на особисті стосунки між потерпілим та підозрюваним, на їх поведінку, що передувала злочину та на дії останнього, які призвели до загибелі потерпілої особи.

5.У разі, коли у місці вчинення кримінального правопорушення наявні відеокамери, що фіксували подію, необхідно здійснити зняття показань у відповідності до ст. 245-1 КПК України.

6.Проведення *слідчого експерименту* для встановлення і перевірки певних обставин і показань учасників кримінального правопорушення.

7.Призначення і проведення *судово-медичної експертизи трупа та інших судових експертиз* в залежності від механізму злочину та його наслідків.

Друга типова слідча ситуація відрізняється тим, що підозрюваний зник з місця події, а тому вона є менш сприятливою для слідчих органів. Такі випадки є досить розповсюдженими, оскільки злочинець під тягарем вчиненого та страхом відповідальності покидає місце події, а іноді й місце свого проживання, щоб уникнути відповідальності, створити неправдиве алібі або приховати сліди злочину. Особистість злочинця є відомою зі слів очевидців, однак слід ретельно перевірити такі свідчення, оскільки може мати місце обмова невинної особи, задля уникнення відповідальності справжнього винуватця.

У першу чергу характерним та необхідним для такої слідчої ситуації є тактична операція, спрямована на пошук та затримання злочинця «по гарячих слідах». Для цього необхідно невідкладно оглянути місце події, допитати свідків, зібрати інформацію про особу злочинця, встановити можливе місцезнаходження особи підозрюваного, затримати останнього. У разі

затримання підозрюваного необхідно провести його особистий обшук та обшук у місцях його перебування після вчинення вбивства для виявлення знарядь злочину, предметів одягу, здійснити пред'явлення його для впізнання очевидцям кримінального правопорушення. Проводяться й інші слідчі (розшукові) дії, що були визначені у першій ситуації. Також доцільно проаналізувати телефонні розмови повідомлення, що можуть свідчити про зміст і характер зв'язків між жертвою та підозрюваним.

Третя ситуація характеризується наявністю обмежених даних про подію вбивства (час, місце, спосіб вбивства, особу жертви), і відсутністю відомостей щодо причетності до нього конкретної особи. Для вказаної ситуації характерним є те, що у розпорядженні слідчого наявне коло інформації про обставини події суттєво обмежене. Така ситуація є складною, оскільки відсутні очевидці події, слідчий може розраховувати лише на виявлення і декодування слідів кримінального правопорушення та показання осіб, що виявили труп. Що стосується відомостей про особу потерпілого, то їх слідчий може отримати у разі наявності документів, що можуть знаходитися при потерпілому, або ж особи, які виявили труп, мають інформацію про потерпілого. Невідкладно призначається судово-медична експертиза трупа з питань встановлення механізму спричинення смерті та даних, що вказують на ознаки особи потерпілого для подальшої її ідентифікації.

У такому випадку, подія завжди попередньо кваліфікується за ст. 115 КК України і лише під час розслідування, коли буде виявлено та затримано особу підозрюваного, зібрані й досліджені інші докази, можливо встановити ознаки злочину, передбаченого ст. 119 КК України, тобто вбивства з необережності.

У разі виникнення зазначеної ситуації основним завданням слідчого є виявлення та затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та встановлення форми її вини. Наразі в першу чергу проводиться огляд місця події, в ході якого виявляються, фіксуються, вилучаються і

досліджуються сліди, що вказують на обставини злочину, на ознаки винної особи та її поведінки під час і після кримінального правопорушення, які сприятимуть пошуку і виявленню підозрюваного у вбивстві та встановленню форми його вини. Необхідно з'ясувати наявність на місці події або поблизу відеокамер зовнішнього спостереження для отримання з них потрібної інформації.

В разі необхідності слідчому потрібно провести відповідні негласні слідчі (розшукові) дії, що дозволять встановити особу злочинця. Виявлені сліди, що вказують на можливого злочинця і форму його вини, досліджуються і перевіряються слідчим, в тому числі і за допомогою проведення експертиз. Для дослідження слідів біологічного походження, доцільно провести їх генотипоскопічну експертизу з метою ідентифікації особи потерпілого чи злочинця.

У *четвертій типовій слідчій ситуації* обсяг інформації, що доступна слідчим, є мінімальним і, перш за все, вимагає встановлення, чи дійсно відбулася подія, про яку заявлено, а також встановлення факту вбивства зниклої особи. У першу чергу необхідно допитати особу, яка заявила про зникнення потерпілого. Якщо є відомості про конкретне місце, де сталася подія, слідчий має провести огляд цього місця (наприклад, останнього місця проживання зниклої особи) і зібрати докази, що можуть свідчити про обставини події і вбивство потерпілого. Коли в ході обшуку знайдено труп, необхідно ідентифікувати дану потерпілу особу, встановити деталі її поведінки, що передувала вчиненню вбивства. У такому разі необхідно: детально провести огляд трупа, його одягу; здійснити дактилоскопіювання трупа; відібрати зразки біологічного характеру; пред'явити труп для впізнання; використати допомогу засобів масової інформації; запросити дані криміналістичних обліків; призначити судово-медичну, судову молекулярно-генетичну та інші експертизи. Коли жертва події встановлена, слідча ситуація переходить у таку, де відома особа потерпілого.

Слідчий має встановити всі дані, щодо потерпілого, обставин його життя, коло осіб, з якими він підтримував дружні і ділові стосунки, характер взаємовідносин між останнім та його оточуючими особами. Необхідно провести роботу із виявлення можливих очевидців - свідків події, допитати і отримати від них показання, щодо обставин події і особи злочинця. В подальшому дії слідчого спрямовуються на виявлення, розшук і встановлення особи підозрюваного.

Усю зібрану інформацію працівники правоохоронних органів мають проаналізувати, визначити чи дійсно сталося вбивство з необережності, можливо мала місце інша подія або злочин. Тобто слід висунути і перевірити всі версії, що підтверджують чи спростовують (контрверсії) факт вбивства, винуватість підозрюваної особи та необережну форму його вини. Потрібно пам'ятати, що яка б із вказаних слідчих ситуацій не спостерігалася у кримінальному провадженні, слідчому необхідно належним чином фіксувати всі свої процесуальні дії, оскільки це забезпечує правову об'єктивність розслідування.

Таким чином, криміналістичний аналіз вихідних слідчих ситуацій несе фундаментальне інформаційне й організаційно-методичне навантаження, оскільки зумовлює постановку відповідних першочергових тактичних завдань, розробку кола слідчих версій та напрямок і зміст розслідування на його початковому етапі.

8.Планування подальшого етапу розслідування вбивств через необережність здійснюється в залежності від ступеня вирішення завдань його початкового етапу та слідчої ситуації, яка склалась після завершення останнього. Доволі сприятливою для розслідування є ситуація, у відповідності до якої з джерел інформації *вбачаються дані, щодо наявності вбивства з необережності, обстановка на місці події не змінена, а підозрюваний відомий і затриманий*. Програма проведення подальшого розслідування спрямована на перевірку зазначених даних і включає в себе: 1) допит затриманого у підозрі вчинення вбивства через необережність; 2)

проведення особистого обшуку підозрюваного та по місцю його мешкання ; 3) огляд одягу, взуття, засобів, знарядь злочину та інших речових доказів, що мають відношення до події, що розслідується; 4) допит свідків, на яких вказує підозрюваний, а також раніше допитаних осіб (очні ставки); 5) слідчі експерименти; 6) призначення і проведення необхідних судових експертиз.

Друга слідча ситуація характеризується тим, що *основні обставини вбивства через необережність з'ясовані, особа підозрюваного встановлена, але не затримана*. В даній слідчій ситуації необхідно продовжувати збір і перевірку доказів щодо сутності і обставин вчинення злочину, а також доказів, що вказують на винуватість конкретної особи. Неможливість затримання підозрюваної особи зразу після вчинення ним вбивства зумовлюється найчастіше тим, що така особа покидає місце події і приховується від слідства, сподіваючись якимось чином уникнути притягнення до відповідальності. В цій слідчій ситуації потрібно негайно використати всі слідчі та оперативні можливості для його розшуку: допити його родичів, співмешканців, друзів, колег по роботі щодо можливого місця його перебування; провести обшуки за місцем його постійного або тимчасового проживання, у його родичів та знайомих з метою виявлення самого підозрюваного, який можливо ними приховується, знарядь і засобів вчинення вбивства, одягу і взуття, в які він був одягнений в момент вчинення злочину, або отримання відомостей щодо вірогідного місця його перебування; за необхідністю проводяться і відповідні негласні слідчі (розшукові) дії. Після затримання проводиться допит підозрюваного, особистий обшук, слідчий експеримент для перевірки його показань, очні ставки між ним та іншими учасниками події для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях та усунення відповідних протиріч. Якщо підозрюваний не визнає своєї вини, слід старанно перевіряти його аргументи (наявність алібі, невірне сприйняття і тлумачення його дій свідками тощо). Слідчому необхідно побудувати несуперечливу систему наявних доказів і логічних висновків та вміло застосувати тактику їх використання для

спростування неправдивих показань підозрюваного та його викриття у вчиненому вбивстві.

9. Всі слідчі (розшукові) дії й тактичні операції повинні плануватися і реалізовуватися як єдиний комплекс процесуальних і криміналістичних засобів з вирішення конкретних завдань на відповідних етапах з врахуванням конкретної слідчої ситуації у розслідуванні вбивств через необережність за попередньо розробленою програмою і динамічним алгоритмом їх проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абушов Т. А. Система організаційних і тактичних дій під час проведення обшуку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6 (79). С. 198-205.
2. Албул С. В. Основи оперативно-розшукової діяльності: термінологічний словник. Одеса : Астропринт, 2017. 132 с.
3. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.
4. Бахін В. П., Іщенко А. В., Кузьмічов В. С. Щодо необхідності нових форм та методів боротьби зі злочинністю. *Вісник Дніпропетровського університету. Правознавство*. 1995. Вип. 2. С. 132-141.
5. Бахін В. П., Карпов Н. С. Деякі аспекти вивчення практики боротьби зі злочинністю. Київ, 2002. 458 с.
6. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого. Київ : Атіка, 1997. 352 с.
7. Бондар В. С., Кривонос М. В. Особливості використання спеціальних знань при проведенні допиту в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 5. Т. 4. С.102-108.
8. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа : монографія. Харків : Право, 2021. 720 с.
9. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літ, 2008. 730 с.
10. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.17: Кримінальне право. / ред. кол. В. Я. Тацій (голова). Харків: НАПрН України, 2017. 1064 с.
11. Великий тлумачний словник української мови / уклад. В. Т. Бусел. К. Ірпінь, 2003. 780 с.

12. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2002. 20 с.
13. Веліканов С. В. Підходи до типізації слідчих ситуацій. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Вип. 21. Харків : Право, 2011. С. 210-219.
14. Веліканов С. В. Родові, видові, підвидові, комплексні та модифікуючі методики розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків : Право, 2009. Вип.18. С. 203-217.
15. Вереша Р. В. Вина у кримінальному праві: навчально-методичний вимір : навч. посіб. Київ : Атіка, 2006. 408 с.
16. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2009. 157 с.
17. Вирок Волинського апеляційного суду у справі № 556/224/19 від 07.02.2023. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108843149>
18. Вирок Кам'янського районного суду Черкаської області у справі № 696/850/23 від 13.06.2024. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119725978>.
19. Вирок Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області № 699/800/19 від 05.09.2022. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106092793>.
20. Вогнепальна та холодна зброя. *Слідчий огляд, попереднє і експертне дослідження* : навч.-практ. посібник / за ред. проф. В.Д. Басая. Івано-Франківськ, 2014. 164 с.
21. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики (лекція). Х. : Ун-т внутр. справ, 1996. 34 с.
22. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 122 с.

23. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Х., 2002. 427 с.
24. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 42 с.
25. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.
26. Волобуєв А.Ф., Бажанюк В.В. Проведення експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Кривий Ріг : Видавець Чернявський Д.О., 2023. 228 с.
27. Ганжа Т. В. Особливості призначення судово-медичних експертиз під час розслідування умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2017. Т. 4. Вип. 43. С.153-157.
28. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №14. С. 141-149.
29. Головкін С. В. Особливості слідової картини при вчиненні шахрайств. URL : <https://corplguvd.lg.ua/d120604.html>
30. Головко І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
31. Головко М. Б., Осипенко І. П. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навчально-методичний посібник. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 126 с.

32. Головка О. М., Греченко В. А. Право Київської Русі в дослідженнях вчених університетів на теренах України у ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія. Харків : Константа, 2018. 472 с.
33. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 208-214.
34. Гороховська О. В. Вбивство через необережність : проблеми кримінальної відповідальності. Київ : Вид. Паливода А. В., 2007. 180 с.
35. Гороховська О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. 16 с.
36. Гороховська О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство через необережність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 228 с.
37. Гресь Ю. О. Деякі особливості тактичної операції «Затримання злочинця» при розслідуванні вбивств на замовлення. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2024. № 3. С. 609-612. URL : http://lsej.org.ua/3_2024/149.pdf
38. Денисюк С. Ф. Співвідношення тактики та організації проведення слідчої дії. *Право і безпека*. 2010. № 4. С. 176-179.
39. Деркач Н.М. Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». (Серія «Право»)*. 2013. № 5(14). С. 89-96.
40. Динту В.А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 20 с.
41. Дульський О.Л. Генеза наукових досліджень проблем збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2022. № 59. С. 66-73.

42. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб / за заг. ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Юрінком, 2010. 400 с.
43. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора* : вебсайт. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011>
44. Жирний Г. Ю. До питання про класифікацію окремих криміналістичних методик. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. Харків : Гриф, 2003. 248 с.
45. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики : генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
46. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
47. Журавель В. А. Планування та прогнозування організаційно тактичних засобів розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю* : збірник наук. праць. 2008. Випуск 15. С. 266-273.
48. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посіб. 2005. 312 с.
49. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 102-108.
50. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 2010. 160 с.
51. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці: сутність і види. *Проблеми законності*. 2006. Вип. 78. С. 175-181.
52. Зелінський А. Ф. Кримінальна психологія : наук.-практ. вид. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.
53. Зелінський А. Ф. Усвідомлене і неусвідомлене у злочинній поведінці : монографія. Харків : Вища школа, 1986. 168 с.

54. Іваниця А. В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування вбивств через необережність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2015. 249 с.
55. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.
56. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Харків : Право, 2016. 316 с.
57. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Право і безпека*. 2013. № 2 (49). С. 131–135.
58. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. Київ : Ін Юре, 2007. 528 с.
59. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.
60. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
61. Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 233-247.
62. Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11 (249). С. 202-206.
63. Колодіна А. С. Деякі аспекти використання спеціальних медичних знань при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів. *Правові новели*. 2024. Випуск № 22, Том 2. С.21-26. URL : http://legalnovels.in.ua/journal/22-2_2024/5.pdf

64. Комаха В. О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз : монографія. Вінниця : ДП ДКФ, 2006. 736 с.
65. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. Харків : Факт, 2001. 311 с.
66. Коновалова В. О. Тактичні основи допиту. *Вибрані праці*. Х. : Апостіль, 2012. С. 203-208.
67. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
68. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. К., 2003. 58 с.
69. Корягіна А. М. Докримінальні взаємовідносини жертви та злочинця. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2008. Вип.16. С. 246-252.
70. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2003. 20 с.
71. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі : навч. посіб. Київ : НМК ВО, 1990. 88 с.
72. Кривда Л. Р. Використання судово-медичних знань у розслідуванні насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів : дис. ... док. філософ. : 081. Одеса, 2024. 219 с.
73. Криміналістика : мультимедійний підручник. URL : <https://arm.naiau.kiev.ua/books/criminalistics/info/lec22.html>.
74. Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.
75. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. ; 2-е вид. перероб. і допов. / Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

76. Криміналістика : підручник : у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. Т. 2. 312 с.
77. Криміналістика : підручник : у 2-х т. Т.1 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
78. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 704 с.
79. Криміналістика : підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Х. : ХНУВС, 2011. 666 с.
80. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. Київ : ПРАВО, 2020. 752 с.
81. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. 596 с.
82. Криміналістика : підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін. ; за ред. П. Д. Біленчука. Київ : Атіка, 2001. 544 с.
83. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., перероб. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
84. Криміналістика : підручник / Шепітько В.Ю. та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України В.Ю. Шепітька ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 5-тє вид., перероб. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 632 с.
85. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім "Ін Юре" 2001. 684 с.
86. Криміналістика : підручник. У 2-х т. Т.2 / за ред. Шепітька В.Ю. Харків : Право, 2019. 328 с.
87. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Т. 20. *Велика українська юридична енциклопедія в 20 т.* Харків : Право, 2018. 952 с.

88. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
89. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник для студентів юрид. вишів і факул. / під ред. проф. В. Ю. Шепітько. Х. : ООО «Одісей», 2001. 528 с.
90. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів : курс лекцій / В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, Д. Б. Сергєєва, Ю. М. Чорноус. Київ : ХмЦНП, 2011. 178 с.
91. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2015. 528 с.
92. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2015. 680 с.
93. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.
94. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.
95. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
96. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
97. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.
98. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ківалов С. В., Міщенко С. М., Захарченко В. Ю. Х. : Одісей, 2013. 1104 с.

99. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
100. Кримінологія : Загальна та особлива частини : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд / за заг. ред. І.М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 288 с.
101. Кузьмічов В. С., Чорноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2005. 448 с.
102. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, учиненого в стані сильного душевного хвилювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 227 с.
103. Кунтій А.І. Методика розслідування умисного вбивства, учиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220 с.
104. Литовські статuti 1529, 1566, 1588 років. Суспільно-політичні процеси: науково-популярне видання Громадської організації «Академія політичних наук». Київ, 2016. Вип. 3. С. 206–221.
105. Лісовий А. С., Голубович Л. Л., Голубович П. Л. та ін. Судова медицина : підручник. Київ : Атіка, 2008. 484 с.
106. Лоза Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, ознаки, види. *Право України*. 2003. № 9. С.85-89.
107. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К. : НАВСУ, 2005. 360 с.
108. Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Слідами розбудови криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні питання криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : НАВС, 2019. С.134-136.
109. Лук'янчиков Є. Д., Моїсєєв О. М. Пред'явлення для впізнання : навчальний посібник. Макіївка : Графіті, 1998. 58 с.

110. Макаренко О. В. Види злочинів за Литовським Статутом 1588 р. *Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПСУ. Серія: Право та державне управління*. 2011. № 1. С. 38-43.

111. Макогін І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.). Одеса : Фенікс, 2024. С.543-544.

112. Макогін І. В. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Випуск 5 (52). С. 87-91.

113. Макогін І. В. Особливості допиту підозрюваної, у вчиненні вбивства з необережності, особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Випуск 6 (53). С. 162-165.

114. Макогін І. В. Призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні вбивств з необережності. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 року). Чернівці : Видавництво Чернівецького національного університету, 2023. С. 85-88.

115. Макогін І. В. Слідчий експеримент, як пізнавальна слідча дія при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Юридичний вісник*. 2023. Випуск 6. С. 248-254.

116. Макогін І. В. Сприйняття та аналіз слідової картини вбивства, вчиненого з необережності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. Випуск 61. С. 93-96.

117. Мальцев О. В., Саїнчин О. С., Сотула О. С. Теоретичні основи розслідування умисних вбивств: кримінально-правові, криміналістичні та психологічні аспекти. *Психологічний портрет серійного вбивці* : монографія. Ottawa, Ontario, Canada: Accent Graphics Communications&Publishing, 2019. 754 с.

118. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : монографія. Чернівці, 2005. 152 с.
119. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
120. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 207 с.
121. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97-102.
122. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 324 с.
123. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. С. 376-379.
124. Навчальні матеріали СТІ 1/2017 : Процесуальне інтерв'ю у кримінальних справах. URL : https://cti2024.org/wp-content/uploads/2021/01/CTI-Training_Tool_1_UKR.pdf.
125. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.
126. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2001. 1104 с.
127. Новак Я.В. Особливості поняття та предмета досліджень судової (криміналістичної) балістики. *Юридична Україна*. 2006. № 2. С. 91-94.
128. Озерський І.В. Оптимізація використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України (аналіз нового кримінального процесуального кодексу). URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/9526/%CE>

129. Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. / за ред. О. М. Джужи. Київ : Правова єдність, 2009. 310 с.
130. Основи оперативно-розшукової діяльності : навчальний посібник / за ред. С. М. Гусарова. Харків : Золота миля, 2015. 312 с.
131. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.
132. Особу засуджено за вбивство, вчинене через необережність. *Савранський районний суд Одеської області* : вебсайт. URL : <https://sr.od.court.gov.ua/sud1525/1256/1391034/>
133. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. 624 с.
134. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого : науково-практ. видання для слідчих і дізнавачів. 2-е вид. перероб. і допов. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.
135. Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06 лип. 2017 р. № 570. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>
136. Постанова Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 295/8281/21 від 18.05.2023 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110999549>
137. Постанова Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 712/14455/16-к від 24.04.2019 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81439250>
138. Постанова Кримінального суду ВС України у справі № 212/6129/17 від 04.06.2020 р. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/197396_umisne-vbivstvo--vbivstvo-cherez-neoberezhnst-vs-rozyasniv-pravila-rozmezhuвання

139. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03 листоп. 2015 р. № 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

140. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

141. Процесуальні, організаційні та етичні основи судово медичної експертизи в Україні / М. В. Банчук, В. В. Войченко, Г. А. Зарицький, О. Ю. Петрошак / за заг. ред. В. Д. Мішалова. Київ, 2010. 243 с.

142. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 116 с.

143. Розслідування злочинів проти особи: керівництво для слідчих / С. В. Ківалов, Ю. П. Аленін, Є. Л. Стрельцов, В. В. Тищенко. Одеса : Юрид. літ., 2014. 208 с.

144. Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : навч. посібник / за заг. ред. В. В. Пясковського. Київ : 7БЦ, 2022. 256 с.

145. Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-американської правової системи в контексті міжнародних стандартів : монографія / за ред. доц. С. М. Смокова. Івано-Франківськ, Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. 285 с.

146. Саїнчин О.С. Розкриття і розслідування умисних вбивств: концептуальні і практичні основи : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2004. 408 с.

147. Саїнчин О.С. Типові слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наукових праць / ред-кол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. О.М. Оборотов. Одеса : Юридична література, 2007. С. 49-56.

148. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник для студентів юридичних вузів: У 2 ч. Х., 1999. Ч. 1. 415 с.
149. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
150. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ. Кондор, 2008. 586 с.
151. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ : ВІПОЛ, 1994. 180 с.
152. Самойленко О.А., Тітуніна К.В. Сучасні тенденції вдосконалення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством (за матеріалами кримінальних справ про вбивства, вчинені неповнолітніми або за їх участю). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №5(23). С. 653-665. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/11465/11524>
153. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення : монографія. Харків : Харків юридичний, 2005. 288 с.
154. Синчук О.В. Природа типових версій. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2008. Вип. 16. С. 290-294.
155. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів : Довіра, 1992. 193 с.
156. Слідчі (розшукові) дії : навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та інші / за заг. ред. Р. І. Благуті та Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
157. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 238 с.
158. Снігерьев О. П., Андренко С. О. До питання з визначення поняття судової експертизи в адміністративному провадженні (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 231-240.

159. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ., 2002–2004. Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року. 2002. 464 с.
160. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : НАВС України, 2005. 272 с.
161. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія. Х. : Ніка Нова, 2012. 382 с.
162. Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2019. № 3. С. 174-180 с.
163. Субтельний О. Україна : історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького; 3-тє вид., перероб. і доповн. Київ : Либідь, 1993. 720 с.
164. Судові експертизи у кримінальному провадженні : посібник / А. І. Ріпенко, В. В. Тіщенко, О. А. Самойленко та ін. Одеса : Гельветика, 2021. 152 с.
165. Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування : метод. рек. / П. Є. Антонюк, А. О. Антошук, В. В. Пясковський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 70 с.
166. Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття : навч. посібник з історії держави і права України. Львів : Львівський ін-т внутрішніх справ, 2013. 156 с.
167. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посібник. Львів : Світ, 2001. 384 с.
168. Тіщенко В. В. Визначення структури криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. №4 (35). С.239-244.

169. Тіщенко В. В. Значення даних про потерпілого в розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Т.ІІІ. Одеса, 2004. С.46-53.
170. Тіщенко В. В. Підготовка злочину як об'єкт криміналістичного дослідження. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Гриф, 2003. С. 93–99.
171. Тіщенко В. В. Поняття і функції криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 18. С. 850-855.
172. Тіщенко В. В. Принципи криміналістичних методик. *Правова доктрина України* : у 5 т. Том 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків : Право, 2013. С.994-1003.
173. Тіщенко В. В. Тактичні аспекти допиту за методом процесуального інтерв'ю. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів* : матеріали ІХ міжнар. круглого столу. Одеса : Гельветика, 2021. С.105-107.
174. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
175. Тіщенко В. В. Технологія виявлення і доказування винуватості підозрюваної особи у досудовому розслідуванні. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 200-202.
176. Тіщенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 року). Одеса : «Юридична література», 2013. С. 349–353.
177. Тіщенко В. В. Щодо нових тенденцій в криміналістичній методиці розслідування злочинів. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Том VIII. Одеса : Юрид. літ., 2009. С. 260-269.
178. Тіщенко В. В. Щодо стратегічних і тактичних завдань у розслідуванні злочинів. *Актуальні проблеми реформування кримінальної*

юстиції : матеріали міжнар. науково-практ. конф. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2018. 152 с.

179. Тіщенко В. В., Барцицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 198 с.

180. Тіщенко В. В., Болгар О. В. Механізм вчинення корисливо-насильницьких злочинів. *Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів . Частина II. Проблеми розслідування та розкриття злочинів* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19-20 жовтня 2000 року). Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. 244 с.

181. Тіщенко В. В., Загородній І. В. Механізм кримінального правопорушення в системі його криміналістичної характеристики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 94. С. 141-146.

182. Тіщенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юрид. література, 2002. 360 с.

183. Тіщенко В.В. Наукові засади розробки криміналістичних методик розслідування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 32. С.17-22.

184. Топорецька З. М. Слідова картина, як джерело первинної інформації про вчинення злочинів у сфері грального бізнесу. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29–30 вересня 2011 р.). Одеса : у 2-х частинах. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2011. Ч. 2. 105–108 с.

185. Удалова Л. Д. Теорія і практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 324 с.

186. Участь спеціаліста в огляді місця події: практ. посіб. / за ред. О. Г. Рувіна, Б. В. Теплицького, С. С. Чернявського. Харків, 2018. 127 с.

187. Форитор Т. М. Випадок (казус) як кримінально-правове явище.
URL : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Pravo/65981.doc.htm
188. Хижняк Є. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197–199.
189. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення освідування. *Вісн. Акад. митної служби України. (Серія «Право»)*. 2011. № 1 (6). С. 167-169.
190. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 610 с.
191. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.
192. Шевчук В. М. Концептуальні основи формування окремих криміналістичних методик (проблеми визначення поняття та ознак). *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 86. С.125-134.
193. Шевчук В. М. Роль технологічного підходу для побудови тактичних операцій. *Митна справа*. 2012. № 5 (83). Ч.2. Кн.1. С. 102-108.
194. Шевчук В. М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–3. Т. 2. С. 125–129.
195. Шевчук В. М., Тищенко О. І. Технологізація криміналістики, судової експертизи і кримінального провадження в сучасних умовах цифровізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 375-380. URL : http://www.lsej.org.ua/12_2024/88.pdf
196. Шепітько В. Ю. Криміналістика : енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В. Я. Тація. Харків: Право. 2012. 560 с.
197. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник. Х. : Право, 2001. 554 с.

198. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності* : республік. Між від. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. - Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168-174.
199. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
200. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. Харків: Фактор, 2011. 400 с.
201. Щербаковський М. Г., Андрєєв Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї : монографія. Харків, 2021. 192 с.
202. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Х. : Харків юридичний, 2010. 319 с.
203. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред кол. : Ю. С. Шемшученко та ін. Т.4 : К. : «Українська енциклопедія», 1998. 690 с.
204. Янковий М. О. Використання спеціальних знань у встановленні негативних обставин під час з'ясування слідчим способу виготовлення (спорядження) патронів «травматичної дії» калібру 9мм Р.А. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 199-203. URL : <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/36.pdf>
205. Янковий М. О. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері земельних відносин: особливості та шляхи виявлення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 155-158. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/4_2023/23.pdf
206. Янченко І. М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2010. С. 122.
207. Яремчук В. О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій : монографія. Харків : Апостіль, 2015. 228 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Макогін І.В. Сприйняття та аналіз слідової картини вбивства, вчиненого з необережності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. Вип. 61. С. 93-96. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/19.pdf>
2. Макогін І.В. Завдання, які постають перед слідчим, під час розслідування вбивств з необережності, та способи їх вирішення. *Юридичний вісник*. 2023. Вип. 5. С. 108-113. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v5_2023/14.pdf
3. Макогін І.В. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 5 (52). С. 87-91. URL : http://pjbv.nuoua.od.ua/v5_2023/17.pdf
4. Макогін І.В. Особливості допиту підозрюваної, у вчиненні вбивства з необережності, особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 6 (53). С. 162-165. URL : http://www.pjbv.nuoua.od.ua/v6_2023/30.pdf
5. Макогін І.В. Слідчий експеримент як пізнавальна слідча дія при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Юридичний вісник*. 2023. Вип. 6. С. 248-254. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/32.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні вбивств з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 444-447.

2. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Деякі способи вчинення вбивств з необережності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 561-563.

3. Макогін І.В. Призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні вбивств з необережності. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 08 грудня 2023 року). Чернівці : Видавництво Чернівецького національного університету, 2023. С. 85-88.

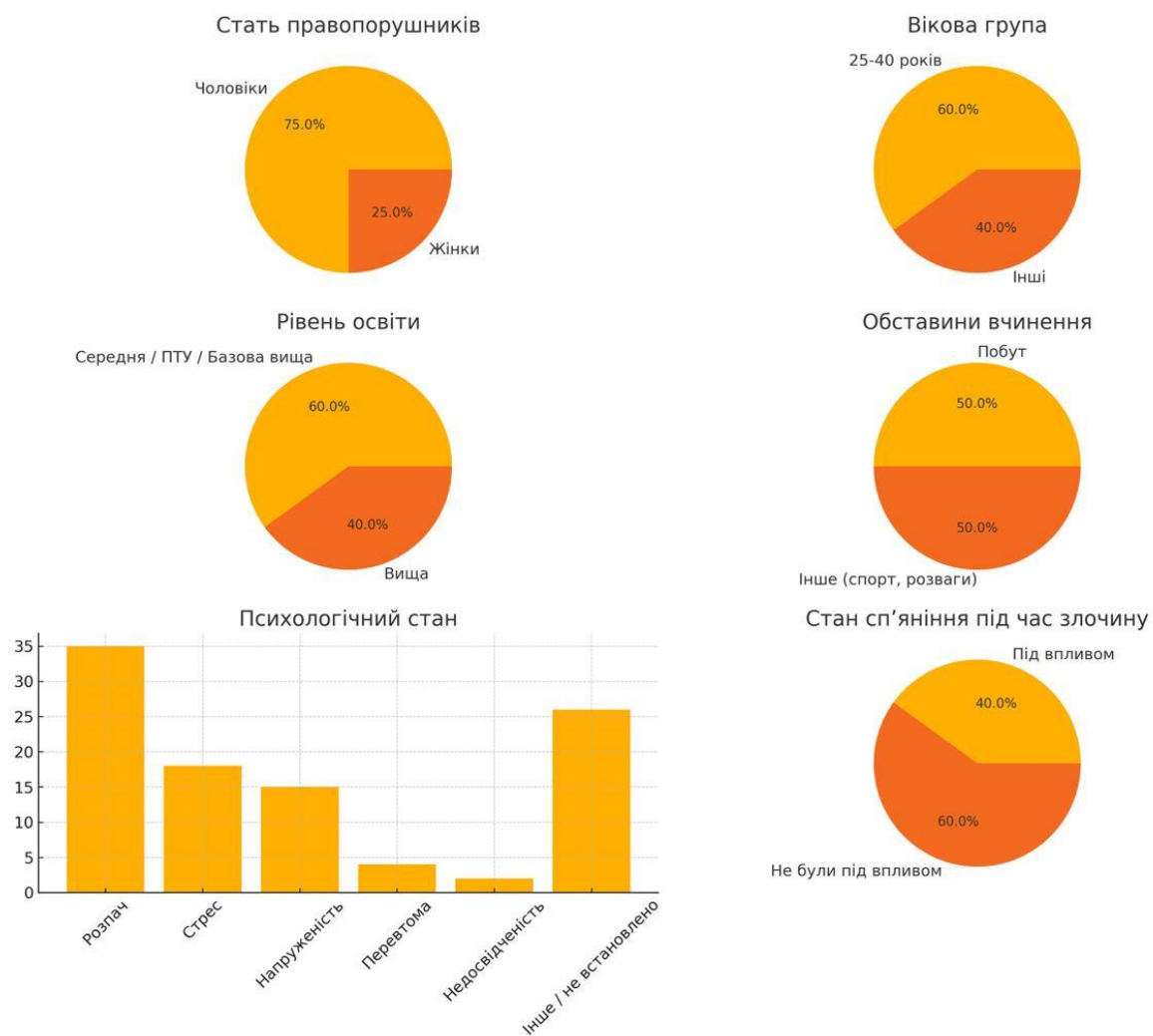
4. Макогін І.В. Найпоширеніша типова слідча ситуація початкового етапу розслідування вбивств через необережність. *Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану* : міжнар. наук.-практ. конф., присв. 110-річчю від дня народження видатного вченого-криміналіста, доктора юридичних наук, професора Віктора Павловича Колмакова (м. Одеса, 20 жовтня 2023 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 109-112.

5. Макогін І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.). Одеса: Фенікс, 2024. С. 543-544.

6. Макогін І.В. Криміналістична характеристика підозрюваного у вбивстві через необережність. *Методологічні засади криміналістики: традиції та новації* : збірник матеріалів Криміналістичних читань, присвячених пам'яті академіка В. О. Коновалової (м. Харків, 28 березня 2025 р.). Харків: Право, 2025. С. 159-162.

Додаток Б

Аналіз 100 кримінальних проваджень за ст. 119 КК України

Додаток В

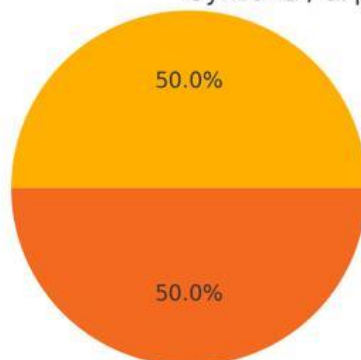
Аналіз типових характеристик потерпілих у кримінальних провадженнях за ст. 119 КК України (2022–2025 рр.)

Стать потерпілих**Чи були знайомі з правопорушником**

Знайомі / Родичі / Сусіди

Поведінковий фактор потерпілого

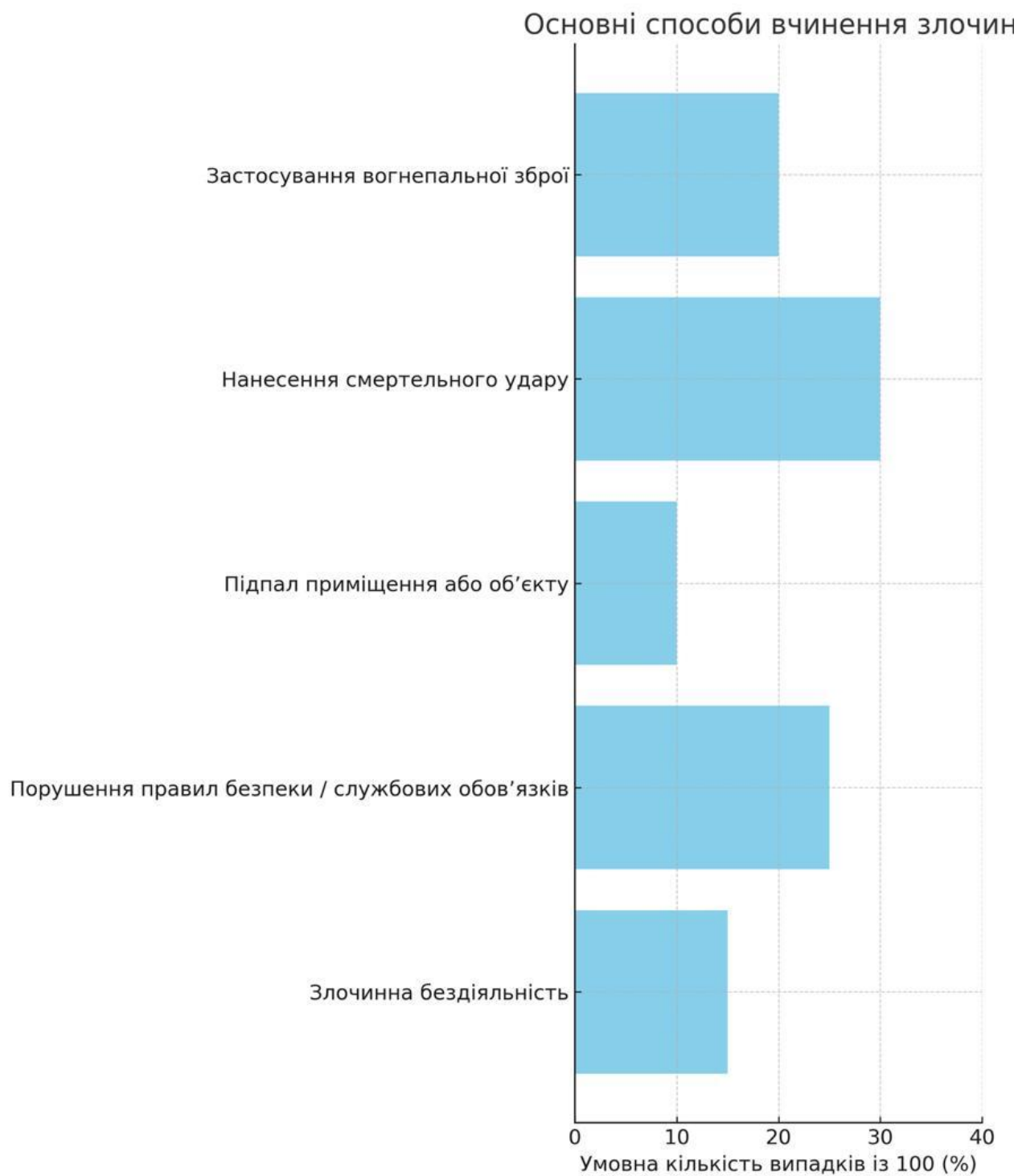
Зухвала / агресивна поведінка

Нейтральна поведінка

Додаток Г

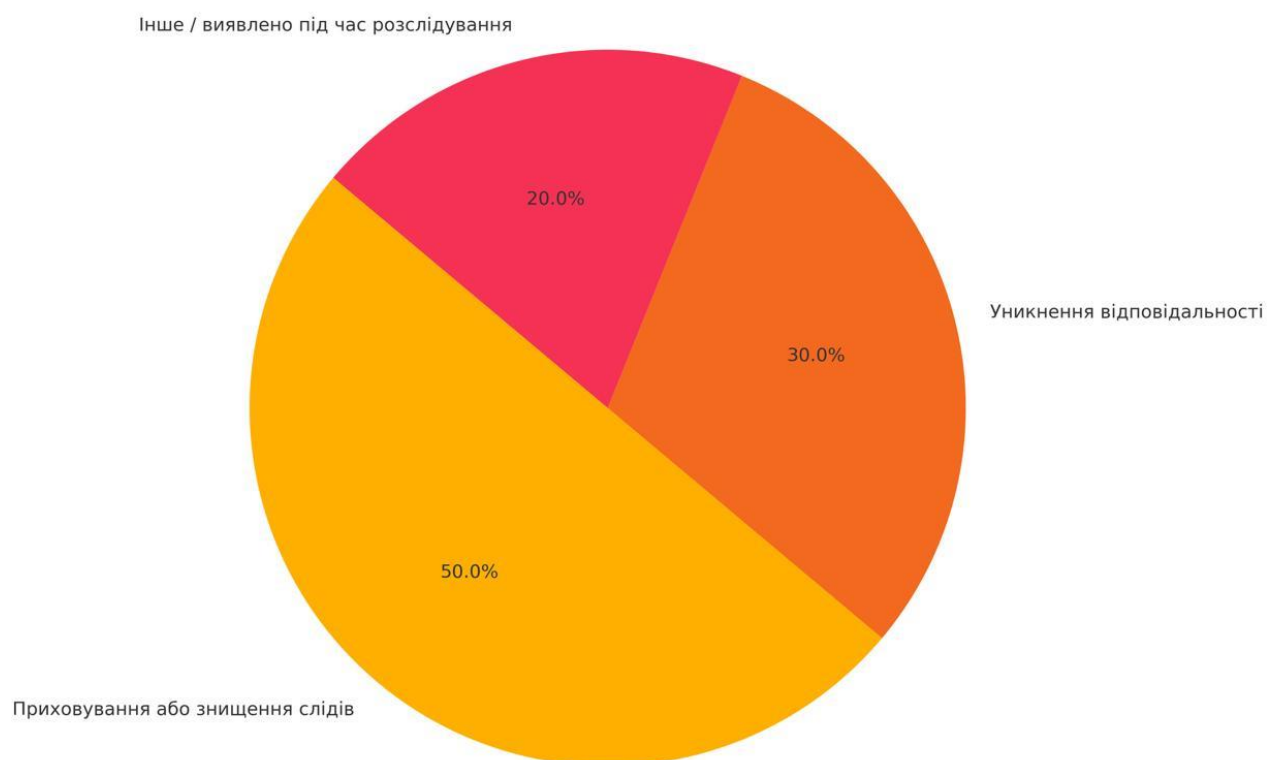
Типові способи вчинення вбивств з необережності
за результатами вивчення кримінальних проваджень (ст. 119 КК України)

Додаток Г

Аспекти приховування вбивств з необережності
(за результатами аналізу кримінальних проваджень за ст. 119 КК України)

Основні мотиви приховування злочину

Додаток Д

Аналітична модель механізму вбивства з необережності (ст. 119 КК України)

Додаток містить запитання для аналізу матеріалів кримінального провадження за ст. 119 КК України, відповідно до чотирьох етапів механізму вбивства з необережності: передкримінальна ситуація, поведінка перед вчиненням, вчинення дії та її наслідок, дії після настання смерті потерпілого.

Етап	Орієнтовне запитання	Приклад відповіді
1. Передкримінальна ситуація	Чи були між сторонами конфлікти або напруження перед подією?	Побутовий конфлікт, сварка, спільне розпивання алкоголю
	Де перебували винна і потерпіла особи до злочину?	У дома / в громадському місці / на роботі
	Чи перебував хтось у стані сп'яніння?	Так / Ні
2. Поведінка перед вчиненням	Хто ініціював конфлікт?	Винний / Потерпілий / Обидва
	Чи були агресивні дії або провокації?	Так / Ні
	Який характер спілкування був до події?	Грубий / Нейтральний / Приязний
3. Вчинення дії і наслідок	Яким був механізм ушкодження?	Удар, постріл, недбалість, службова бездіяльність
	Чи надавалась медична допомога?	Так / Ні
	Чи було вчинено злочинну дію умисно чи з необережності?	З необережності
4. Поведінка після події	Чи намагався винний приховати подію?	Так / Ні
	Якою була перша реакція винного?	Шок / Паніка / Втеча / Виклик швидкої
	Чи повідомляв хтось правоохоронні органи?	Так / Ні / Інші особи

Додаток Е

Результати опитування працівників слідчих підрозділів ГУНП в Черкаській області (Кількість опитаних 83)

Нижче наведено результати опитування 83 слідчих ГУНП в Черкаській області щодо розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 119 КК України. Відображено основні тенденції, відсоткові співвідношення та варіанти відповідей.

Стаж роботи у слідчих підрозділах?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
До 1 року	12	14.5
1–3 роки	18	21.7
4–7 років	26	31.3
8 і більше років	27	32.5

Значення встановлення форми вини при розслідуванні вбивства з необережності?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
Ключове значення	83	100
Важливе, але невизначальне	0	0
Має формальний характер	0	0

За якими складами найчастіше помилково кваліфікують вбивства з необережності?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
ст. 115 КК України	53	63.9
ч. 2 ст. 121 КК України	25	30.1
ст. 118 КК України	5	6.0

У якому стані перебуває особа під час вчинення вбивства з необережності?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
Стан сп'яніння	48	57.8
Стрес або афект	19	22.9
Звичайний психоемоційний стан	16	19.3

Як часто підозрювані намагаються приховати факт вбивства з необережності?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
Часто	32	38.6
Іноді	40	48.2
Не приховують	11	13.3

Чи присутня підготовка до вбивства з необережності?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
Ні, завжди спонтанне	83	100
Можливі винятки	0	0
Так, трапляються планові дії	0	0

Чи є потреба у застосуванні спеціальних знань (експерти, лікар, психолог тощо) при розслідуванні кримінальних правопорушень за ст. 119 КК України?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
Так, у більшості справ	66	79.5
Іноді	12	14.5
Непотрібно	5	6.0

Найефективніші слідчі (розшукові) дії при розслідуванні кримінальних правопорушень за ст. 119 КК України?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
Огляд місця події	28	33.7
Допит свідків	31	37.3
Освідування підозрюваного	16	19.3
Експертиза	8	9.6

На що спрямовані дії слідчого на заключній стадії огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень за ст. 119 КК України?

Варіант відповіді	Кількість осіб	Відсоток (%)
Узагальнення та аналіз обстановки	26	31.3
Складання протоколу і документація	35	42.2

Вилучення речових доказів	22	26.5
---------------------------	----	------

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Максим КОРНІСНКО

« 02 » 06 2025

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження Макогін Ірини Володимирівни
на тему «Методика розслідування вбивств, вчинених через необережність» у
наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса

« 02 » 06 2025 р.

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, кандидата юридичних наук Домброван Н.В.;
- 2) завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Тетерятник Г.К.
- 3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.;

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Макогін Ірини Володимирівни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Методика розслідування вбивств, вчинених через необережність» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), а також загальної наукової теми, що

виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у наступних наукових працях:

1. Макогін І.В. Сприйняття та аналіз слідової картини вбивства, вчиненого з необережності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 61. С. 93-96. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/19.pdf>

2. Макогін І.В. Завдання, які постають перед слідчим, під час розслідування вбивств з необережності, та способи їх вирішення. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 108-113. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v5_2023/14.pdf

3. Макогін І.В. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 5 (52). С. 87-91. URL : http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2023/17.pdf

4. Макогін І.В. Особливості допиту підозрюваної, у вчиненні вбивства з необережності, особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 6 (53). С. 162-165. URL : http://pjuv.nuoua.od.ua/v6_2023/30.pdf

5. Макогін І.В. Слідчий експеримент, як пізнавальна слідча дія при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 248-254. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/32.pdf

6. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні вбивств з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 444-447.

7. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Деякі способи вчинення вбивств з необережності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 561-563. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ec4f2e6-9099-46ea-850a-f069cdbba4d9/content>

8. Макогін І.В. Призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні вбивств з необережності. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чернівці, 08 грудня 2023 року). Чернівці, 2023. С. 85-88. URL : <https://www.ndekc.cv.ua/wp-content/uploads/2024/03/III-Naukovi-chytannya-pam-yati-Gansa-Grossa.pdf>

9. Макогін І.В. Найпоширеніша типова слідча ситуація початкового етапу розслідування вбивств через необережність. *Міжнародна науково-практична конференція, Присвячена 110-річчю від дня народження видатного вченого-криміналіста, доктора юридичних наук, професора Віктора Павловича Колмакова «Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану»* (м. Одеса, 20 жовтня 2023 року). Одеса, 2023. С. 109-112.

10. Макогін І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.). Одеса, 2024. С.543-544.

11. Макогін І.В. Криміналістична характеристика підозрюваного у вбивстві через необережність. *Методологічні засади криміналістики: традиції та новації: Збірник матеріалів Криміналістичних читань, присвячених пам'яті академіка В. О. Коновалової* (м. Харків, 28 березня 2025 р.). Харків, 2025. С. 159-162. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/04/Kryminalistychni_chytannia_Konovалova_28.03.2025.pdf

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Макогін Ірини Володимирівни на тему «Методика розслідування вбивств, вчинених через необережність» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право містить ґрунтовні наукові рекомендації теоретичного та прикладного характеру, спрямоване на вдосконалення низки інститутів чинного кримінального процесуального законодавства України та становить цінність для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість.

Результати дисертаційного дослідження Макогін Ірини Володимирівни на тему «Методика розслідування вбивств, вчинених через необережність» впроваджено у наукову діяльність ОДУВС, зокрема під час проведення наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрями розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), а також

загальної наукової теми, що виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Члени комісії:

Начальник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук

Наталія ДОМБРОВАН

Завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

Доцент кафедри
кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної роботи Національного
університету «Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор

 Галина УЛЬЯНОВА
«12» _____ 2025 р.

АКТ

**впровадження в освітній процес
Національного університету «Одеська юридична академія»
результатів дисертаційного дослідження**

«12» _____ 2025 року

м. Одеса

Макогін Ірини Володимирівни
«Методика розслідування вбивств,
вчинених через необережність»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу Національного університету «Одеська юридична академія» Кузнецової Л.В.
- 2) завідувачки кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Аркуші Л.І.
- 3) професора кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Цехана Д.М.,

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто матеріали дисертаційного дослідження здобувача ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» НУ «ОЮА» Макогін Ірини Володимирівни на тему: «Методика розслідування вбивств, вчинених через необережність», які, зокрема, відображені у наукових публікаціях:

1. Макогін І.В. Сприйняття та аналіз слідової картини вбивства, вчиненого з необережності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 61. С. 93-96. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/19.pdf>
2. Макогін І.В. Завдання, які постають перед слідчим, під час розслідування вбивств з необережності, та способи їх вирішення. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 108-113. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v5_2023/14.pdf

3. Макогін І.В. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 5 (52). С. 87-91. URL : http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2023/17.pdf

4. Макогін І.В. Особливості допиту підозрюваної, у вчиненні вбивства з необережності, особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 6 (53). С. 162-165. URL : http://pjuv.nuoua.od.ua/v6_2023/30.pdf

5. Макогін І.В. Слідчий експеримент, як пізнавальна слідча дія при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 248-254. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/32.pdf

6. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні вбивств з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 444-447.

7. Чіпко Н.В., Макогін І.В. Деякі способи вчинення вбивств з необережності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 561-563. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ec4f2e6-9099-46ea-850a-f069cdbba4d9/content>

8. Макогін І.В. Призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні вбивств з необережності. *III Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чернівці, 08 грудня 2023 року). Чернівці, 2023. С. 85-88. URL : <https://www.ndekc.cv.ua/wp-content/uploads/2024/03/III-Naukovi-chytannya-pam-yati-Gansa-Grossa.pdf>

9. Макогін І.В. Найпоширеніша типова слідча ситуація початкового етапу розслідування вбивств через необережність. *Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 110-річчю від дня народження видатного вченого-криміналіста, доктора юридичних наук, професора Віктора Павловича Колмакова «Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану»* (м. Одеса, 20 жовтня 2023 року). Одеса, 2023. С. 109-112.

10. Макогін І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.). Одеса, 2024. С.543-544.

11. Макогін І.В. Криміналістична характеристика підозрюваного у вбивстві через необережність. *Методологічні засади криміналістики: традиції та новації: Збірник матеріалів Криміналістичних читань, присвячених пам'яті академіка В. О. Коновалової* (м. Харків, 28 березня 2025 р.). Харків, 2025. С.

159-162. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/04/Kryminalistychni_chytannia_Konovalova_28.03.2025.pdf

Комісія вважає, що представлені матеріали, отримані на основі проведеного самостійного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, можуть бути використані в освітньому процесі Національного університету «Одеська юридична академія», зокрема, під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Основи детективної та оперативно-розшукової діяльності», «Негласні слідчі (розшукові) дії: теорія та практика», «Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії».

Члени комісії:

 Людмила КУЗНЕЦОВА
 Лариса АРКУША
 Дмитро ЦЕХАН

Затверджую
Науковий ГУНП
в Черкаській області
полковник поліції
Олег ГУДИМА
« 14 вересня » 2023 р.

А К Т

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Макогін Ірини Володимирівни на тему «Методика розслідування вбивств,
вчинених через необережність» у практичну діяльність підрозділів
Головного управління Національної поліції в Черкаській області

Комісія у складі:

- Заступника начальника управління – начальника відділу розслідувань злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи СУ ГУНП в Черкаській області підполковника поліції Володимира Теслі;
- Заступника начальника відділу розслідувань злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи СУ ГУНП в Черкаській області капітана поліції Богдана Головенця;

- Старшого слідчого в особливо важливих справах – криміналіста відділу розслідувань злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи СУ ГУНП в Черкаській області майора поліції Олександра Вовченка;

- склала цей акт з приводу того, що результати здійсненого Макогін Іриною Володимирівною дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії (081-Право) за темою: «Методика розслідування вбивств, вчинених через необережність у вигляді статей у збірниках наукових праць, в яких викладені практичні рекомендації з питань формування основних положень методики розслідування вбивств через необережність і розробці криміналістичних тактико-організаційних і методичних рекомендацій з проведення досудового розслідування зазначеного виду вбивств, а саме:

1. Макогін І.В. Сприйняття та аналіз слідчої картини вбивства, вчиненого з необережності. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. 2023. № 61. С. 93-96. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/19.pdf>

2. Макогін І.В. Завдання, які постають перед слідчим, під час розслідування вбивств з необережності, та способи їх вирішення. Юридичний вісник. 2023. № 5. С. 108-113. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v5_2023/14.pdf

3. Макогін І.В. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. № 5 (52). С. 87-91. URL : http://pjv.nuoua.od.ua/v5_2023/17.pdf

4. Макогін І.В. Особливості допиту підозрюваної, у вчиненні вбивства з необережності, особи. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. № 6 (53). С. 162-165. URL : http://pjv.nuoua.od.ua/v6_2023/30.pdf

5. Махогін І.В. Слідчий експеримент, як пізнавальна слідча дія при розслідуванні вбивств, вчинених з необережності. Юридичний вісник. 2023. № 6. С. 248-254. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/32.pdf; -

було застосовано у в практичній діяльності слідчих підрозділів Головного управління Національної поліції в Черкаській області.

Попередні підсумки практичного використання зазначених практичних рекомендацій підтвердили їх ефективність у формуванні основних положень методики розслідування вбивств через необережність і розробки криміналістичних тактико-організаційних і методичних рекомендацій з проведення досудового розслідування зазначеного виду вбивств.

Заступник начальника управління –
начальник відділу розслідувань злочинів,
скоєних проти життя та здоров'я особи
СУ ГУНП в Черкаській області
підполковник поліції

Володимир ТЕСЛЯ

Заступник начальника відділу
розслідувань злочинів, скоєних
проти життя та здоров'я особи
СУ ГУНП в Черкаській області
капітан поліції

Богдан ГОЛОВЕНЕЦЬ

Старший слідчий в особливо
важливих справах – криміналіст
відділу розслідувань злочинів,
скоєних проти життя та здоров'я особи
СУ ГУНП в Черкаській області
майор поліції

Олександр БОВЧЕНКО